

การปกครองดินแดนที่ได้คืน

ประเทศไทยประสบความสำเร็จอย่างมากในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส คือ สามารถได้ดินแดนบางส่วนกลับคืนมา รัฐบาลเข้าดำเนินการปกครองในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย โดยแบ่งการปกครองเป็น 4 จังหวัด มีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

4.1 การวางนโยบายปกครองดินแดนที่ได้คืน

เมื่อประเทศไทยและฝรั่งเศสได้ลงนามในข้อตกลงยอมรับการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่นในวันที่ 11 มีนาคม 2484 รัฐบาลก็เริ่มวางแนวทางในการปกครองดินแดนที่ได้คืนมา กระทรวงมหาดไทย ได้จัดการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพขึ้นในวันที่ 29 มีนาคม 2484¹ โดยมี นายพันตรี หลวงเซวณศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเขต) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็น ประธาน พร้อมด้วย พระยาสุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมบูลย์) ปลัดกระทรวงมหาดไทย พระพนมนครานุรักษ์ ข้าหลวงประจำจังหวัดพระนครและธนบุรี พระอนุรักษภูเบศร (เต็ม บุญรัตนพันธ์) หัวหน้ากองการต่างประเทศ และ ดร.ขุน ศรีयाภัย เจ้ากรมอัยการ มาตรการในการปกครองดินแดนที่ได้คืน อันเป็นผลสรุปจากที่ประชุมได้แก่

1) การจัดตั้งกรมอินโดจีน

รัฐบาลเล็งเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้ง กรมอินโดจีนขึ้นโดยสังกัดกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้เป็นหน่วยงานศึกษาหาความรู้และปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับอินโดจีนฝรั่งเศส เคยมีการคิดที่จะจัดตั้งกรมนี้มาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ติดขัดในปัญหาเรื่องงบประมาณจึงไม่อาจดำเนินการได้ แต่เมื่อได้ดินแดนในส่วนของอินโดจีนฝรั่งเศสคืนมา ก็จำเป็นต้องมีการจัดตั้งกรมนี้ขึ้นในทันทีเพื่อให้มีการดำเนินกิจการต่าง ๆ ได้

ในส่วนของ การตั้งชื่อนั้นอาจไม่เฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นชื่อกรมการอินโดจีน โดยมองว่า จะเป็นชื่ออะไรก็ได้ที่ต้องทำงานเกี่ยวข้องกับอินโดจีนและชาติอื่น ๆ เพราะ “ในเมื่อเราเป็นมหาอำนาจแล้ว” ซึ่งหากดูแล้วชาติอื่น ๆ ที่ประเทศไทยจะมีความสัมพันธ์ด้วย ในลักษณะเดียวกับอินโดจีน ฝรั่งเศส ก็มีแต่อังกฤษที่มีอาณาเขตติดต่อกับไทยทางทิศตะวันตกและทิศใต้เท่านั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่ความหมายที่กล่าวถึงนั้น คือ การพยายามเรียกร้องเอาดินแดนที่คิดว่าเป็นของไทยมาก่อนคืนจากอังกฤษ ในทำนองเดียวกับการได้ดินแดนคืนจากฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามยังไม่มีข้อสรุป

---

¹ หจข.(1) มท. 3.1.2.10/147 บันทึกการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ที่กระทรวงมหาดไทย 29 มีนาคม 2484.

สรุปที่แน่ชัดในเรื่องดังกล่าวนี้ แต่จากการดำริตั้งกรมการอินโดจีนด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ย่อมแสดงว่ารัฐบาลไทยมองเห็นว่า ตนเองเป็นชาติมหาอำนาจเช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ในยุโรป

2) การเตรียมการรับมอบอสังหาริมทรัพย์จากฝรั่งเศส

รัฐบาลให้ความสำคัญกับอสังหาริมทรัพย์ต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสจะส่งมอบให้ เพราะไม่เคยทราบมาก่อนว่าอสังหาริมทรัพย์เหล่านั้นมีอะไรบ้าง ฝรั่งเศสจะมอบให้ครบถ้วนหรือไม่ รัฐบาลเกรงว่าทางฝรั่งเศสจะไม่ซื้อตรง รวมทั้งเกรงว่าจะถูกราชกรยึดไประหว่างช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงสิทธิ อสังหาริมทรัพย์ที่ฝรั่งเศสจะมอบให้ก็คืออาคารต่าง ๆ ถนนหนทาง และวัด เป็นต้น แต่มีปัญหาว่า โบราณวัตถุภายในวัดนั้นอาจถูกฝรั่งเศสขนไปหมดก่อนส่งมอบให้แก่ไทยก็ได้ วิธีที่จะให้ทราบว่ามืออสังหาริมทรัพย์สำคัญอยู่ที่ใดบ้างก็โดยเชิญคนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น เชิญขุนศุภสารสมบัติ และพระพิเศษพาดิษย์ มาสอบถาม

3) การเตรียมอบรมให้ความรู้แก่ข้าราชการที่ไปบริหารการยังดินแดนที่ได้คืน

ในการเข้าปกครองดินแดนที่ได้คืนทั้ง 4 จังหวัดนี้ ข้าราชการประจำหน่วยราชการต่าง ๆ ที่มีหน่วยราชการส่วนท้องถิ่นต้องเข้าปฏิบัติหน้าที่ โดยมีข้าราชการที่ย้ายไปจากจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทยรวมทั้งข้าราชการใหม่ ๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้และการปฏิบัติตนให้ถูกต้องในแนวทางที่รัฐบาลต้องการ รัฐบาลจึงได้จัดอบรมข้าราชการที่จะไปบริหารการยังดินแดน 4 จังหวัดขึ้นในระหว่างวันที่ 10 - 16 กรกฎาคม 2484 ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่จะเดินทางไปรับมอบดินแดนจากฝรั่งเศส และส่วนราชการต่าง ๆ ของไทยจะเข้าไปรับมอบปฏิบัติหน้าที่ต่อไป หัวข้อสำคัญในการอบรมเป็นเรื่องที่ข้าราชการทุกคนต้องทราบและเข้าใจ คือ

1. อนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยและฝรั่งเศส บรรยายโดย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร
2. ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ปุชนิยมสถานที่สำคัญของแคว้นกัมพูชาและหลวงพระบาง บรรยายโดยหลวงวิจิตรวาทการ

พระพิเศษพาดิษย์ หรือ ปก คุณ เป็นบุตรเขยของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) เดิมเป็นข้าราชการเขมรในเมืองพระตะบอง แต่ต้องหลบหนีออกมาอยู่ในประเทศไทยเนื่องจากมีปัญหาขัดแย้งทางความคิดกับผู้ปกครองชาวฝรั่งเศส ในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส พระพิเศษพาดิษย์มีบทบาทในการช่วยเหลือไทยอยู่มาก จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงพิเศษประจำจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม พระพิเศษพาดิษย์ได้ดำเนินการในหลายอย่างเพื่อชาวเขมร เพราะได้มาจัดตั้งกลุ่มเขมรอิสระขึ้นในประเทศไทย ทั้งนี้อาจมองได้ว่าการกักตุนไทยนี้เพื่อประโยชน์ต่อการเมืองของเขมรเอง เพื่อต้องการให้ประเทศไทยช่วยเหลือให้ประเทศเขมรพ้นจากการปกครองของฝรั่งเศส

3. ประวัติพระสงฆ์ บุคคลสำคัญ และเจ้านายแคว้นกัมพูชา บรรยายโดยหลวงโกวิทอภัยวงศ์
4. ขนบธรรมเนียมพื้นเมือง และขนบธรรมเนียมในการปกครองของฝรั่งเศส ในแคว้นกัมพูชา บรรยายโดยพระพิเศษพานิชย์
5. การปกครองของฝรั่งเศสและการเทศบาลในแคว้นลาวและกัมพูชา บรรยายโดยนาย ภูษณาภรณ์ ไกรฤกษ์
6. ประวัติพระสงฆ์ บุคคลสำคัญ และเจ้านายในแคว้นหลวงพระบาง บรรยายโดยท้าวอุ่น เครือขรรค์ไชย ณ เวียงจันทน์
7. กฎหมายของฝรั่งเศสและอินโดจีนที่ควรทราบ บรรยายโดย ดร. ชุน ศรียาภัย
8. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง บรรยายโดยพระยาอรธการินีพนธ์ (สิทธิ จุณณานนท์)
9. กฎหมายของฝรั่งเศสและอินโดจีนในการด้านคลัง ศุลกากร และสรรพสามิตต์ บรรยายโดย กระทรวงการคลัง
10. หลักการปฏิบัติในการอบรมและปกครองราษฎร บรรยายโดย พระยาสุนทรพิพิธ
11. หลักการปฏิบัติของข้าราชการซึ่งไปประจำในดินแดนใหม่ บรรยายโดย รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงมหาดไทย²

รัฐบาลไทยให้ความสำคัญกับการคัดสรรผู้บรรยายที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในด้านนั้น ๆ

โดยตรง ดังเช่น

- พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ทรงเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนที่เดินทางไปทำ ความตกลงอนุสัญญาสันติภาพ ที่โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

- หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร เป็นผู้มีความรู้เป็นอย่างดีในเรื่องประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ได้ศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ผลงานหลายชิ้น รวมทั้งยังเป็นผู้มีบทบาทในฐานะนักชาตินิยมและการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการรวมเผ่าไทยด้วย

- หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์) ทายาทเจ้าเมืองพระตะบองและข้าหลวงมณฑล บุรพาคนสุดท้าย ตระกูลอภัยวงศ์เป็นตระกูลที่มีบทบาทและบารมีอย่างมากของเมืองพระตะบอง

- พระพิเศษพานิชย์ เป็นคนเขมรพื้นเมืองผู้หนึ่งที่นิยมไทย จึงได้รับการยกย่องจากรัฐบาล ให้บรรยายในเรื่องของขนบธรรมเนียมพื้นเมืองและขนบธรรมเนียมในการปกครองของฝรั่งเศสใน แคว้นกัมพูชา ที่พระพิเศษพานิชย์มีความรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี

² หจข.(1)มท.3.1.2.10/145 กำหนดการอบรมข้าราชการประจำจังหวัดในดินแดนใหม่ ณ ทำเนียบวัง สอนกุหลาบ วันที่ 10 - 16 กรกฎาคม 2484.

- ทำวุ่น เครือข่ายค้าย ไทย ณ เวียงจันทน์ เคยเป็นข้าราชการลาวในอินโดจีนฝรั่งเศสที่หลบหนีมาร่วมเรียกรั้งดินแดนคืนจากฝรั่งเศส เป็นนักชาตินิยมลาวผู้หนึ่งที่ได้รับการศึกษาตามระบบการศึกษาของอินโดจีนฝรั่งเศส

การอบรมข้าราชการจะเน้นหลักการปฏิบัติ ในการปกครองและแนวทางการอบรมราษฎร การฟื้นฟูจิตใจของราษฎร “ให้ทราบซึ่งว่า เขาได้รับอิสรภาพแล้ว และได้มาร่วมกันฉันทัญชาติที่น้องอย่างเดิม” และการที่ไทยเข้าปกครองราษฎรจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง และราษฎรควรจะทำปฏิบัติตัวอย่างไร ทำมาหากินอย่างไร แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญอย่างมากต่อความพยายามสร้างให้ราษฎรหรือพลเมืองในดินแดน 4 จังหวัด เข้าใจว่าเขาเหล่านั้นเป็น “เชื้อชาติไทยและได้มาร่วมอยู่ในปกครองของไทย” นอกจากนี้เพื่อตอกย้ำความเป็นชาติที่เป็นอารยะแล้วของประเทศไทย รัฐบาลกำหนดให้ประชาชนดำเนินตามรัฐนิยม โดยข้าราชการที่จะไปปฏิบัติหน้าที่ในดินแดน 4 จังหวัดต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ราษฎร ในการปฏิบัติตนของข้าราชการที่เป็นแบบอย่างที่ดีนั้น ประกอบด้วย

- การแต่งกายตามหลักสากล
- ธรรมเนียมการกินอยู่ตามที่รัฐได้วางหลักเกณฑ์ไว้ เช่น ใช้ช้อนส้อม กินอาหารให้ครบ 3 มื้อ เป็นต้น
- ความประพฤติที่ต้องเคร่งครัดในศีลธรรม
- ต้องมีวินัยอย่างเคร่งครัด (คือต้องดีอย่างฝรั่งหรือดีกว่าฝรั่ง)
- ระเบียบการช่วยเหลือราษฎรในดินแดนไทย
- ภาษาที่ใช้พยายามใช้ภาษาไทย ตอนต้น ๆ ใช้ภาษาพื้นเมือง
- ต้องเคร่งครัดในเรื่องความสามัคคี³

ภายหลังการอบรมแล้ว กระทรวงมหาดไทยยังได้จัดพิมพ์หนังสือคู่มืออบรมข้าราชการที่ไปประจำในดินแดน 4 จังหวัด แจกจ่ายไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั้ง 4 จังหวัด เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติด้วย

4.2 การดำเนินงานที่จำเป็นในดินแดนที่ได้คืน

4.2.1 การจัดการปกครองดินแดนที่ได้คืน

มีการวางรูปการปกครอง ที่แสดงให้เห็นความสำคัญหรือแนวทางการปกครองที่รัฐบาลจะดำเนินการในดินแดน 4 จังหวัด ได้แก่

ก. จัดการปกครองเช่นเดียวกับราชอาณาจักรไทย

³ เรื่องเดียวกัน.

ข. ฝ่ายทหารต้องการให้ส่งคนที่เคยอพยพเข้ามาในประเทศไทยระหว่างกรณีพิพาทนี้ กลับเข้าไปตั้งหลักแหล่ง แทรกระหว่างพลเมืองใน 4 จังหวัด ทั้งนี้ต้องการให้คนเหล่านี้ เป็นแบบอย่างแก่ชาวพื้นเมืองในการสร้างความจงรักภักดีต่อประเทศไทย และต้องการให้ คนเหล่านี้เป็น "แนวที่ 5" หรือผู้สืบราชการลับ

ค. จะไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรใน 4 จังหวัดนี้

ง. ให้ตั้งด่านตรวจคนเข้าเมืองในช่องทางตามแนวพรมแดนเดิมของไทย - ฝรั่งเศส

จ. ในระยะ 1 ปี คนไทยที่ได้เข้าไปอยู่ให้มีแต่ข้าราชการกับครอบครัวและตำรวจเท่านั้น

ฉ. พระพิเศษพานิชย์ดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงพิเศษ สังกัดประจำในกระทรวงมหาดไทย แล้วส่งไปช่วยราชการเป็นครั้งคราวในพระตะบองและเสียมราฐ

ช. ตัวข้าหลวงประจำจังหวัดพระตะบองกับวัฒนธรรมราชบุรี⁴ ขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวง มหาดไทยเลือกเองเพราะข้าราชการกระทรวงมหาดไทยเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะแต่งตั้งให้ เป็นข้าหลวงประจำใน 2 จังหวัด⁵

การจัดการปกครองดินแดนที่ได้คืนมานั้น ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงแรกเป็นการปกครองในลักษณะการยึดครองของกองทัพ และช่วงที่สองเป็นการปกครอง โดยพลเรือนเช่นเดียวกับจังหวัดต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทย

4.2.1.1 การจัดการปกครองในระยะแรก

การปกครองระยะแรก คือหลังจากกองทัพไทยยึดพื้นที่ต่าง ๆ ในอินโดจีน และมีการลงนาม ความตกลงไกล่เกลี่ย จนถึงวันที่มีการส่งมอบดินแดนอย่างเป็นทางการ หลวงพิบูลสงคราม มอบหมาย ให้ผู้บัญชาการกองทัพแต่ละด้านที่ได้ยึดครองพื้นที่อยู่ มีอำนาจหน้าที่ปกครองดูแลสภาพการณ์ ขณะนั้นยังอยู่ภายใต้การประกาศใช้กฎอัยการศึก และวิธีการปกครองใช้แบบทหาร คณะกรรมการ กฤษฎีกาให้ความเห็นต่อการปกครองในระยะแรกนี้ว่า

1. การได้ดินแดนคืนมานั้น เกิดจากการใช้กำลังเข้าไปยึด ซึ่งจำเป็นต้องใช้กำลังกองทัพ สนาม ในการปกครองควบคุมดูแล มิเช่นนั้นอาจถูกตอบโต้จากฝ่ายตรงข้ามได้ ในระหว่างที่กำลัง ดำเนินการ เรื่องการทำสนธิสัญญา การโอนดินแดน จึงสมควรให้กองทัพเป็นฝ่ายปกครองไปก่อน เนื่องจาก ดินแดนนี้ยังมีสภาพเป็น " ดินแดนที่กองทัพยึดไว้ " ซึ่งกองทัพมีอำนาจเด็ดขาด ในการ

⁴ ในขณะนั้นจังหวัดวัฒนธรรมราชบุรียังมีได้เปลี่ยนเป็นพิบูลสงคราม

⁵ หจช.(1)มท.3.1.2.10/107บันทึกการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่าง ประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ที่กระทรวงมหาดไทย 29 มีนาคม 2484.

จัดการปกครอง โดยอาศัย " คำสั่งทหาร " จนกว่าฝ่ายทหารจะปล่อยการยึดครอง คำสั่งเหล่านั้นก็หมดไปด้วย

การมอบอำนาจการปกครองดินแดนจากฝ่ายทหารให้กับฝ่ายพลเรือน สามารถกระทำได้เมื่อดินแดนเหล่านี้ได้มาตกอยู่ในอธิปไตยของรัฐแล้ว⁶

หลวงพิบูลสงคราม ในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดจึงมีคำสั่งให้กองทัพด้าน แต่ละด้าน และกองพลที่ยึดดินแดนได้มีหน้าที่ ในการยึดครองดินแดนที่ยึดได้ กล่าวคือ กองพลพายัพ ยึดครองดินแดนหลวงพระบางฝั่งขวา กองทัพอีสานยึดครองดินแดนจำปาศักดิ์ และบางส่วนของเสียมราฐ กองทัพบูรพายึดครองดินแดนด้านพระตะบอง และกองพลจันทบุรียึดครองดินแดนด้านโพลิน ในระหว่างการเจรจาข้อตกลงกัน ญี่ปุ่นกำหนดให้แต่ละฝ่ายคือ ทั้งไทยและอินโดจีนฝรั่งเศส ถอนกองทหารออกไปจากเขตยึดครองด้านละ 10 กิโลเมตร

ดินแดนที่กองทัพไทยเข้าปกครองได้ก่อน คือ ดินแดนยึดครองเมืองจำปาศักดิ์ เนื่องจากได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจาก "เจ้า" ท้องถิ่นคือ เจ้าราชดน้อย ณ จำปาศักดิ์ ผู้ปกครองเมืองจำปาศักดิ์ และเครือญาติ พื้นที่ที่กองทัพอีสานยึดครองได้จากชายแดนไทยด้านจังหวัดอุบลราชธานีเข้าไปจนถึงเมืองมูลป่าโมก จึงมีคำสั่งกองทัพอีสานลงนามโดย หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต ในวันที่ 25 มกราคม 2484 ให้จัดการปกครองท้องที่เมืองจำปาศักดิ์โดยตั้งให้เป็นจังหวัด เรียกว่า จังหวัดนครจำปาศักดิ์ และต่อมาในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2484 ก็มีคำสั่งแต่งตั้งเจ้าราชดน้อย ณ จำปาศักดิ์ ดำรงตำแหน่งรักษาการข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ได้รับเงินเดือนขั้นเอก เดือนละ 320 บาท เบิกทางงบประมาณพิเศษของกระทรวงกลาโหม⁷ ทั้งนี้กระทรวงกลาโหมต้องการตอบแทนความดีและต้องการผูกใจเจ้าท้องถิ่น เพื่อเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยดึงความภักดีจากชาวพื้นเมืองต่อการปกครองของไทย นอกจากเจ้าราชดน้อย แล้ว เครือญาติในสกุล ณ จำปาศักดิ์ อีกหลายคนก็ได้รับการบรรจุให้เข้ารับราชการด้วยเช่นกัน

ต่อมาในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2484 ก็มีคำสั่งตั้งอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ โดยแบ่งเป็น 2 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์ อำเภอมูลป่าโมก และกิ่งอำเภอโพนทอง หมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ ที่เคยขึ้นอยู่กับท้องที่ใดก็ให้ขึ้นอยู่กับท้องที่นั้น หากท้องที่ใดมีปัญหาในเรื่องการปกครองที่ไม่สะดวก ก็ให้ข้าหลวงประจำจังหวัดอุบลราชธานีและรักษาการ

⁶หจข.สร.0201.35 / 22 การตีความทำความเข้าใจเกี่ยวกับดินแดนที่ยึดได้ จากเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 6 พฤษภาคม 2484.

⁷หจข.(2)ศธ.15.3/10 (สำเนา) คำสั่ง บก.ทหารภาคอีสาน เรื่องจัดการปกครองจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ไม่ลงวันที่ เดือน กุมภาพันธ์ 2484.

ข้าหลวงจังหวัดนครจำปาศักดิ์พิจารณาพร้อมกัน รวมทั้งการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้าปฏิบัติราชการ ในตำแหน่งต่าง ๆ ด้วย ซึ่งจะต้องได้รับการอนุมัติจากแม่ทัพอีสานก่อน⁸

กระทรวงกลาโหมได้ติดต่อประสานงานกับกระทรวงมหาดไทย จัดการปกครองท้องที่และ แต่งตั้งข้าราชการให้โอนย้ายจากจังหวัดภายใน โดยเฉพาะข้าราชการจากจังหวัดอุบลราชธานีไป ปฏิบัติราชการในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งให้ถือว่าเป็นการปฏิบัติราชการในกรณีพิเศษ จนกว่าดินแดน เหล่านี้จะได้โอนมาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยแล้ว จึงจะให้ถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ปกติ ในส่วนของเงินเดือนข้าราชการนั้นแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เงินเดือนปกติของข้าราชการ และ งบประมาณพิเศษ คือ ทุนเรียกครองดินแดนของกระทรวงกลาโหม สำหรับผู้ที่เป็นข้าราชการ สามีญาก็ได้รับเงินเดือนจากต้นสังกัด ในกรณีได้รับเงินเดือนในอัตราที่สูงขึ้นเมื่อมารับราชการ ในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ก็จะได้รับเงินเดือนในส่วนเกินนี้จากงบประมาณพิเศษ เช่นเดียวกับข้าราชการ วิสามัญ หรือผู้ที่ไม่เคยรับราชการมาก่อน แต่เป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่กระทรวงกลาโหม ในการเรียกร้องดินแดนครั้งนี้ ก็จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการในจังหวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ เช่น เจ้า ราชดนัย ณ จำปาศักดิ์ เจ้าศรีรัฐ ณ จำปาศักดิ์ เป็นเสมียนตราจังหวัด เจ้าบุญอ้อม ณ จำปาศักดิ์ เป็นเสมียนมหาดไทยอำเภอมูลป่าโมก และนายสอน บุตรโอบล เป็นปลัดอำเภอมูลป่าโมก เป็นต้น ตำแหน่งต่าง ๆ ของข้าราชการในจังหวัดนี้มีทั้งสิ้น 32 ตำแหน่ง เงินเดือนที่ต้องเบิกจากงบประมาณพิเศษมีจำนวนถึง 1,185 บาท ต่อเดือน ส่วนเงินเดือนที่เบิกจากต้นสังกัดเดิมของข้าราชการ เป็นเงิน 472 บาท ต่อเดือน⁹

กระทรวงมหาดไทยยังได้เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี ให้ดำเนินการเพื่อให้การจัดการ ปกครองดินแดนที่ได้คืนมามีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนี้

- 1) ให้รัฐบาลเตรียมตั้งงบประมาณค่าใช้จ่ายสำหรับดินแดนใหม่
- 2) แต่งตั้งบรรจข้าราชการทุกกระทรวงให้เข้าไปปฏิบัติราชการ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ของไทย
- 3) ออกพระราชบัญญัติรับรองการปฏิบัติงานของกองทัพสนาม¹⁰

⁸ หจข.(2)ศร.15.3/10 (สำเนา) คำสั่ง บก.ทหารภาคอีสาน เรื่องการจัดการปกครองเมืองนครจำปาศักดิ์ ที่ 2/ 2484 วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2484.

⁹ หจข.(2)ศร.15.3/10 คำสั่ง เรื่องแต่งตั้งและบรรจข้าราชการในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ โดยผู้บัญชาการ กองพลอุบล และข้าหลวงประจำจังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2484.

¹⁰ หจข.(2)ศร.15.3/10 การจัดท้องที่และบรรจแต่งตั้งข้าราชการในดินแดนที่กลับคืนมาเป็นราชอาณาจักรไทย จากเลขธิการคณะรัฐมนตรี ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2484.

การดำเนินการของกองทัพสยามต่อราษฎรในพื้นที่ยึดครองนั้น เนื่องจากในระหว่างที่มีการสู้รบกัน ราษฎรตามหมู่บ้านต่าง ๆ ต้องหลบหนีออกไป และเมื่อกองกำลังของไทยยึดพื้นที่ได้ ก็จะมีราษฎรออกจากที่หลบภัยเข้ามาปะปนอยู่ในแนวรบ และบางครั้งก็เข้ามาแทรกแซงหาข่าว ที่เรียกในขณะนั้นว่า “แนวที่ 5” ทางกองทัพสยามจึงได้รวบรวมราษฎรเหล่านั้นให้มาอยู่รวมกันจัดตั้งเป็นนิคม อบรมจิตใจให้เป็นคนไทย ในแต่ละนิคมจะมีข้าราชการไทยเข้าไปช่วยเหลือและดูแลประกอบด้วย ปลัดอำเภอทำหน้าที่เป็นหัวหน้า และมีครูประชาบาล ตำรวจ และผู้ช่วยแพทย์ ทำหน้าที่ให้การอบรมจิตใจให้นิยมความเป็นไทย และดูแลความสงบเรียบร้อย ในพื้นที่ยึดครองอื่น ๆ ไม่ปรากฏหลักฐานการดำเนินงาน แต่ในส่วนของกองทัพบูรพา ปรากฏหลักฐานการจัดตั้งนิคมตามที่ได้รับ รายงานเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2484 มีทั้งสิ้น 7 นิคม ได้แก่ นิคมกุดเวียง นิคมโคกสูง นิคมโนนหมากมุ่น นิคมบ้านนางาม นิคมคลองวังจิก นิคมบ้านตาสาม และนิคมบ้านวังยาว นิคมเหล่านี้อยู่ในเขตพื้นที่ชายแดนไทยด้านโคกสูง ตาพระยา อำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อำเภอตาพระยา และกิ่งอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว มีราษฎรเขมรที่กองทัพบูรพารวบรวมเข้ามาอยู่ในนิคม รวมทั้งสิ้น 8,940 คน และกำลังดำเนินการเกลี้ยกล่อมราษฎรเขมรที่ยังอยู่ในป่าอีกถึง 4,000 คน¹¹

นอกจากนี้ในพื้นที่อื่นๆ ยังมีการจัดตั้งเป็นนิคมและส่งข้าราชการของไทยเข้าไปช่วยราชการในปกครองดูแล และการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ราษฎรเหล่านั้นมีความเป็นไทย เช่น นายวิชา สงวนจิต¹² หนึ่งในกลุ่มข้าราชการที่เข้าไปทำหน้าที่ อบรมจิตใจของราษฎรเขมรและการให้การศึกษาแก่นักเรียนในนิคมที่ทางราชการจัดตั้งขึ้นที่ศรีโสภณ เล่าว่าขณะนั้นรับราชการในตำแหน่งครูใหญ่อยู่ที่โรงเรียนวัดอินทาราม (พิชัณวิทยาคาร) อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อรัฐบาลมีนโยบายจัดการปกครองดินแดนที่ได้คืนมา ข้าหลวงประจำจังหวัดปราจีนบุรีจึงได้คัดเลือกครูในจังหวัดปราจีนบุรีอำเภอละ 5 คน จังหวัดปราจีนบุรี ขณะนั้นมี 6 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ จึงมีครูที่ต้องไปราชการครั้งนี้ 40 คน ครูในอำเภอบ้านสร้างที่ไป ทั้ง 5 คนล้วนเป็นครูใหญ่ ได้เดินทางไปปฏิบัติงานช่วยราชการ ตั้งแต่วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2484 จนถึงวันที่ 20 กันยายน 2484 เมื่อรายงานตัวแล้วมีรถทหารรับเข้าไป ขณะนั้นมีครอบครัวและลูกชาย 1 คนแล้ว แต่ไม่ได้นำครอบครัว

¹¹หจข. บก. สูงสุด 1.13 / 1 ชาววิทยุ จากหน่วยสื่อสารทหารกลาง (นายพันตรี พูล มาใช้เวช) ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2484.

¹²สัมภาษณ์ นายวิชา (นามเดิม บุญถึง) สงวนจิต อายุ 86 ปี ข้าราชการครูบำนาญ บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 6 ตำบลบางยาง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 29 ตุลาคม 2545.

ครัวติดตามไปด้วย เงินเดือนประจำในแต่ละเดือนให้ภรรยาจับ ค่าใช้จ่ายขณะที่อยู่ในเขมรทางราชการทหารจ่ายเบี้ยเลี้ยงให้เดือนละ 20 บาท และแจกปืนสำหรับไว้ป้องกันตัวคนละ 1 กระบอก

สถานที่ที่ไปสอนในครั้งแรกคือ "นิคมอุดมพลบ้านพร้าว" ทหารได้เกณฑ์ชาวเขมรเข้ามาอยู่รวมกลุ่มกันไม่น้อยกว่า 300 คน มีนิคมลักษณะนี้หลายนิคมที่พอจะจำได้ เช่น นิคมไซพี จงกัน ศรีโสภณ และบ้านสรอจัน เป็นต้น ทางราชการจัดให้ครูเข้าไปอยู่ตามหมู่บ้าน ต่อมาได้เกณฑ์คนเขมรให้มาช่วยกันสร้างโรงเรียน ลักษณะเป็นโรงเรียนชั่วคราว หลังคามุงแฝก มีนักเรียนแห่งละประมาณ 60 คน สอนตั้งแต่ ป.1 – ป.4 วิธีการสอนก็คือ "หลักใหญ่ ๆ คือ สอนให้เด็กเขมรพูดภาษาไทย เริ่มแรกจะสอนร้องเพลงชาติไทย มีการเอาไม้ไผ่มาเคาะจังหวะซึ่งเด็ก ๆ ชอบ นอกจากนี้ก็สอนพูดภาษาไทยคำง่าย ๆ เช่น พูดคำว่า มือ แล้วยกมือชูขึ้นให้ดู ให้เด็กพูดตาม"

ในเวลาต่อมาเมื่ออินดินแดนเป็นของไทยแล้ว จึงย้ายมาสอนที่ บ้านโตนด ในเขตอำเภอศรีโสภณ จังหวัดพระตะบอง ที่พักอยู่ห่างจากโรงเรียน 2 กิโลเมตร คือที่บ้านสิงห์ ต้องเดินไปสอนที่บ้านโตนดทุกวัน

ภายหลังการลงนามความตกลงระงับกรณีพิพาท ในวันที่ 11 มีนาคม 2484 มีพื้นที่ได้คืนมา 3 ส่วน กระทรวงมหาดไทยจึงจัดแบ่งการปกครองออกเป็น 4 จังหวัด เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี ในวันที่ 17 มีนาคม 2484 เพื่อจัดตั้งเป็นจังหวัดใหม่ คือ

1. มณฑลบูรพาเดิม คือ เมืองพระตะบอง ได้มาเติมพื้นที่ ส่วนเมืองเสียมราฐได้คืนมาเกือบเต็มพื้นที่ ยกเว้นที่ดินระหว่างทะเลสาบกับที่ตั้งเมืองเสียมราฐและที่ตั้งนครวัด จึงแบ่งการปกครองออกเป็น 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพระตะบอง และจังหวัดวัฒนาราชบุรี ดังนี้

1.1 จังหวัดพระตะบอง ตั้งในพื้นที่เมืองพระตะบองเดิม และใช้ชื่อเดิม ซึ่งฝรั่งเศสได้จัดแบ่งการปกครอง เป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองพระตะบอง อำเภอมณฑลบุรี อำเภอศรีโสภณ อำเภอไพลิน อำเภอระสิ้อ อำเภอสังแก และอำเภอตึกโซ เมื่อไทยได้คืนมาเติมพื้นที่จึงไม่ต้องเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ให้ตั้งศาลากลางจังหวัดที่เมืองพระตะบอง

1.2 จังหวัดวัฒนาราชบุรี คือ พื้นที่เมืองเสียมราฐที่ได้มาบางส่วน การตั้งชื่อนี้มาจากการสนธิกันระหว่างคำว่า เสียมราฐและนครวัด จัดแบ่งการปกครองเป็น 6 อำเภอ คือ อำเภอโปก (กำโพซ) อำเภอกะลัน อำเภอจงกัล อำเภอสำโรง อำเภออัลลองเวง และอำเภอเจียมกระสานต์ สำหรับศาลากลางจังหวัดนั้นให้ตั้งอยู่ใกล้นครวัดมากที่สุด โดยให้เหตุผลว่า "เพื่อให้บำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญคู่กัน อีกทั้งจะให้เป็นการความสะดวกแก่ชาวไทย และชาวต่างประเทศในเมืองไทย จะไปชมนครวัดได้ไปมา และพักอาศัย ในดินแดนของไทย โดยไม่ต้องอาศัยผ่านแดนหรือพักแรมในเขต ฝรั่งเศส"

2. ดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงทางตอนใต้รวมทั้งเกาะแก่งในแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นท้องที่เมืองจำปาศักดิ์ต่อกับอาณาจักรเวทนาม ได้รวมเป็นจังหวัดนครจำปาศักดิ์ แบ่งการปกครองเป็น 5 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์ อำเภอมูลป่าโมกษ์ อำเภอธรรมาภิวัตร์ อำเภอมนไพร อำเภอเซล้าเกา และกิ่งอำเภอโพหนอง เนื่องจากพื้นที่ของจังหวัดนี้ได้ขยายลงมาทางใต้ เมื่อมีการพิจารณาว่าที่ตั้งศาลากลางจังหวัดเดิมคือที่เมืองจำปาศักดิ์ไม่เหมาะสม รัฐบาลจึงมีความคิดว่าให้ย้ายศาลากลางจังหวัดลงมาทางใต้ที่เซล้าเกาจะเหมาะสมกว่า แต่ทั้งนี้ก็ต้องตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง

3. ดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหลวงพระบาง มีอาณาเขตกว้างขวาง จึงได้จัดการปกครองเป็นอีกหนึ่งจังหวัดให้ชื่อว่า จังหวัดนครโยนก โดยตั้งชื่อนี้ตามชื่อเดิมของเมืองหลวงพระบาง ทั้งนี้เพื่อต้องการรักษานามนี้ไว้ในทางประวัติศาสตร์ ได้จัดแบ่งเป็น 5 อำเภอ คือ อำเภอเชียงฮ่อน อำเภอหงษา อำเภอสะมาบุรี อำเภอปากลาย และ อำเภอแก่นท้าว และควรตั้งศาลากลางจังหวัดที่อำเภอสะมาบุรี เนื่องจากเหมาะแก่ทางยุทธศาสตร์¹³

การเสนอแผนการจัดแบ่งพื้นที่การปกครองนี้ ดำเนินขณะที่การทำความตกลงเรื่องเขตแดนยังมีได้มีการยุติ เนื่องจากในบางพื้นที่นั้นไทยได้เพิ่มขึ้นมา ขณะที่บางพื้นที่ยกให้เป็นของฝรั่งเศส ดังเช่น พื้นที่เกาะโขง หรืออำเภอโขงนั้น ในการทำสนธิสัญญาสันติภาพที่โตเกียว ไทยยินดียกเกาะโขงให้ฝรั่งเศส เพื่อแลกกับพื้นที่บางส่วนตรงข้ามฝั่งตรงที่ฝรั่งเศสยกให้ไทย เป็นต้น

รัฐบาลให้ประชาชนทราบถึงความสำเร็จของรัฐบาลด้วยการประกาศถึงจำนวนพลเมืองและดินแดนที่ได้คืน ได้แก่ จังหวัดพระตะบองมีพลเมืองประมาณ 263,000 คน จังหวัดวัฒนาราษฎร์มีพลเมืองประมาณ 92,000 คน จังหวัดนครจำปาศักดิ์มีพลเมืองประมาณ 86,000 คน จังหวัดนครโยนกมีพลเมืองประมาณ 78,300 คน รวมทั้งที่ 4 จังหวัดมีพลเมืองถึง 419,300 คน แบ่งการปกครองเป็น 23 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ รวมเนื้อที่ประมาณ 100,000 ตารางกิโลเมตร¹⁴ อย่างไรก็ตามจำนวนดินแดนที่ได้คืนนี้ ยังได้รับการมองจากรัฐบาลว่ายังไม่ถึงครึ่งหนึ่งของดินแดนที่ต้องเสียไปให้กับฝรั่งเศส

¹³ พ.ร.บ. (2) ศ. 15.3/10 การปกครองดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 17 มีนาคม 2484.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน. (แต่ในความเป็นจริงแล้วดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนมาคิดเป็นพื้นที่ 65,000 ตารางกิโลเมตร)

ในวันที่ 14 เมษายน 2484 กระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เสนอความเห็นให้ยกพื้นที่ที่ทหารยึดครองอยู่แล้วนั้นให้ขึ้นเป็นจังหวัดและอำเภอเสียก่อน เพื่อประโยชน์ในการจัดการปกครอง ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ฝ่ายทหารได้ออกเป็นคำสั่งทหารต่าง ๆ ไว้แล้ว ได้แก่

1) ในพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้ขึ้นกับจังหวัดที่อยู่ใกล้เคียงกัน คือ

- เชียงฮ่อน	ขึ้นกับ	จังหวัดเชียงราย
- หงษา	ขึ้นกับ	จังหวัดน่าน
- สมบูรณ์	ขึ้นกับ	จังหวัดน่าน
- ปากลาย	ขึ้นกับ	จังหวัดอุตรดิตถ์
- แก่นท้าว	ขึ้นกับ	จังหวัดเลย

2) ให้รวมพื้นที่ที่ยึดได้ที่ติดกับจังหวัดจันทบุรี คือไพลิน เข้ากับกิ่งอำเภอโป่งน้ำร้อน และยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอเรียกว่า อำเภอโป่งน้ำร้อน ขึ้นกับจังหวัดจันทบุรี

3) ให้ประกาศตั้งอำเภอศรีโสภณในพื้นที่ที่ยึดได้ให้ขึ้นกับจังหวัดปราจีนบุรี โดยแบ่งออกเป็น 7 ตำบล คือตำบลบ้านสารภี (ไซพี) ตำบลบ้านพร้าว ตำบลบ้านสิงห์ ตำบลบ้านจันทน์ ตำบลบ้านกูป ตำบลบ้านกุดตาต และตำบลบ้านสำโรง

4) ให้ตั้งประกาศอำเภอสำโรงในพื้นที่ที่ยึดได้ให้ขึ้นกับจังหวัดสุรินทร์¹⁵

เมื่อได้ตกลงทำอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยและฝรั่งเศส ประเทศจึงเข้าสู่ภาวะความสงบสุข ถือว่าการปฏิบัติงานในภาระหน้าที่ของกองบัญชาการทหารสูงสุดเสร็จสิ้นลง จึงประกาศยุบตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด แม่ทัพบก แม่ทัพเรือ และแม่ทัพอากาศในวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ.2484¹⁶ มีผลให้มีการยกเลิกตำแหน่งกองทัพนามด้วย แต่ถึงแม้จะยกเลิกกองบัญชาการทหารสูงสุดแล้ว การยึดครองดินแดนที่ได้คืนก็ยังเป็นภาระหน้าที่ของทหารที่จะต้องยึดครองต่อไปจนกว่าจะได้มีการทำพิธีรับมอบดินแดนให้เป็นที่เรียบร้อย ในเบื้องต้นจึงปรึกษากันว่าเมื่อยุบกองบัญชาการทหารสูงสุดแล้วจะให้ใครเป็นผู้สั่งการในดินแดนที่ยึดได้ ในที่สุดก็มีคำสั่งให้ผู้บังคับการมณฑลทหารซึ่งมีเขตพื้นที่ยึดได้รวมอยู่ด้วย เป็นผู้ลงนามแทนแม่ทัพสนามหรือผู้บัญชาการกองพลที่ยกเลิกไปคือ

1) จังหวัดนครโยนก ให้ผู้บังคับการมณฑลที่ 4 ลงนามแทนผู้บัญชาการกองพลพายัพ

2) จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ให้ผู้บังคับการมณฑลที่ 3 ลงนามแทนแม่ทัพอีสาน

¹⁵หจข. สร. 0201.35/ 22 การจัดการปกครองดินแดนที่ยึดได้ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 14 เมษายน 2484.

¹⁶กองโฆษณาการ, กรมโฆษณาการ, ประเทศไทยเรื่องการได้ดินแดนคืน (ม.ป.ท, 2484.), หน้า 192.

3) จังหวัดพระตะบองให้ผู้บังคับการมณฑลที่ 2 ลงนามแทนแม่ทัพบูรพาและผู้บัญชาการกองพลจันทบุรี¹⁷

การประกาศจัดตั้งจังหวัด และอำเภอในดินแดนที่ได้คืนมานั้น ในชั้นแรกได้จัดทำร่างเพื่อประกาศชื่ออำเภอและจังหวัดเหล่านี้ แต่ก็ได้มีความเห็นของกระทรวงมหาดไทยเสนอคณะรัฐมนตรีในวันที่ 17 มีนาคม 2484 ให้เปลี่ยนชื่อบางท้องที่ให้เป็นภาษาไทยเพื่อต้องการเน้นให้เห็นในเรื่องเชื้อชาติไทย ว่า

ด้วยเหตุว่านามท้องที่ ที่ฝรั่งเศสตั้งไว้ไม่เป็นคำภาษาไทยหรือภาษาของพื้นเมือง แท้จริงนามเมืองนามอำเภอต่าง ๆ ทั้งในแคว้นลาวและแคว้นเขมร แต่เดิมย่อมเป็นภาษาไทย หรือภาษาท้องถิ่น ฉะนั้นเพื่อรักษาประวัติศาสตร์ และขยายภาษาไทยให้แพร่หลายออกไป กระทรวงมหาดไทยจึงจะได้สอบสวน เปลี่ยนชื่ออำเภอและท้องที่ซึ่งไม่เป็นภาษานั้นเสียใหม่ ให้เป็นที่เรียบร้อยทันแก่การที่จะประกาศจัดตั้งจังหวัดและอำเภอนั้น¹⁸

ดังนั้นในร่างประกาศจัดตั้งจังหวัดในเดือนมิถุนายน 2484 จึงประกอบด้วยอำเภอและจังหวัด ดังนี้

- 1) จังหวัดพระตะบอง ประกอบด้วย 7 อำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองพระตะบอง	2. อำเภอสังแก (เดิมคือซังเก)
3. อำเภอระสิือ (เดิมคือรุชไซ)	4. อำเภอมงคลบุรี
5. อำเภอศรีโสภณ	6. อำเภอตึกไซ
7. อำเภอไพลิน	
- 2) จังหวัดพัฒนาราชบุรี ประกอบด้วย 6 อำเภอ คือ

1. อำเภอบ้านพวก (เดิมคือโปก)	2. อำเภอกลันทบุรี (เดิมคือกะลัน)
3. อำเภอพรหมขันธุ์ (เดิมคือจงกัล)	4. อำเภอสำโรง
5. อำเภอวารีแสน (เดิมคืออัลลองเวง)	6. อำเภอจอมกระสานต์
- 3) จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ประกอบด้วย 4 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ คือ

1. อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์	2. อำเภอมูลป่าโมกข์
----------------------------	---------------------

¹⁷หจข.สร.0201.35/22 การส่งการปกครองในเขตพื้นที่ที่ยึดได้ จากผู้บัญชาการทหารบก ถึง ผู้บังคับการมณฑลทหารที่ 2, 3, และ 4 วันที่ 30 พฤษภาคม 2484.

¹⁸หจข.สร.0201.35/22 การปกครองดินแดนที่ได้คืนจากฝรั่งเศส จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 17 มีนาคม 2484.

3. อำเภอธรรมาภิบาล
  4. อำเภอมะโนไพร
  5. กิ่งอำเภอโพธิ์ทอง
- 4) จังหวัดลานช้าง ประกอบด้วย 5 อำเภอ คือ
1. อำเภอสะมาบุรี
  2. อำเภอปากลาย
  3. อำเภอแก่นท้าว
  4. อำเภอเชียงฮ่อน
  5. อำเภอหงษา¹⁹

ร่างประกาศจัดตั้งจังหวัดและอำเภอฉบับนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลง คือจังหวัดลานช้าง ได้ถูกเปลี่ยนมาใช้แทนชื่อจังหวัดนครโยนก เนื่องจากว่าหลวงวิจิตรวาทการเสนอความเห็นผ่านคณะรัฐมนตรีว่าชื่อจังหวัดนครโยนกไม่เหมาะสม โดยอธิบายว่าชื่อนี้เป็นชื่อเดิมของเมืองหลวงพระบางที่ชื่อว่า เมืองเซา และได้เรียกกันมาหลายชื่อ เช่น ชะวา ชะวา หรือยะวะนะ ที่ต่อมานักเขียนพงศาวดารเหนือได้แปลงเป็นโยนก แต่ชื่อนี้ไม่เป็นมงคลนามไม่ควรเอามาใช้เพราะมาจากภาษาบาลีว่าชนต่างชาติ ป่าเถื่อน และมีบันทึกว่าเป็นชื่อที่คนพื้นเมืองไม่ชอบ ถือว่าไม่เป็นมงคลและดูถูกดูหมิ่น จึงเสนอว่าให้ใช้ชื่อนครลานช้างแทนซึ่งเป็นชื่อเก่าของอาณาจักรหลวงพระบางคู่กับลานนาคือเชียงใหม่ รวมทั้งจะมีผลในทางการเมืองก็จะเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจชาวหลวงพระบางและผูกใจพลเมืองชาวหลวงพระบางฝังช้ายได้ดี²⁰ อย่างไรก็ตามในการเปลี่ยนชื่อจังหวัดนครโยนกเป็นลานช้างนั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงความคิดของหลวงวิจิตรวาทการได้เป็นอย่างดี ในความต้องการที่จะรวมคนฝั่งซ้ายให้เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองเดียวกันต่อไป แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลให้การสนับสนุนความคิดดังกล่าวเช่นกัน

การแบ่งพื้นที่การปกครองได้มาลงตัวในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2484 ได้มีการเปลี่ยนชื่อบางอำเภอและจังหวัดใหม่ โดยใช้บรรดาศักดิ์ของบุคคลที่มีชื่อเสียงและเกียรติประวัติที่เกี่ยวข้องกับการได้ดินแดนคืนครั้งนี้โดยมีเหตุผลว่า

ในการพิจารณาชั้นกรรมมาธิการแห่งสภาผู้แทนราษฎร ได้ตั้งข้อสังเกตการตั้งชื่ออำเภอใหม่ ว่าเป็นการสมควรจะได้พิจารณาตั้งตามประวัติศาสตร์หรือเพื่อเป็นอนุสรณ์เพื่อเชิดชูเกียรติประวัติ แม่ทัพ ผู้บัญชาการทหาร ตำรวจซึ่งได้ตรากตรำปฏิบัติราชการชายแดน ในกรณีพิพาทคราวนี้ด้วยความเหน็ดเหนื่อย ด้วยกระทรวง

¹⁹ พ.ร.บ. 0201.35/22 ร่างพระบรมราชโองการตั้งอำเภอในดินแดนที่ได้คืนมา จากกระทรวงมหาดไทย ถึงนายกรัฐมนตรี ไม่ลงวันที่ เดือนมิถุนายน 2484.

²⁰ พ.ร.บ. 0201.35/22 จังหวัดนครโยนกที่จะจัดตั้งขึ้น จากหลวงวิจิตรวาทการ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 18 เมษายน 2484.

มหาดไทยได้พิจารณาแล้วเห็นพ้องด้วยว่า บรรดาแม่ทัพผู้บัญชาการทหารตำรวจสมควรจะได้รับการบันทึกนามไว้เพื่อเป็นการเชิดชูในกาลต่อไป²¹

การเสนอเปลี่ยนชื่อบางอำเภอเพื่อเชิดชูบุคคลสำคัญในการต่อสู้ครั้งนี้ ได้เสนอถึง 2 ครั้ง เพื่อเพิ่มชื่อบุคคล และรวมทั้งการเปลี่ยนชื่อจังหวัดวัฒนธรรมเป็น จังหวัดพิบูลสงครามด้วย ในที่สุดวันที่ 16 กรกฎาคม จึงได้มีการเสนอคำสั่งจัดตั้งอำเภอและจังหวัดที่สมบูรณ์เพื่อให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ลงพระนาม จังหวัดและอำเภอที่ได้รับการประกาศตั้งในร่างพระราชบัญญัติการจัดการปกครองดินแดนในประเทศไทยได้คืนจากประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช 2484 ที่ประกาศเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2484 จึงประกอบด้วย (ดูแผนที่ ในภาคผนวก ข และ ช)

1) จังหวัดพระตะบอง ประกอบด้วย

1. อำเภอเมืองพระตะบอง
2. อำเภอพรหมโยธี คือ อำเภอสังแก เดิม
3. อำเภออิทธิเทพเดช คือ อำเภอระสิือ เดิม
4. อำเภอมงคลบุรี
5. อำเภอศรีโสภณ
6. อำเภอสินธุสงครามชัย คือ อำเภอตึกโซ เดิม
7. อำเภอไพลิน

2) จังหวัดพิบูลสงคราม คือ จังหวัดวัฒนธรรม เดิม ประกอบด้วย

1. อำเภอไพรีระยอเดช คือ อำเภอบ้านพวก เดิม
2. อำเภอกันทรบุรี
3. อำเภอพรหมขันธุ์
4. อำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต คือ อำเภอสำโรง เดิม
5. อำเภอวาริแสน
6. อำเภอจอมกระสานต์

3) จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ประกอบด้วย

1. อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์
2. อำเภอวรรณไวทยากร คือ อำเภอมูลป่าโมก เดิม
3. อำเภอธรรมาภิวัตร์

²¹พ.ร.บ.สง.0201.35/22 ประกาศตั้งอำเภอในดินแดนที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 10 กรกฎาคม 2484.

4. อำเภอมโนไพร
  5. กิ่งอำเภอโพหนอง
- 4) จังหวัดลานช้าง ประกอบด้วย
1. อำเภอสะมาบุรี
  2. อำเภออดุลเดชจรัส คือ อำเภอปากลาย เดิม
  3. อำเภอแก่นท้าว
  4. อำเภอเชียงฮ่อน
  5. อำเภอหาญสงคราม คือ อำเภอหงสา เดิม²²

จากประกาศดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยมีพื้นที่การปกครองเพิ่มขึ้นถึง 65,000 ตารางกิโลเมตร และมีจังหวัดเพิ่มขึ้นจากเดิมซึ่งมี 70 จังหวัดกลายเป็น 74 จังหวัด สำหรับทั้ง 4 จังหวัดที่ตั้งเพิ่มขึ้นนี้ มีการเปลี่ยนชื่อจากที่เคยมีอยู่ในร่างที่ได้เตรียมไว้ในขั้นต้น 8 อำเภอ คือ อำเภอพรหมโยธี อำเภออุทกเทวเดช อำเภอสินธุสงครามชัย อำเภอไพรีระยอเดช อำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต อำเภอวรรณไวทยากร อำเภออดุลเดชจรัส และอำเภอหาญสงคราม ซึ่งบุคคลผู้ได้รับเกียรติอย่างสูงให้นำราชทินนามมาตั้งเป็นชื่ออำเภอ เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องดินแดนคืนในครั้งนี้ ได้แก่ หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลโยธิน) แม่ทัพด้านบูรพา หลวงไพรีระยอเดช (กี ชมบูรณ์) รองแม่ทัพบูรพา หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ควน จินตะคุณ) แม่ทัพอีสาน หลวงหาญสงคราม ผู้บัญชาการกองพลพายัพ หลวงอุทกเทวเดช แม่ทัพอากาศ หลวงสินธุสงครามชัย แม่ทัพเรือ หลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ และผู้บัญชาการตำรวจสนาม และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร หัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการเจรจาตกลงเรื่องดินแดนที่โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น และอีก 1 จังหวัดคือ จังหวัดวัฒนธนาปุริ ที่เปลี่ยนมาเป็น จังหวัดพิบูลสงคราม เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติแก่หลวงพิบูลสงครามในฐานะนายกรัฐมนตรี ผู้นำในการเรียกร้องดินแดนคืนและเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด²³

²² หจข.สร.0201.35/22 ประกาศตั้งอำเภอในดินแดนที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 16 กรกฎาคม 2484.

²³ มีเอกสารหนึ่งกล่าวถึงการตั้งชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดพระตะบองว่า อำเภอรณนากาศ เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ นายนาวาอากาศโท ขุนรณนากาศ (พัน ฤทธาคณี), ดูรายละเอียดใน ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลอากาศ พัน รณนากาศ ฤทธาคณี (วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน, 2530), หน้า 61. อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานอื่นใดที่มีการกล่าวถึงอำเภอนี้เลย ที่จังหวัดพระตะบอง มีอำเภออุทกเทวเดช ตั้ง เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่หลวงอุทกเทวเดช แม่ทัพอากาศ

4.2.1.2 การจัดการปกครองในระยะที่ 2

การรับมอบดินแดน

การจัดการปกครองในระยะนี้เริ่มจาก การโอนดินแดนจากอินโดจีนฝรั่งเศสให้มาอยู่ในการปกครองของไทย ตามประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งการปกครองดินแดนที่ได้คืนในวันที่ 23 กรกฎาคม 2484 ผู้แทนรัฐบาลไทยเดินทางไปรับมอบดินแดนยังพื้นที่ต่าง ๆ ในวันเดียวกันนั้น โดยแบ่งเป็น 5 คณะ คือ

คณะที่ 1 รับมอบดินแดนทางด้านจังหวัดพระตะบอง มีนายพันเอกหลวงยอดอาวุธ (พื่อน ฤทธาคณี) เป็นหัวหน้าคณะผู้แทน และนายพันตรีหลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์) เป็นประธาน อำนวยการในการรับมอบ มีการชักธงไตรรงค์ขึ้นที่หน้าจวนข้าหลวงพระตะบอง และการสวนสนาม โดยนายพันเอกหลวงพรหมโยธี เป็นผู้นำ

คณะที่ 2 รับมอบดินแดนทางด้านจังหวัดพิบูลสงคราม มีนายพันเอกหลวงวีรวัฒน์โยธิน เป็นประธานคณะกรรมการรับมอบ

คณะที่ 3 รับมอบดินแดนด้านปากลายหรือจังหวัดลานช้าง มีนายพันโทหลวงสุทธิสาร รัตนกรเป็นประธานรับมอบ

คณะที่ 4 รับมอบดินแดนด้านจังหวัดนครจำปาศักดิ์ มีนายพันโทสุดจิต จารุเศรณี เป็นประธานรับมอบ

คณะที่ 5 รับมอบดินแดนด้านกำแพงม ที่อำเภอเซียม (หรือจอมกระสานต์) มีนายพันโท เนตร เขมะโยธิน เป็นประธานรับมอบ²⁴

รัฐบาลให้ความสำคัญอย่างมากกับการเตรียมรับมอบดินแดนคืน เพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงชัยชนะของชาติไทยที่มีเหนือฝรั่งเศส หมายถึงประเทศไทยสามารถลบล้างความรู้สึกเรื่องการเสียดินแดนที่รัฐมองว่าเป็นความอับอายสุดอย่างยิ่ง นอกจากจะออกแถลงการณ์ต่าง ๆ ที่ประกาศถึงชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของชาติไทยแล้ว พิธีการรับมอบก็มีความสำคัญและยิ่งใหญ่ไม่แพ้กัน ได้มีประชุมปรึกษาหารือและค้นหาเอกสารเก่าเกี่ยวกับวิธีการส่งมอบดินแดนให้ฝรั่งเศส เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อจะได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ตั้งแต่ วันที่ 29 มีนาคม

²⁴เนตร เขมะโยธิน, ชีวิตนายพล (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2510), หน้า 158 - 159 และสไตลัน ดิวรพงศ์, "ประเทศไทยกับปัญหาอินโดจีนของฝรั่งเศส 1837 - 1847 (พ.ศ. 2480 - พ.ศ. 2490)," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 252 - 253.

2484²⁵ ถ้อยแถลงในที่ประชุมได้กล่าวถึงพิธีการรับมอบดินแดนว่า "พิธีการรับและมอบเมืองจากฝรั่งเศสนั้น ขึ้นเดิมฝรั่งเศสทำกับไทยอย่างไร เราอยากจะทำเช่นเดียวกันเพื่อลบล้างอภัยศอดสูให้สิ้นกันไป ให้กองการต่างประเทศตรวจสอบเค้าเรื่องเดิมครั้งมณฑลบูรพาได้อย่างไร"²⁶

การดำเนินงานเพื่อ "ลบล้างอภัยศ" รัฐบาลดำเนินการดังนี้

ประการแรก การใช้ตัวแทนอำนาจเดิมที่เคยมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือเมืองพระตะบองมาเป็นประธานในการรับมอบดินแดน คือนายพันตรีหลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)²⁷ ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนฐานอำนาจเดิมของไทยเหนือมณฑลบูรพา เนื่องจากเป็นบุตรชายของพระยาศุภราชธรรมนิทร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลบูรพาคนสุดท้าย ที่อพยพครอบครัวเข้ามาอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลวงพิบูลสงคราม ได้กล่าวเมื่อคณะผู้แทนรับมอบดินแดนไปอำลาที่วังสวนกุหลาบเพื่อเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ ในวันที่ 23 กรกฎาคม 2484 ว่า

โดยเฉพาะนายพันตรีควง อภัยวงศ์ รัถมนตรีและประธานกัมการรับโอนดินแดนด้านบูรพา ข้าพเจ้ารู้สึกเต็มตื่นในถ้อยคำที่ท่านได้กล่าวมาแล้ว สำหรับตัวท่านเองและท่านเจ้าคุณบิดาของท่านที่ว่าเมื่อ 34 ปีมาแล้ว ท่านเจ้าคุณบิดาได้เป็นผู้อันชื่นชมไทยกลับสู่ประเทศไทย ด้วยอาการอันนงน้าตาและในวาระนี้ท่านผู้เป็น

²⁵ หจช. (1)มท.3.1.2.10/147 บันทึกการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ที่กระทรวงมหาดไทย วันที่ 29 มีนาคม 2484.

²⁶ หจช. (1)มท.3.1.2.10/147 บันทึกการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ที่กระทรวงมหาดไทย วันที่ 29 มีนาคม 2484.

²⁷ หจช.(1)มท.3.1.2.10/146 การเปลี่ยนแปลงกำหนดการเมืองพระตะบอง กระทรวงมหาดไทย วันที่ 17 กรกฎาคม 2484.

พระยาศุภราชธรรมนิทร์ (ชุ่ม อภัยวงศ์) ข้าหลวงมณฑลบูรพาคนสุดท้ายก่อนการจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลนั้น ท่านเป็นเจ้าของเมืองพระตะบองที่มีอำนาจ ครอบคลุมเหนือเมืองพระตะบอง เสียมราชู ศรีโสภณ และพนมศรีภักดิ์ ดำรงตำแหน่งสืบต่อกันมา คือพระยาศุภราชธรรมนิทร์ (เยี่ย) และเป็นหลานปู่ของเจ้าเมืองพระตะบองคนแรกคือ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ซึ่งได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้ปกครองเมืองพระตะบองจากรัชกาลที่ 1

สมัยรัชกาลที่ 5 ทรงยินยอมยกมณฑลบูรพาให้ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2449 พระยาศุภราชธรรมนิทร์ได้อพยพครอบครัวออกจากเมืองพระตะบอง มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองปราจีนบุรีและได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร กล่าวได้ว่าตระกูลอภัยวงศ์เป็นตระกูลที่ปกครองเมืองพระตะบองสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1 จึงมีอำนาจอิทธิพลและได้รับความเคารพนับถือจากชาวเมืองพระตะบองเป็นอย่างมาก, อานรายละเหยียดใน สุพัฒน์ศรี วรสายันท์, ปัญหา มณฑลบูรพา ระหว่างปี พ.ศ. 2435 – 2449, (วิทยานิพนธ์การศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2520.

บุตรได้มีโอกาสอันชื่นชมไทยกลับไปสู่ที่เดิม เป็นการสนองเกียรติประเทศชาติและ
 รัฐบาล ทั้งเป็นการสนองความปรารถนาอันแรงกล้าของท่านเจ้าคุณบิดาอีกด้วย²⁸

นายควง อภัยวงศ์ เกิดที่พระตะบองเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2445 เป็นบุตรของเจ้าพระยา
 อภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) และนางรอด อพยพมาอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรีพร้อมกับบิดาในปี พ.ศ.
 2450 และเข้ามาศึกษาที่กรุงเทพมหานคร จากนั้นในปี พ.ศ. 2462 เดินทางไปศึกษาทางด้าน
 วิศวกรรมโยธา ที่ประเทศฝรั่งเศสและเดินทางกลับในปี พ.ศ. 2470²⁹ นายควง อภัยวงศ์ เป็นหนึ่งใน
 ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เริ่มคิดวางแผนในประเทศฝรั่งเศส ดังนั้นจึงเป็นบุคคลสำคัญผู้
 หนึ่งในคณะราษฎรที่ร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และเป็นบุคคลสำคัญใน
 คณะรัฐมนตรี โดยดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการในคณะรัฐบาลหลวงพิบูล
 สงคราม เท่ากับเป็นผู้มีบทบาททางการเมืองสูงผู้หนึ่งและถือเป็นตัวแทนของรัฐบาลในการปฏิบัติ
 หน้าที่สำคัญครั้งนี้ เหนืออื่นใด นายควง อภัยวงศ์ ยังเป็นตัวแทนอำนาจเดิมที่เคยมีอิทธิพลและ
 บารมีอย่างสูงในเมืองพระตะบองในฐานะทายาทของเจ้าเมืองเดิมที่ชาวเมืองยังคงให้ความเคารพ
 นับถือ

ประการที่สอง คือ การนำ “ธงช้าง” กลับมาใช้ ธงช้างถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ลบล้าง
 อภัยในครั้งนี เนื่องจากเมื่อมีการส่งมอบดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสจะต้องมีพิธีเชิญธงช้างที่เป็นธงชาติ
 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ลงจากยอดเสา การที่ธงขงไทยต้องถูกลดลงจากยอดเสาเพื่อให้ธงของชาติอื่น
 ขึ้นแทนที่ ถือเป็นการเสียอธิปไตยเหนือดินแดนนั้นของไทยให้แก่ชาติอื่น

เมื่อครั้งส่งมอบมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศส ได้มีรับสั่งเรื่องธงช้างของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถึงพระยารวิไชยซึ่งไปทำหน้าที่ส่งมอบเมืองให้ฝรั่งเศสที่เมืองพระตะบอง
 ในปี พ.ศ.2450 ว่า “ถ้าถึงเวลาที่มอบเมืองให้ฝรั่งเศสวันใด ขอให้เก็บธงช้างที่ต้องลดลงจากเสาบ
 ก่าแพง ในการพิธีมอบเมืองนั้นมาให้ฉันด้วย”³⁰ ในการนำธงช้างกลับมายังพระนครนั้นได้รับการ
 กล่าวถึงจากหลวงพิบูลสงคราม ในวันทำพิธีลาเพื่อเดินทางไปรับมอบดินแดนของคณะผู้แทนด้าน
 บูรพาว่า “กระทำด้วยอาการอันนองน้ำตา” ซึ่งคำพูดนี้ถูกใช้เสมอเมื่อกล่าวถึงความปิติยินดีในชัย

²⁸กรมโคสนาการ, ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พนทธานจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐ
 มন্ত্রী ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485. (สะกดคำตามที่ปรากฏในเอกสาร).

²⁹ณัฐวุฒิ สุธสิขสงคราม, นายควง อภัยวงศ์ กับพรรคประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: เรืองศิลป์, 2522), หน้า
 32 – 33.

³⁰หจข.(1) มท. 3.1.2.10 /146 สำเนาโทรเลขกระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ มีถึงพระยารวิไชย
 ณะ พระตะบอง วันที่ 18 มิถุนายน ร.ศ. 126.

ขณะที่ได้ดินแดนคืนในครั้งนี้ ทดแทนสิ่งที่ประเทศไทยเคยถูกระงับการถูกห้ามเกียรติให้ต้องลดธงช้างและนำกลับพระนครด้วยอาการอันองุ่นน้ำตา ดังคำกล่าวนี้

...ซึ่งเมื่อพ.ศ. 2450 ไทยได้สูญเสียอธิปไตยในดินแดนนี้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งในครั้งนั้นไทยจำต้องทำการลดธงช้างอันเป็นธงประจำชาติไทยในขณะนั้นลง ณ จังหวัดพระตะบองแล้ว และอัญเชิญธงช้างนี้กลับคืนสู่กรุงเทพมหานครด้วยพระมหรานครด้วยอาการองุ่นน้ำตา

ในการเสียอธิปไตย ตลอดจนการถูกลดธงช้างลงโดยธรรมได้เป็นสิ่งเตือนใจของชาวไทยอยู่เสมอมา ในอันที่จะพยายามกู้เกียรติที่สูญเสียไปนี้ให้กลับคืนมาจงได้ ...

เพื่อเป็นการทวนประวัติศาสตร์ของชาติ ในระยะ 34 ปี นับแต่ไทยได้สูญเสียดินแดนไปด้วยอาการองุ่นน้ำตาโดยธรรม พร้อมทั้งถูกลดธงช้าง อันเป็นธงประจำชาติในขณะนั้นอีกครั้ง รัฐบาลจึงได้ให้นำธงช้างนี้กลับคืนมาชักขึ้นเป็นประภมฤกษ์ คู่กับธงไตรรงค์ของชาติไทยในขณะนี้...³¹

ในพิธีการรับมอบดินแดนนี้ จึงได้มีการเชิญธงชาติไทยและธงช้างขึ้นสู่ยอดเสาพร้อมกันตามด้วยการยิงสลุด และมีเครื่องบิน บินวนเหนือบริเวณนั้น เพื่อแสดงความชื่นชมยินดีกับประเทศ นอกจากเมืองพระตะบองแล้วอีก 4 เมือง ที่เป็นเมืองสำคัญที่จัดให้มีพิธีรับมอบดินแดน ก็จัดให้มีพิธีสวนสนามเช่นกันแต่ไม่ยิ่งใหญ่เท่าที่เมืองพระตะบอง สำหรับการเชิญธงช้างขึ้นสู่ยอดเสาในพิธีรับมอบดินแดนมีอยู่ด้วยกัน 6 แห่งคือ ที่หน้าจวนข้าหลวงเมืองพระตะบอง หน้าว่าการอำเภอศรีโสภณ อำเภอมงคลบุรี อำเภอจอมกระสานต์ อำเภออุบลเดชบุรี และหน้ามูขำบ้านเจ้าราชดน้อย เมืองนครจำปาศักดิ์ และเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ให้เก็บธงช้างกลับคืนมายังกรุงเทพฯ โดยมอบให้กรมศิลปากรนำเข้าไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อแสดงให้เห็นถึงเกียรติประวัติของชาติไทยและให้ประชาชนชาวไทยได้ชื่นชมในความสามารถของชาติไทยที่เรียกคืนดินแดนคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ³²

ประการที่สาม คือ การนำรูปแบบพิธีการส่งมอบดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 5 กลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง จะเห็นว่าได้มีการสั่งให้กองการต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทยรวบรวมเอกสารเรื่อง

³¹ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/155 ส่งบันทึกการชักธงช้าง ที่จังหวัดพิบูลสงคราม จากข้าหลวงประจำจังหวัดพิบูลสงคราม ถึงปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 24 ตุลาคม 2484.

³² หจข. (1) มท. 3.1.2.10/155 การรับโอนอาณาเขตต์จากปลัดกระทรวงมหาดไทย ถึงอธิบดีกรมศิลปากร วันที่ 30 กันยายน 2484 และ วันที่ 21 ธันวาคม 2484.

เกี่ยวกับการส่งมอบดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการทำพิธีรับและส่งมอบดินแดนให้แก่ไทยในครั้งนี้ เช่น การรับมอบดินแดนพระตะบองที่เลียนแบบเมื่อครั้งฝรั่งเศสรับมอบมณฑลบูรพาจากไทย หรือการรับมอบเกาะโคโค่น จังหวัดนครจำปาศักดิ์ที่นำพิธีการรับมอบเมืองตราดและประจันตคีรีเขตร (เกาะกง) เป็นแบบการดำเนินพิธีรับมอบ ซึ่งการกระทำดังกล่าวถือเป็นความภาคภูมิใจของคณะผู้แทนรับมอบดินแดน ที่ถือเสมือนเป็นตัวแทนของรัฐบาลเป็นอย่างมาก ที่ได้กระทำการลบล้างอภัยศอดสูลงได้ ดังคำกล่าวนี้

อย่างไรก็ดีที่คณะผู้แทนรัฐบาลไทยในด้านนี้ รู้สึกปลาบปลื้มใจอยู่มากก็คือ ได้มีโอกาสสนองคุณชาติอย่างมีเกียรติยิ่ง... และนอกจากนั้นยังได้มีโอกาสมาลบล้างความละอายในการที่เราต้องโอนดินแดนบางส่วนให้แก่ฝรั่งเศสในครั้งก่อน ๆ นั้นอย่างสมใจทุกประการ

พิธีโอนเมืองตราดให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อครั้ง ร.ศ. 123 ได้ถูกนำมากระทำซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ในงานพิธีโอนเกาะโคโค่นให้แก่ไทย เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2484 นี้แม้จะมีผิดเพี้ยนกันบ้าง ก็ยังอยู่ในแนวทางแห่งเจตนารมณ์อันร้อนแรงของชาวไทยเราโดยแท้ที่ผิดเพี้ยนกันอย่างมากก็คือ ที่เมืองตราดเราทำพิธีด้วยอาการอันนองน้ำตา แต่ที่เกาะโคโค่นเราทำพิธีด้วยความโสมนัสและพากพุมใจ³³

การเดินทางเพื่อรับมอบดินแดนของคณะผู้แทน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากกระทรวงต่าง ๆ ข้าราชการที่จะเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในดินแดนนั้น ๆ และคนรับใช้ ซึ่งรวมแล้วมีจำนวนถึงร้อยกว่าคน การเดินทางในบางด้านเป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่น ด้านอำเภอจอมกระสานต์ซึ่งมีนายพันโท เนตร เขมะโยธิน เป็นหัวหน้าคณะต้องใช้เกวียนและม้าเป็นพาหนะต้องเดินทางในป่าประกอบด้วยเป็นช่วงฤดูฝน อย่างไรก็ตามจากรายงานและบันทึกของหัวหน้าคณะผู้แทน ซึ่งให้เห็นว่าทุกคนในคณะเดินทางต่างมีความมุ่งมั่น มิได้ท้อถอยเพราะ “พวกเราต่างก็ไฝฝืนที่จะได้เห็นและจะได้ดิน

จังหวัดตราดและประจันตคีรีเขตร (เกาะกง) นั้น รัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มอบให้ฝรั่งเศสยึดครองในปี พ.ศ. 2447 เพื่อแลกกับการถอนทหารฝรั่งเศสออกจาก การยึดครองจังหวัดจันทบุรี ซึ่งฝรั่งเศสได้ยึดครองไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 และไทยยอมยกมณฑลบูรพาเพื่อแลกจังหวัดตราด ด้านซ้าย และสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จากฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2450, อานรายละเอียดใน สุวิทย์ วีระศาสตร์, ความสัมพันธ์ไทย – ฝรั่งเศส ร.ศ.112-126 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523).

³³ หจข.(1) มท. 3.1.2.10/142 การรับมอบเกาะโคโค่น (ด้านจำปาศักดิ์) จากประธานคณะผู้แทนรัฐบาล ด้านนครจำปาศักดิ์ ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 8 ตุลาคม 2484.

แดนส่วนนั้นกลับมาอยู่ได้ร่วมธงไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ต้องสูญเสียไปโดยไร้ความยุติธรรมเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว”³⁴

วิธีการรับมอบดินแดนและการโอนอสังหาริมทรัพย์ จากอินโดจีนฝรั่งเศสมาเป็นของไทย เริ่มจากพื้นที่ที่ใกล้ชายแดนไทยก่อนและขยายออกไป เพื่อให้ผู้แทนฝ่ายอินโดจีนฝรั่งเศสจะถอนกำลังกลับออกไปในเขตของตนได้โดยสะดวก ส่วนปัญหาที่พบคืออสังหาริมทรัพย์ที่รับมอบส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมมาก หรือบางครั้งก็ถูกรื้อถอนออกไปบางส่วน เช่น รางรถไฟ และไม้หมอนในเขตเมืองพระตะบองถูกถอนไป และนอกจากนี้ในบางพื้นที่ก็ไม่สามารถเดินทางไปตรวจสอบอสังหาริมทรัพย์ต่าง ๆ ได้ เนื่องจากการเดินทางยากลำบาก จึงต้องทำเฉพาะการตกลงและลงนามบันทึกวาจาไว้เป็นหลักฐานเท่านั้น³⁵

แม้ว่าสิ่งที่ได้จากการรับมอบในครั้งนี้จะไม่มีราคาอะไรเลยก็ตาม แต่สิ่งที่ได้ก็คือความรู้สึกในเรื่องของการได้ดินแดนคืนมา ดังรายงานของหัวหน้าคณะผู้แทนรับมอบดินแดนด้านอำเภอจอมกระสานต์ ซึ่งมีการเดินทางยากลำบากที่สุด กล่าวไว้ว่า “แม้ราคาค่าของอสังหาริมทรัพย์ที่ไปรับมอบจะมีราคาไม่คุ้มกับความลำบากและเหน็ดเหนื่อยก็ตาม แต่การนำอิสรภาพ, วัฒนธรรมดี และความสุขไปมอบให้แก่ราษฎรผู้ทุกข์ยากเหล่านั้น เป็นสิ่งที่เปรียบเทียบกับราคาสິงของไม่ได้”³⁶

ภายหลังจากการรับมอบดินแดนในแต่ละพื้นที่แล้ว คณะผู้แทนของไทยก็ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ข้าราชการในแต่ละฝ่ายเข้าดำเนินการปกครอง ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดการปกครองในลักษณะของพื้นที่ยึดครองมาเป็นการปกครองของพลเรือนโดยสมบูรณ์

นอกจากนี้กระทรวงมหาดไทยยังได้แต่งตั้งบุคคลที่เข้ารับตำแหน่ง ข้าหลวงประจำจังหวัด ทั้ง 4 จังหวัด และข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ด้วย สำหรับข้าหลวงประจำจังหวัดที่ได้รับการแต่งตั้งในครั้งแรกนั้น ประกอบด้วย

1. นายพันเอกหลวงราญปฏิเวธ (เวก สุวรรณกร) ข้าหลวงประจำจังหวัดพระตะบอง
2. นายเรือเอกขุนชาญใช้จักร (ฮวด วรรณอม) ข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์

³⁴เนตร เขมะโยธิน, *ชีวิตนายพล* (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2510), หน้า 170 – 171.

³⁵พช.สร.0201.35/19 การโอนดินแดนตามอนุสัญญาสันติภาพ ฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม 2484 จากผู้อำนวยการรับโอนดินแดนด้านบูรพา และผู้แทนรัฐบาลไทยชุดพระตะบอง ถึง นายกรัฐมนตรี วันที่ 30 กันยายน 2484.

³⁶พช.สร.0201.35/19 ส่งรายงานสังเขปการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้แทนรัฐบาลชุดเก่าปทุม จากหัวหน้าคณะผู้แทนรัฐบาลรับมอบดินแดนด้านกำแพงมณฑล ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 2 กันยายน 2484.

3. นายพันตรีพูล มาใช้เวทย์ ข้าหลวงประจำจังหวัดพินุลสงคราม
 4. นายพันตำรวจเอกหลวงกำแหงณรงค์ (พุด มณีนันท์) ข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง
 ในการจัดการปกครองนั้นปรากฏว่าในแต่ละจังหวัดนั้นทางรัฐบาลได้จัดข้าราชการเข้าไป
 รับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ในส่วนการปกครองของกระทรวงมหาดไทยประกอบด้วย เจ้าหน้าที่
 ฝ่ายพลเรือนระดับจังหวัด ได้แก่

1. ข้าหลวงประจำจังหวัด	2. ปลัดจังหวัด
3. อัยการจังหวัด	4. อัยการผู้ช่วยตรี
5. จำจังหวัดชั้นตรี	6. เสมียนตราจังหวัดชั้นตรี
7. พัสดีตรี	8. โยธาเทศบาลจังหวัด
9. ประจำแผนก	10. ผู้ตรวจการเทศบาล
11. พนักงานที่ดิน

เจ้าหน้าที่ปกครองระดับอำเภอ ได้แก่

1. นายอำเภอ	2. ปลัดอำเภอชั้นตรี 2 นาย
3. ปลัดอำเภอชั้นจัตวา 2 นาย	

นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการต่าง ๆ อีก เช่น ตำรวจ ศึกษาธิการ ป่าไม้
 สรรพากร และสรรพสามิต เป็นต้น ตามความจำเป็น และเหมาะสม³⁷

การปักปันเขตแดน

การปักปันเขตแดนถือเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะมีผลทำให้ประเทศไทยได้ผล
 ประโยชน์หรือเขตแดนมากขึ้นหรือน้อยลง ซึ่งถือเป็นศักดิ์ศรีของชาติ เรื่องดังกล่าวได้มีการประชุม
 เตรียมการตั้งแต่เดือนมีนาคม 2484³⁸ ข้อตกลงในที่ประชุมกำหนดให้ใช้รูปแบบเดียวกับที่เคยมี
 การปักปันเขตแดนในอดีต เมื่อไทยต้องเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสและทำการปักปันเขตแดนใหม่ คณะ
 ผู้แทนประกอบด้วย ผู้แทนจากกระทรวงกลาโหมเป็นประธานกรรมการ ร่วมด้วยผู้แทนจาก
 กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และนายทหารแห่งกรมแผนที่ทหาร

³⁷ ไพโรจน์ บุญผูก, "ย้อนอดีต...การเลือกตั้งเพิ่มของไทยในอินโดจีนฝรั่งเศสครั้งแรก-ครั้งเดียวใน
 ประวัติศาสตร์" (ตอนจบ), วารสารศึกษานานาชาติ ปีที่ 95 (สิงหาคม, 2543), หน้า 49 - 54 .

³⁸ หจข.(1) มท. 3.1.2.10/147 บันทึกการประชุมเตรียมการปฏิบัติตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่าง
 ประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส ที่กระทรวงมหาดไทย วันที่ 29 มีนาคม 2484.

จากอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส และภาคผนวก 2 แห่งอนุสัญญานั้น กำหนดให้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้น 1 ชุดภายใน 1 สัปดาห์ หลังจากวันแลกเปลี่ยนสัตยาบันเพื่อให้คณะกรรมการชุดดังกล่าวซึ่งประกอบด้วยผู้แทนไทย ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ฝ่ายละ 5 คน กรรมการผู้ช่วย 5 คน ดำเนินการปักปันเขตแดนใหม่ระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน ทั้งบนบกและในน้ำให้เสร็จสิ้นภายใน 1 ปี ซึ่งการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายไทยมี นายพลอากาศตรีพระศิลปัตราคม³⁹ เป็นหัวหน้าคณะผู้แทน ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น หลวงสิทธิสยามการ (เทียนฮก ฮุนตระกูล)⁴⁰ ฝ่ายฝรั่งเศสมีนายเดอะเลนซ์ (M. de Lens) เป็นหัวหน้าคณะ⁴¹ ฝ่ายญี่ปุ่นมีนายமாகาโต ยาโน (Mr. Makato Yano) เป็นหัวหน้าคณะ⁴² (ดูรายชื่อคณะผู้แทนในภาคผนวก ค)

นอกจากนี้ ยังมีเจ้าหน้าที่ต่างๆ จากทั้ง 3 ประเทศรวมแล้ว 80 คน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ เลขานุการ แพทย์ และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ โดยมีหัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่น นายமாகาโต ยาโน ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการปักปันเขตแดน คณะกรรมการของไทย ออกเดินทางจากกรุงเทพมหานครในวันที่ 9 สิงหาคม 2484 รัฐบาลได้จัดพิธีส่งอย่างยิ่งใหญ่ ประกาศให้ประชาชนถือธงชาติไทยมาร่วมส่งคณะผู้แทนดังกล่าวเป็นจำนวนมากที่สถานีรถไฟหัวลำโพง และสั่งให้ข้าหลวงประจำจังหวัดที่รถไฟผ่าน ได้แก่ สถานีฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี แจ้งประชาชนมารอส่งคณะผู้แทนชุดนี้รวมทั้งมอบอาหารเพื่อเป็นเสบียงในการเดินทาง⁴³ คณะผู้แทนเดินทางถึงไซ่ง่อนในวันที่ 11 สิงหาคม 2484 และเริ่มดำเนินการโดยจัดการประชุมใหญ่ครั้งแรกที่เมืองไซ่ง่อน ในวันที่ 21 สิงหาคม - 10 พฤศจิกายน 2484 และเดินทางมาประชุมต่อยังกรุงเทพฯ ก่อนจะเดินทางไปยังเสียมราฐ งานที่คณะกรรมการปักปันเขตแดนต้องปฏิบัติ คือ

³⁹ หจข. สร. 0201.35/33 การปักปันเขตแดนใหม่ระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึงนายกรัฐมนตรีเรื่อง การแต่งตั้งคณะผู้แทนฝ่ายไทยมนตรี วันที่ 7 กรกฎาคม 2484.

⁴⁰ หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส (สำนักงานเทศศิริหริศพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสิทธิสยามการ, 20 พฤษภาคม 2506), หน้า 2 - 4.

⁴¹ หจข. สร. 0201.35/33 ในการปักปันเขตแดนใหม่ระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึงนายกรัฐมนตรีเรื่อง การแต่งตั้งคณะผู้แทนฝ่ายไทยมนตรี วันที่ 7 กรกฎาคม 2484.

⁴² หจข. สร. 0201.35/33 ผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่นในการปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ 16 กรกฎาคม 2484.

⁴³ หจข. (1)มท.3.1.2.10 / 159 กำหนดการเดินทางของคณะกรรมการปักปันเขตแดน จากรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 9 สิงหาคม 2484.

1) เรื่องแนวปกครองชั่วคราว เพื่อความสะดวกในการปกครองในระหว่างที่รอการกำหนดเขตแดนที่แน่นอน ซึ่งในเรื่องนี้ฝ่ายไทยจะต้องเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสโดยตรงไม่เกี่ยวกับผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่น เพราะการกำหนดแนวปกครองชั่วคราว ไม่อยู่ในวาระหน้าที่ของคณะกรรมการปักปันเขตแดน การกำหนดแนวปกครองชั่วคราวทั้งทางบกและทางน้ำได้มีข้อตกลงร่วมกันในวันที่ 20 กันยายน 2484

2) เรื่องการปักปันเขตแดน กับเรื่องเขตปลอดการทหาร

สำหรับการดำเนินงานนั้น ในเบื้องต้นที่ประชุมได้ตกลงวางระเบียบในเรื่องของการจัดตั้งสำนักงานเลขาธิการ และระเบียบการภายในเกี่ยวกับการดำเนินงานของคณะกรรมการปักปันเขตแดน โดยตั้งเป็นคณะกรรมการผสมขึ้น 2 คณะ ประกอบด้วยข้าราชการฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร จากทั้ง 3 ประเทศ ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่กำหนดเขตแดนใหม่ระหว่างประเทศไทยและอินโดจีนฝรั่งเศสคณะหนึ่ง อีกคณะหนึ่งให้ทำการพิจารณาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามบทบัญญัติเกี่ยวกับเขตปลอดการทหาร⁴⁴

ปัญหาสำคัญที่ต้องพิจารณาในการปักปันเขตแดน คือ

1. ปัญหาเรื่องเกาะดอนในแม่น้ำโขง

สำหรับดินแดนที่มีปัญหาในการปักปันเขตแดนคือ การใช้ร่องน้ำลึกในแม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดน ซึ่งหมายถึงเกาะแก่งและดอนต่าง ๆ ที่อยู่ทางฝั่งขวาของร่องน้ำลึก จะอยู่อธิปไตยของไทย ยังผลให้ไทยได้รับดินแดนเพิ่มขึ้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่งที่คณะผู้แทนฝ่ายไทยจะต้องยืนยันให้ได้ว่า ตลอดลำน้ำโขงที่เป็นพรมแดนไทยนั้นมีเกาะดอนใดบ้างที่เป็นของฝรั่งเศสและตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของร่องน้ำลึกที่สำคัญยิ่ง ซึ่งจะได้ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการประชุมคณะกรรมการปักปันเขตแดน เพื่อไทยจะได้มีสิทธิในการครอบครองเกาะดอนเหล่านั้น ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงมีหนังสือลับ - ด่วน ลงวันที่ 2 สิงหาคม 2484 ถึงข้าหลวงประจำจังหวัดที่อยู่ติดแม่น้ำโขง ได้แก่ จังหวัดเชียงราย ลานช้าง เลย หนองคาย นครพนม อุบลราชธานีและนครจำปาศักดิ์ ให้ทำการสำรวจเกาะดอนต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดของตน ว่ามีเกาะอะไรบ้างและอยู่ในครองของฝ่ายใด ซึ่งแต่ละจังหวัดก็ได้รายงานเข้ามายังกระทรวงมหาดไทย⁴⁵ จะเห็นได้ว่าในการใช้คำว่า "ร่องน้ำเดินเรือ" นั้นจะเพิ่มคำว่า "ที่สำคัญยิ่ง" เข้าไปด้วยเพื่อให้เฉพาะเจาะจงลงไปถึงร่องน้ำที่สำคัญที่สุดเพียงร่องเดียว สิ่งนี้เป็นวิธีการทางการทูตที่ชาญฉลาดของ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร

⁴⁴หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส, หน้า 8 - 16.

⁴⁵หจข.(1) มท. 3.1.2.10 / 170 การปักปันเขตแดนในแม่น้ำโขง จากข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงราย ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 8 พฤศจิกายน 2484.

ที่ให้เดิมค่านี้นำไปในการทำความตกลงอนุสัญญาสันติภาพที่โตเกียว ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อมีปัญหาในเรื่องเขตแดนในแม่น้ำโขง ก็ได้อาศัยค่านี้นำในการแก้ปัญหาและทำให้ประเทศไทยได้ดินแดนที่เป็นเกาะแก่งในแม่น้ำโขงเพิ่มขึ้น

ปัญหาเรื่องเขตแดนที่ยังไม่ชัดเจน คือ เรื่องเกาะโคนและเกาะโขง ซึ่งตามอนุสัญญาสันติภาพนั้น ให้เกาะโคนเป็นของไทย ส่วนเกาะโขงให้เป็นของฝรั่งเศส แต่เกาะโขงนั้นมีบริวารหลายเกาะ ตามความเห็นของไทยเพื่อให้ประเทศได้รับผลประโยชน์มากขึ้น นายพันโทสุรจิตร จาตุศรีธน นายทหารเสนาธิการผู้แทนรับมอบดินแดนด้านนครจำปาศักดิ์ เสนอว่าหากการแบ่งเกาะดังกล่าวโดยอาศัยอนุสัญญาสันติภาพนั้น ฝ่ายไทยจะเสียเปรียบเนื่องจากเกาะโขงมีเกาะบริวารมากกว่าเกาะโคน แต่หากอาศัยการตีความโดยใช้การจากแบ่งร่องน้ำลึกเป็นเส้นเขตแดน จะเห็นว่าเกาะบริวารเกาะโขงนั้นอยู่ทางฝั่งขวาของร่องน้ำลึกซึ่งน่าจะเป็นของไทย และในระหว่างนั้นคณะกรรมการปักปันเขตแดนยังมีได้เริ่มปฏิบัติงาน ประธานคณะผู้แทนรับมอบดินแดนด้านนครจำปาศักดิ์ จึงได้เสนอนายกรัฐมนตรีให้นำเรื่องดังกล่าวเข้าสู่การประชุมของคณะกรรมการปักปันเขตแดน เนื่องจากยังหาข้อยุติเรื่องเขตแดนไม่ได้ รวมทั้งได้แจ้งข้อเสนอกับข้าหลวงฝรั่งเศสประจำเมืองปากเซ เกี่ยวกับการปกครองเกาะเหล่านี้ชั่วคราวในระหว่างรอการปักปัน 3 ข้อ คือ

1. ตำรวจฝรั่งเศสจะมีอำนาจตรวจตราในเกาะซาน (Don Sang) ซึ่งอยู่เหนือเกาะโขงที่อยู่ในปกครองของฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยอมให้ไทยตรวจตราดอนเขมา (Kha Mau) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของเกาะโขงที่ใกล้ฝั่งไทย ส่วนเกาะโคนและดอนเดชก็เป็นของไทย ตามอนุสัญญาสันติภาพ ส่วนเกาะอื่น ๆ นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายจะระงับการส่งตำรวจออกตรวจจนกว่าจะได้รับคำสั่งของแต่ละฝ่าย
2. ถ้าหากมีคดีอุกฉกรรจ์เกิดขึ้นบนเกาะที่ยกเว้นการตรวจ ของตำรวจเหล่านี้แล้ว ตำรวจของแต่ละฝ่ายที่ทราบเรื่องก่อนจะได้แจ้งให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบ เพื่อนัดไปสอบสวนร่วมกันพร้อมทั้งแจ้งจำนวนตำรวจที่จะไปในการสอบสวนนั้น ๆ ให้ทราบด้วย เพื่อแต่ละฝ่ายจะได้ส่งไปเท่า ๆ กัน
3. ในระหว่างนี้ฝ่ายฝรั่งเศสจะระงับการเรียกร้องภาษีจากราษฎรบนเกาะต่าง ๆ ที่งดการตรวจของตำรวจที่กล่าวไว้ในข้อ 1 ไว้ชั่วคราวจนกว่าจะได้ตกลงเรื่องการแบ่งเขตแดนเป็นที่แน่นอน⁴⁶

⁴⁶พ.ร.บ. (1) มท. 3.1.2.10 / 170 โทรเลขรายงานของคณะผู้แทนรับมอบดินแดนชุดจำปาศักดิ์ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 13 สิงหาคม 2484.

เรื่องนี้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรี ทรงเสนอว่ารัฐบาลควรเจรจากับสถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ เพื่อให้ไทยได้เข้ายึดครองเกาะดอนเหล่านี้ทั้งหมดที่อยู่ทางฝั่งไทย กระทรวงการต่างประเทศโดยหลวงพิบูลสงคราม จึงได้ทำหนังสือถึงหลวงสิทธิสยามการ หัวหน้าคณะผู้แทนไทยในคณะกรรมการปักปันเขตแดน เพื่อแจ้งให้ทราบถึงข้อเสนอของหัวหน้าคณะผู้แทนรับมอบดินแดนชุดจำปาศักดิ์ ต่อข้าหลวงฝรั่งเศสประจำเมืองปากเซ เรื่อง การสำรวจและการตรวจตราดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งให้คณะผู้แทนไทยในคณะกรรมการปักปันเขตแดน พยายามชี้แจงต่อคณะกรรมการปักปันเขตแดนให้ชัดเจนว่า เกาะดอนอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเกาะโขงนี้ควรเป็นของไทย ตามข้อตกลงในอนุสัญญาสันติภาพ เนื่องจากเกาะดอนเหล่านี้ที่อยู่ทางซีกขวาของร่องน้ำลึก ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศก็ได้ทำหนังสือยืนยันไปถึงสถานทูตฝรั่งเศส เพื่อประกันความปลอดภัยจากรัฐบาลของอินโดจีนที่จะกล่าวหาว่าไทยใช้อำนาจเข้ายึดครองเกาะดอนต่างๆ และการประชุมคณะกรรมการปักปันเขตแดนให้เสนอเรื่องดังกล่าวนี้เข้าที่ประชุม หากไม่ได้รับการพิจารณาในทันทีทันใด ให้ยืนยันในเรื่องดังกล่าวซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะเป็นแนวเขตแดนของประเทศ ซึ่งต้องทำให้สำเร็จในทันทีหรือให้เร็วที่สุดที่จะเป็นไปได้ เพื่อที่จะเป็นการป้องกันและทำให้ได้มาซึ่งแนวเขตแดนนี้ให้ได้⁴⁷

การปักปันเขตแดนโดยใช้ร่องน้ำลึกนี้ ในเบื้องต้นคณะกรรมการปักปันเขตแดน กำหนดให้ใช้เขตแดนทางน้ำชั่วคราวไปก่อน คือ เกาะโคนและเกาะโขงรวมทั้งเกาะบริวารต่าง ๆ ให้ยึดถือตามข้อเสนอดังกล่าวข้างต้น เกาะดอนที่ไม่มีปัญหาในการตีความให้ไทยเข้าปกครองได้ นอกนั้นก็รอการตัดสินของคณะกรรมการปักปันเขตแดนต่อไป จากการประชุมเพื่อวางแนวเขตปกครองชั่วคราวดังกล่าวมีผลให้ประเทศไทยได้ปกครองเกาะและดอนต่าง ๆ ในแม่น้ำโขงถึง 77 เกาะ ประกอบด้วย เกาะในจังหวัดเชียงราย 4 แห่ง จังหวัดลานซาง 3 แห่ง จังหวัดเลย 6 แห่ง จังหวัดหนองคาย 5 แห่ง จังหวัดนครพนม 6 แห่ง จังหวัดอุบลราชธานี 19 แห่ง และในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ 34 แห่ง⁴⁸

ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา การดำเนินการปักปันเขตแดนยังคงดำเนินต่อไป และในเดือนมีนาคม 2485 คณะกรรมการปักปันเขตแดนจะได้พิจารณากำหนดเส้นเขตแดนทางน้ำให้เป็นการถาวรขึ้น กล่าวคือ ให้ร่องน้ำลึกเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ ดังนั้นกระทรวงมหาดไทยจึงได้มีโทรเลข ไปยังจังหวัดที่มีชายแดนด้านแม่น้ำโขงดังกล่าวข้างต้นให้ดำเนินการสำรวจเกาะดอน

⁴⁷ หจข.(1) มท. 3.1.2.10 / 170 Telegram From Minister of Foreign Affairs To Chief Thai Delegation, Saigon, August 13 , 1941.

⁴⁸ หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส, หน้า 11 - 13.

ต่าง ๆ อีกครั้งหนึ่งในขณะฤดูน้ำลดซึ่งจะได้สะดวกและสามารถเห็นเกาะดอนต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น โดยการสำรวจในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้คือ

1. รายชื่อเกาะที่ยังเป็นของฝรั่งเศส แต่ตั้งอยู่ทางซีกขวาของร่องน้ำเดินเรือที่สำคัญยิ่ง เขตจังหวัดนี้
2. ร่องน้ำเดินเรือที่สำคัญยิ่งให้ใช้แผนที่เดินเรือฝรั่งเศสเป็นหลัก แล้วสำรวจความเท็จจริงประกอบ โดยให้บันทึกถ้อยคำผู้เดินเรือยนต์หรือกลไฟขึ้นล่องผ่านเกาะนั้น ๆ เป็นหลักฐาน ว่าใช้เรือระวางเท่าไร เดินในเส้นทางนี้กี่ปี
3. เฉพาะจังหวัดนครจำปาศักดิ์นั้นให้สำรวจเส้นเขตแดนดอนเกาะโขง โดยที่ระหว่างเกาะโขงกับฝั่งไทยมีเกาะต่าง ๆ เรียงรายอยู่แต่เหนือไปได้ เกาะซึ่งฝรั่งเศสถือว่าเป็นหมู่เกาะโขงให้สำรวจทางน้ำระหว่างหมู่เกาะกับตัวเกาะโขง และระหว่างเกาะต่อเกาะที่เรียงรายกัน ว่าเกาะใดเชื่อมติดกับเกาะโขงบ้าง และเกาะใดเชื่อมติดต่อกันเองบ้าง ส่วนเกาะที่ไม่เชื่อมติดกับเกาะโขง ทางน้ำระหว่างเกาะนั้นกับเกาะโขงใช้เดินเรือได้หรือไม่ โดยเรือชนิดใดขนาดเท่าใด เดินได้ตลอดปีหรือเฉพาะเดือนใดถึงเดือนใด⁴⁹

ประเด็นสำคัญจากการสำรวจคือ ความต้องการของฝ่ายไทยที่เรียกร่องเกาะแก่งและดอนต่าง ๆ ทางฝั่งขวาของร่องน้ำลึกในแม่น้ำโขงในปกครองของฝรั่งเศสให้มาอยู่ในอธิปไตยของไทย ตามข้อตกลงในอนุสัญญาสันติภาพ โดยเฉพาะการแก้ปัญหาเรื่องหมู่เกาะต่าง ๆ ที่เป็นบริวารของเกาะโขง ซึ่งฝ่ายไทยเห็นว่าน่าจะเป็นของไทย เนื่องจากตั้งอยู่ทางขวาของร่องน้ำลึก ซึ่งยังมีได้มีการตกลงกันให้เป็นที่แน่นอน เพื่อให้ประเทศไทยได้รับผลอย่างสมบูรณ์ ตามข้อเรียกร้องในการปรับปรุงเส้นเขตแดนที่ใช้ร่องน้ำลึกในแม่น้ำโขง

ปัญหาที่ปรากฏในการปักปันเขตแดนของเกาะโขง ที่สัมพันธ์กับการใช้ร่องน้ำที่สำคัญยิ่งในการเดินเรือ ก็คือ ร่องน้ำเดินเรือที่อยู่ทางตะวันออกของเกาะโขง โดยฝรั่งเศสได้ทำเสาศีเมนต์ปักไว้เป็นแนวร่องน้ำ เรื่องนี้ผู้แทนไทยก็ใช้เป็นข้ออ้างเพื่อชี้ให้เห็นว่าเกาะบริวารของเกาะโขงนั้นควรเป็นของไทยเพราะอยู่ทางฝั่งขวาของร่องน้ำเดินเรือ ดังที่หลวงสิทธิสยามการ กล่าวปาฐกถาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ตอนหนึ่ง ว่า

⁴⁹ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/170 สำเนาโทรเลขกระทรวงมหาดไทย ถึงข้าหลวงประจำจังหวัดจำปาศักดิ์ วันที่ 17 มีนาคม 2485 และ, หจข. (1) มท. 3.1.2.10/170 เรื่องร่องน้ำเดินเรือในแม่น้ำโขง จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงกระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 28 มีนาคม 2485.

ฝ่ายฝรั่งเศสท้วงว่าความจริง ร่องน้ำเดินเรือใหญ่ทางตะวันตกของเกาะโขง ส่วนร่องน้ำทางตะวันออกของเกาะโขงนั้น เดิมไม่มี และฝ่ายฝรั่งเศสได้มาจัดทำขึ้น พายหลัง ร่องน้ำนี้ได้จัดทำขึ้น (artificial) จึงไม่ควรให้เส้นเขตแดนเดินตามร่องน้ำ สายนี้ คณะผู้แทนฝ่ายไทยตอบว่า ฝ่ายไทยรู้สึกปลาบใจมากที่ฝ่ายฝรั่งเศสเสนอว่าร่องน้ำเดินเรือใหญ่ทางตะวันตกของเกาะโขง...คณะผู้แทนฝ่ายไทยตอบว่าอนุสัญญากล่าวถึง ร่องน้ำเดินเรืออันสำคัญยิ่ง โดยไม่มีถ้อยคำเพิ่มเติมจำกัดความว่าต้องเป็นร่องน้ำเดินเรือธรรมชาติ เพราะฉะนั้น แม้ร่องน้ำเดินเรือที่ใหญ่ทางตะวันออกของเกาะโขงจะเป็น ร่องน้ำที่จัดทำขึ้นก็ดี แต่ก็เป็ร่องน้ำเดินเรืออันสำคัญยิ่งตามอนุสัญญา⁵⁰

การตกลงในเรื่องนี้จึงไม่อาจยุติได้ พร้อมกับปัญหาในเรื่องเขตแดนที่อื่น ๆ อีก ในที่สุดในวันที่ 10 เมษายน 2485 ญี่ปุ่นได้ยื่นแผนการณที่สุดท้ายให้แก่ประเทศไทยและฝรั่งเศส ทำให้ประเทศไทยก็สามารถครอบครองเกาะบริวารที่สำคัญของเกาะโขงได้ คือ ดอนพิมาน ดอนสังเพ และดอนโลพะตี⁵¹

อย่างไรก็ตามเกาะดอนในลำน้ำโขงมีเพียงไม่มากนัก ที่จะมีความสำคัญและคุณค่าทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้ว่า จากรายงานสำรวจเกาะดอนต่าง ๆ ของแต่ละจังหวัดที่ส่งเข้ามายังกระทรวงมหาดไทยนั้น โดยทั่วไปแล้วเป็นเกาะดอนมีขนาดเล็ก พื้นที่เป็นหินปนทราย หรือเป็นพื้นดินบ้างบางแห่ง ไม่มีต้นไม้ขึ้นหรือจะมีบ้างก็จำพวกต้นไคร้และต้นแขม ซึ่งเป็นวัชพืชชายน้ำ นอกจากนี้ยังไม่มีราษฎรเข้าพักอาศัย จะมีบ้างที่บางแห่งราษฎรทางฝั่งขวา คือ ในเขตประเทศไทยจะเข้าไปปลูกพืช ไปอาศัยจับปลาในฤดูแล้งหรือไปร่อนทองคำบ้าง แต่เมื่อถึงฤดูน้ำโดยมากน้ำจะท่วม เช่น แก่งก้อนตาแวง ตั้งอยู่กลางลำน้ำโขง ใต้ที่ว่าการอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายลงมาประมาณ 24 กิโลเมตร เป็นเกาะที่มีความกว้างประมาณ 25 เมตร ยาว 40 เมตร ไม่มีต้นไม้ขึ้น และไม่ปรากฏว่ามีราษฎรทั้งไทยหรือฝั่งลาวเข้าทำการเพาะปลูกพืชผลใด ๆ เนื่องจากดินไม่ดี รวมทั้งเมื่อถึงฤดูน้ำน้ำจะท่วม ซึ่งนอกจากเกาะนี้แล้ว เกาะ ดอน อีก 4 แห่งในอำเภอเชียงของ ก็มีลักษณะเดียวกัน⁵² หรือ ดอนกกหูชั้น ในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีเนื้อที่คิดเป็น 37,500 ตารางเมตร ก็มีพื้นที่เป็นหินตลอดทั้งดอน ราษฎรใช้เป็นที่พักอาศัยในฤดูแล้งเมื่อเข้ามาจับปลาและไม่สามารถใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ นอกจากนี้ยังมีดอนหมากเหม่ง ซึ่งมีเนื้อที่ถึง 125,000

⁵⁰หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส, หน้า 53 – 55.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 61 - 66.

⁵²หจข. (1) มท. 3.1.2.10/180 การรับมอบดินแดนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก นายอำเภอเชียงของ ถึงข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงราย วันที่ 2 ธันวาคม 2485.

ตารางกิโลเมตร และดอนปู่ใหญ่มีเนื้อที่ 5,000 ตารางกิโลเมตร ในอำเภอเดียวกัน ก็มีลักษณะภูมิประเทศที่ไม่แตกต่างกัน คือ เป็นพื้นที่หินทั้งหมดไม่สามารถใช้พื้นที่ในการทำเกษตรได้⁵³

การดำเนินงานของคณะกรรมการปักปันเขตแดนได้สิ้นสุดลงในวันที่ 11 กรกฎาคม 2485 โดยมีการประชุมของคณะกรรมการปักปันเขตแดนและลงนามข้อตกลงที่ไซ่ง่อน กำหนดให้วันที่ 12 กรกฎาคม 2485 ตั้งแต่เวลา 09.00 น. เป็นวันทำพิธีส่งมอบเกาะดอนของฝรั่งเศสซึ่งอยู่ฝั่งขวาของร่องน้ำลึกในแม่น้ำโขงให้แก่ประเทศไทย รวมทั้งสิ้น 67 แห่ง แต่มีเกาะดอนต่าง ๆ บางส่วนที่ประเทศไทยได้เข้าครอบครองตามข้อตกลงชั่วคราว ตั้งแต่วันที่ 30 กันยายน 2484 แล้ว 77 แห่ง จึงทำให้พื้นที่เกาะ ดอน ต่าง ๆ ที่ประเทศไทยได้ครอบครองมีรวมทั้งสิ้น 144 แห่ง⁵⁴

การรับมอบเกาะดอนในแม่น้ำโขงครั้งนี้ รัฐบาลไม่ได้ประกอบพิธีอย่างยิ่งใหญ่เหมือนเช่นการรับมอบดินแดนด้านต่าง ๆ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้สั่งการให้ข้าหลวงประจำจังหวัดในแต่ละจังหวัดที่มีชายแดนติดแม่น้ำโขง และมีการรับมอบ เกาะ ดอน ต่าง ๆ ประสานงานกับข้าหลวงฝรั่งเศสประจำเมืองนั้นในการทำพิธีรับมอบเกาะดอน ในบางแห่งผู้รับมอบเป็นเพียงนายอำเภอ แต่ที่น่าสนใจและสำคัญ คือ การรับมอบดินแดนด้านจังหวัดนครจำปาศักดิ์ กระทรวงมหาดไทยได้มอบหมายให้พันเอกกระมล โชติกเสถียร คณะผู้แทนฝ่ายไทยในคณะกรรมการปักปันเขตแดนเป็นผู้รับมอบ อาจเป็นด้วยในเขตจังหวัดนครจำปาศักดิ์ มีเกาะและดอนจำนวนมากที่ต้องรับมอบจากฝรั่งเศส และบางพื้นที่ซึ่งฝรั่งเศสยกให้ฝ่ายไทย เพื่อแลกเปลี่ยนกับพื้นที่ของวัดบันทายศรี ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญและมีความจำเป็นต้องลงนามยืนยันประกอบแผนที่บริเวณดังกล่าว⁵⁵

พื้นที่เกาะดอนบางแห่งมีขนาดเล็ก ประกอบกับในช่วงเวลาการรับมอบเกาะดอนเหล่านี้ เป็นฤดูฝนน้ำในแม่น้ำโขงขึ้นสูง ภายหลังจากการรับมอบเกาะดอนจะต้องมีการทำพิธีปักธงชาติไทยเหนือดินแดน ทำให้ผู้แทนรับมอบต้องปักธงชาติไทยลงบนฝั่งแม่น้ำริมตลิ่งซึ่งอยู่ตรงกันกับที่ตั้งเกาะ เพราะน้ำ

⁵³ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/170 หมายอักษร ก. บัญชีสำรวจเกาะดอนของอำเภอโขงเจียม ซึ่งส่งตามหนังสือที่ 728 / 2484 ลงวันที่ 20 มีนาคม 2485

⁵⁴ หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส, หน้า 67 – 82 และ 98.

⁵⁵ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/178 กานรับมอบดินแดนทางด้านจังหวัดนครจำปาศักดิ์ จาก พ.อ. กระมล โชติกเสถียร กัมการ ถึงหัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายไทยในคณะกรรมการปักปัน วันที่ 16 กรกฎาคม 2485.

ท่วมเกาะทั้งหมดผู้แทนไม่สามารถลงไปปักธงได้⁵⁶ ซึ่งสิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลให้ความสำคัญกับการแสดงอาณาเขตและดินแดนที่ขยายออกไปมากกว่าผลประโยชน์ที่จะได้รับจากดินแดนนั้น

อย่างไรก็ตาม เกาะดอนบางแห่งที่รับมอบจากฝรั่งเศส เป็นเกาะดอนที่มีคนอาศัยอยู่บ้างหรือพื้นที่พรมมีประโยชน์สำหรับการปลูกพืชไร่ รัฐบาลก็จะเปิดโอกาสให้ราษฎรไปอาศัยทำการเพาะปลูกต่อไป ส่วนเกาะดอนที่มีราษฎรอาศัยอยู่โดยมากอยู่ในเขตจังหวัดนครจำปาศักดิ์ จากรายงานแสดงรายชื่อเกาะดอนที่มีจำนวนราษฎรอาศัยอยู่ ขนาดของเกาะดอนต่าง ๆ รวมทั้งจำนวนพื้นที่รวมทั้งหมด ซึ่งทางจังหวัดได้รายงานเข้าไปยังกระทรวงมหาดไทยนั้น โดยมากเป็นเกาะที่มีขนาดใหญ่ มีราษฎรอาศัยอยู่จำนวนมาก⁵⁷

2. ปัญหาเรื่องวัดบันทายศรี

ในการเจรจาตกลงเรื่องเขตแดนที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น พื้นที่เมืองเสียมราฐที่ไทยร้องขอคืนนั้น ปรากฏว่าได้รับคืนมาบางส่วนยกเว้นนครวัดที่ยังคงอยู่ในปกครองของอินโดจีนฝรั่งเศสต่อไป ปรากฏว่าปราสาทบันทายศรีนี้อยู่ในเขตที่ได้รับคืนมาเป็นของไทย ซึ่งฝรั่งเศสมีความประสงค์จะได้คืนโดยกล่าวว่าเพื่อให้เข้าอยู่ในหมู่นครวัด ดังนั้นในอนุสัญญาสันติภาพที่ได้ตกลงกันในข้อ 2 กล่าวให้สิทธิแก่คณะกรรมการปักปันเขตแดน ในกรณีที่มีปัญหาเรื่องเขตแดนจะได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาเรื่องเขตแดน พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ในฐานะหัวหน้าคณะผู้แทนก็ได้ทำบันทึกยืนยันต่อทำอนุสัญญาว่า ฝ่ายไทยจะแจ้งให้คณะกรรมการปักปันเขตแดน ทราบความประสงค์ของฝ่ายฝรั่งเศสที่จะขอวัดบันทายศรีไว้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่นครวัด ซึ่งคณะกรรมการปักปันเขตแดนจะต้องจัดการกำหนดเส้นเขตแดนใหม่ ให้ประเทศไทยได้รับอาณาเขตทดแทนเป็นพื้นที่เท่ากัน⁵⁸

⁵⁶ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/180 การรับมอบดินแดนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก นายอำเภอเชียงของ ถึง ข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงราย วันที่ 2 ธันวาคม 2485.

⁵⁷ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/182 การสำรวจเกาะดอน จากข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 18 สิงหาคม 2485.

วัดบันทายศรี หรือบันทายเสรย เป็นศาสนสถานสำคัญ แห่งหนึ่งของเขมรโบราณ มีอายุในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 สร้างเนื่องในศาสนาฮินดู ไศวะนิกาย จัดเป็นศาสนสถานที่มีลวดลายสลักทั้งดงามและลงตัวอย่างยิ่ง ของศิลปะขอม ศาสนสถานแห่งนี้ได้รับการบูรณะโดย สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ และถือเป็นศาสนสถานที่สำคัญในการศึกษาถึงร่องรอยอารยธรรมเขมรโบราณในกลุ่มศาสนสถานนครวัด ดังนั้นในการประชุมตกลงระงับกรณีพิพาทที่เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ฝรั่งเศสจึงมีความต้องการอย่างยิ่งที่จะให้วัดบันทายศรียังคงเป็นของฝรั่งเศส

⁵⁸ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2. เล่ม 1 (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 461.

การประชุมตกลงเรื่องวัดบันทายศรี คณะกรรมการปักปันเขตแดน มีความจำเป็นต้องเดินทางไปยังเสียมราฐและวัดบันทายศรี เพื่อตรวจสอบสถานที่ตั้งของวัดนี้ และประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ปักปันเขตแดนฝ่ายไทยและฝรั่งเศส รวมทั้งปรับความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ปกครองของทั้ง 2 ประเทศนี้⁵⁹ ในที่สุดคณะกรรมการปักปันเขตแดนได้ลงนามในข้อตกลงปักปันเขตแดนในวันที่ 11 กรกฎาคม 2485 กำหนดให้ประเทศไทยได้ดอนสาย ดอนจรม และพื้นที่รูปสามเหลี่ยมใต้เส้นขนานที่ 15 คือดินแดนสามเหลี่ยมที่อยู่ตรงข้ามสติงตรง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับพื้นที่ของวัดบันทายศรี ซึ่งได้มีการส่งมอบกันในวันที่ 12 กรกฎาคม 2485 โดยพันเอกกระมล โชติกเสถียร เป็นผู้ลงนามรับมอบ⁶⁰

สำหรับพื้นที่วัดบันทายศรีมีเนื้อที่ 62 ตารางกิโลเมตร ส่วนพื้นที่ที่ประเทศไทยจะได้ทดแทนรวมกันมีเนื้อที่ 77 ตารางกิโลเมตร จึงได้รับการประชาสัมพันธ์จากรัฐบาลสู่ประชาชนว่าประเทศไทยได้รับพื้นที่ทดแทนในจำนวนที่มากกว่าต้องเสียให้แก่ฝรั่งเศส ดังปรากฏในปาฐกถาของหลวงสิทธิสยามการ ว่า “เป็นอันว่าให้ฝ่ายไทยได้เนื้อที่มากกว่าที่ได้เสียให้แก่ฝรั่งเศสไปประมาณ 15 ตารางกิโลเมตร นับว่าในกานแลกเปลี่ยนกันตอนโบราณสถานวัดบันทายศรี ฝ่ายไทยไม่เสียเปรียบ”⁶¹ จะเห็นว่าพื้นที่ที่ได้มานี้เมื่อเทียบกับพื้นที่ของวัดบันทายศรีนั้น คุณค่าเทียบกันไม่ได้ เนื่องจากพื้นที่ที่ได้มานั้นเป็นพื้นที่เกาะ ดอน และพื้นที่ที่เป็นป่าดง เมื่อเทียบกับพื้นที่วัดบันทายศรีที่อยู่ใกล้เมืองเสียมราฐที่มีเจริณมากกว่ากันและเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ฝรั่งเศสให้ความสำคัญกับคุณค่าของศาสนสถานนครวัดมาก เพราะฝรั่งเศสได้เสียเงินเป็นจำนวนมากต่อการศึกษาและบูรณะปราสาทนครวัด ในฐานะที่เป็นเสมือนตัวแทนอดีตอันรุ่งโรจน์ของเขมรโบราณ และเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่งกษัตริย์เขมร หากฝรั่งเศสไม่สามารถรักษาสิ่งนี้ได้ก็เท่ากับเป็นผู้แพ้โดยสิ้นเชิง แม้กระนั้นการเสียดินแดนส่วนอื่นไปก็ยังสร้างความไม่พอใจให้กษัตริย์เขมรคือเจ้ามนูวงศ์เป็นอย่างมาก ถึงกับทรงปฏิเสธที่จะพบกับเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสหรือรับสั่งกับผู้ใดด้วยภาษาฝรั่งเศสอีกเลยในช่วงเวลา 3 เดือนก่อนจะสิ้นพระชนม์⁶² ในการประชุมของคณะกรรมการ

⁵⁹ หจข. สร.0201.35/33 คณะกรรมการปักปันเขตแดนเดินทางไปเสียมราฐ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึง นายกรัฐมนตรี 27 พฤศจิกายน 2484

⁶⁰ หจข. (1) มท. 3.1.2.10/178 กานรับมอบดินแดนทางด้านจังหวัดนครจำปาสักดี จาก พ.อ. กระมล โชติกเสถียร กัมการ ถึง หัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายไทยในคณะกัมการปักปัน วันที่ 16 กรกฎาคม 2485.

⁶¹ หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส, หน้า 65.

⁶² เดวิด แชนด์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 261.

สภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 19 มิถุนายน 2484 เพื่อพิจารณาอนุสัญญาสันติภาพ ก่อนที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรจะลงมติรับรองการให้สัตยาบันนั้น ได้พูดถึงเหตุผลที่ประเทศไทยไม่ได้นครวัดและโบราณสถานในหมู่ที่ว่า

ในการที่ฝรั่งเศสหวงแหนและขอสงวนไว้ ก็เพื่อช่วยให้ความสะดวกในการปกครองของฝรั่งเศสเอง เพราะนครวัดเป็นมิ่งขวัญของชาวเขมรทั้งปวง นอกจากนี้มหาเศรษฐีและนักท่องเที่ยงทั่วโลก ย่อมรู้จักโบราณสถานชิ้นสำคัญนี้เป็นอย่างดี หากฝรั่งเศสต้องเสียไปแล้ว ย่อมเป็นเหตุให้เกียรติภูมิของฝรั่งเศสซึ่งเสื่อมอยู่อย่างเหลือล้นนั้น จะเสื่อมลงไปอีกไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจอยู่⁶³

หากจะมองว่าประเทศไทยไม่ให้ความสำคัญต่อศาสนสถานเขมร ทั้งปราสาทนครวัดและปราสาทบันทายศรีเสียทีเดียวคงไม่ใช่ เพียงแต่ว่าการให้ความสำคัญต่อดินแดนที่จะได้คืนมาคิดเป็นตารางกิโลเมตรนั้นมีความสำคัญมากกว่า ดังจะเห็นว่าการตกลงเรื่องพื้นที่วัดบันทายศรีนั้นเจรจากันอยู่นาน ในที่สุดฝ่ายประเทศไทยยินดียกให้ฝรั่งเศส ซึ่งจะต้องแลกกับพื้นที่ส่วนอื่นและทำให้ประเทศไทยได้พื้นที่มากกว่าในส่วนที่ต้องเสียไป

ภายหลังเสร็จสิ้นการปักปันเขตแดนและ ส่งมอบดินแดนบางส่วนที่อยู่ในปกครองของฝรั่งเศสให้แก่ประเทศไทย ทำให้ได้รับเขตแดนใหม่มีความยาวทั้งสิ้น 2,231 กิโลเมตร ประกอบด้วยเขตแดนทางบก 461 กิโลเมตร เขตแดนในแม่น้ำโขง 1,743 กิโลเมตร และในทะเลสาบ 27 กิโลเมตร พร้อมกันนี้รัฐบาลไทยก็ได้แสดงความชื่นชมยินดี กับการดำเนินการปักปันเขตแดนที่ทำให้ประเทศไทยได้ ดินแดนคืนมาอย่างเสร็จสมบูรณ์ ได้จัดให้มีปาฐกถาเกี่ยวกับการดำเนินงานของคณะกรรมการปักปันเขตแดนโดย นายสิทธิ สิทธิสยามการ (หลวงสิทธิสยามการ) หัวหน้าคณะผู้แทนฝ่ายไทยที่ห้องประชุมกรมโฆษณาการ และได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่โดยกรมโฆษณาการด้วย⁶⁴

การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร

จากนโยบายการปกครองดินแดนที่ได้คืนในระยะแรก ที่ได้มีการประชุมกันเมื่อเดือน มีนาคม 2484 นั้นกำหนดว่าจะไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรใน 4 จังหวัดนี้ ทั้งนี้ยังไม่ทราบเหตุผลที่ชัดเจนว่า เพราะเหตุใด แต่อาจกล่าวได้ว่าน่าจะมาจากสาเหตุที่พื้นที่ 4 จังหวัดนี้เป็นดินแดนที่เพิ่งได้คืนกลับมา รัฐบาลเกรงว่าการจัดรูปการปกครองยังไม่เรียบร้อย และยังไม่สามารถทราบความรู้สึกนึกคิด

⁶³ หจข.สร. 0201.35/ 27 อนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส จากเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 มิถุนายน 2484.

⁶⁴ หลวงสิทธิสยามการ, การปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส. หน้า 1.

ของราษฎรใน 4 จังหวัดที่แน่ชัดได้ การเลือกผู้แทนราษฎรอาจทำให้เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศจึงไม่ได้ให้มีการเลือกตั้งขึ้น

ภายหลังจากประเทศไทยได้เข้าปกครอง 4 จังหวัดนี้แล้วในเดือนตุลาคม 2485 มีการร้องขอจากราษฎรในจังหวัดพระตะบองเพื่อขอให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพื่อต้องการให้มาเป็นปากเสียงแทนราษฎรตามระบอบรัฐธรรมนูญ ดังรายงานของพระพิเศษพานิชย์ว่า

ในระหว่างที่พักหยุดได้มีผู้ถามถึงเรื่องผู้แทนราษฎรว่า รัฐบาลมีนโยบายให้จังหวัดใหม่ ๆ 4 จังหวัด มีผู้แทนราษฎรประจำทุกจังหวัดตามระบอบรัฐธรรมนูญหรือไม่ เพราะชาวจังหวัดพระตะบองมีความหวังเป็นหย่างมาก ในตัวผู้แทนราษฎรในการที่จะช่วยชี้แจง ขอรับรองสารทุกข์สุกดิบต่อรัฐบาล⁶⁵

รัฐบาลเตรียมการสำหรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรใน 4 จังหวัด โดยในเดือนกันยายน 2485 ที่อำเภออุดรเดชจรัส จังหวัดลานช้าง เตรียมการเลือกตั้งโดยคัดรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งเสร็จเรียบร้อย เตรียมตั้งคณะกรรมการสำรวจ เสนอคะแนนและผู้ควบคุมหน่วยลงคะแนน รวมทั้งปลัดอำเภอก็ออกแนะนำราษฎรเกี่ยวกับการเลือกตั้ง เตรียมจัดพิมพ์เอกสารเกี่ยวกับการเลือกตั้งไว้แจกจ่ายแก่กำนันผู้ใหญ่บ้านไปอ่านให้ราษฎรฟัง เพื่อให้รู้จักการใช้สิทธิและหน้าที่การเลือกตั้งตามกฎหมาย การเตรียมโฆษณาแนะนำการเลือกตั้งด้วย⁶⁶ แม้จะมีการเตรียมการเลือกตั้งดังกล่าวก็ไม่ปรากฏว่ามีการเลือกตั้งขึ้นในจังหวัดใด ๆ ทั่วประเทศในระหว่างนี้ เนื่องจากรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ขอยืดเวลาสมาชิกภาพสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรออกไปอีก 2 ปี เนื่องจากอยู่ในภาวะสงคราม ทำให้ไม่มีการเลือกตั้งเกิดขึ้นจนตลอดรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ภายหลังจากที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนกรกฎาคม 2487 แล้ว นายควง อภัยวงศ์ ขึ้นมารับตำแหน่งแทน เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487 ได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งเพิ่มใน 4 จังหวัดนี้ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2488 ปรากฏว่าได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังนี้

- 1) ส.ส. จังหวัดพระตะบอง ได้แก่ นายชวลิต อภัยวงศ์
- 2) ส.ส. จังหวัดพิบูลสงคราม ได้แก่ นายประยูร อภัยวงศ์
- 3) ส.ส. จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ได้แก่ นายสอน บุตรโอบล
- 4) ส.ส. จังหวัดลานช้าง ได้แก่ นายสังคม ริมทอง

⁶⁵ หจข.สร.0201.37.6/19 รายงานของพระพิเศษพานิชย์ จากอธิบดีกรมโคสนนาการ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 29 ตุลาคม 2485.

⁶⁶ หจข.มท. 5.10/395 รายงานตรวจราชการ จากปลัดจังหวัดลานช้าง ถึงข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง วันที่ 28 ตุลาคม 2485.

และได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2488 เพื่อให้มีจำนวนเท่ากับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่ได้รับเลือกเพิ่มขึ้นอีก 4 คน คือ พันเอกสุรจิตร จารุเศรณี นาวาเอกชาติ สินธุโสภณ ร.น. นายทองเปลว ชลภูมิ และนายสงวน ตูลารักษ์ แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเหล่านี้มีเวลาสั้นมาก รัฐบาลประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2488

จากนั้นจึงได้เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ใหม่ ในวันที่ 6 มกราคม 2489 เป็นการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 4 ในระบอบรัฐธรรมนูญของไทยและถือเป็นการเลือกตั้งโดยตรงครั้งแรกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง เพียง 32.52 %⁶⁷ สำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 4 จังหวัดนี้ยังคงเป็นบุคคลเดิม ส่วนผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรีคือ นายควง อภัยวงศ์ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนที่จะแพ้มติในรัฐสภาและพรรคการเมืองต่าง ๆ ก็สนับสนุนให้ นายปรีดี พนมยงค์ ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทนเพียง 5 เดือน คือระหว่าง 24 มีนาคม – 23 สิงหาคม 2489 และพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อมา

ในวันที่ 5 สิงหาคม 2489 มีการเลือกตั้งเพิ่มตามบทเฉพาะกาล จำนวน 47 จังหวัด จังหวัดที่จัดใหม่ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพิ่ม 3 คน คือ

1) นายสวัสดิ์ อภัยวงศ์	จากจังหวัดพระตะบองเขต 1
2) พระพิเศษพานิชย์	จากจังหวัดพระตะบองเขต 2
3) นายญาติ ไหวดี	จากจังหวัดพิบูลสงคราม ⁶⁸

เมื่อประเทศไทยอินดินแดนทั้ง 4 จังหวัดนี้ กลับคืนไปให้แก่ฝรั่งเศสในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2489 สมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมิได้สิ้นสุดลง จนถึงการเกิดรัฐประหารโดยกลุ่มทหารนำโดย พลโทผิน ชุณหะวัณ นาวาอากาศเอกกาจ เก่งระดมยิง เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 สมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเหล่านี้สิ้นสุดลงโดยปริยาย

4.2.2 การให้ความรู้และสร้างสำนึกความเป็นไทย

เมื่อประเทศไทยเข้ายึดดินแดนได้และวางแนวทางการปกครองในพื้นที่ ยังต้องวางแนวทางเพื่อสร้างความรู้สึกรักชาติของพลเมืองในดินแดนที่ยึดได้ให้เกิดความภักดีต่อประเทศไทย ซึ่งจำเป็น

⁶⁷ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475 – 2500, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 442.

⁶⁸ไพโรจน์ บุญผูก, "ย้อนอดีต...การเลือกตั้งเพิ่มของไทยในอินโดจีนฝรั่งเศสครั้งแรก-ครั้งเดียวในประวัติศาสตร์ (ตอนจบ)," วารสารเทศาภิบาล ปี 95 (สิงหาคม) 2543, หน้า 49 - 54.

ต้องเน้นความเป็นเชื้อชาติไทยให้กับพลเมืองเหล่านั้น จากรายงานของกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับความรู้สึกของพลเมืองที่มีต่อไทย พบว่าพลเมืองในจังหวัดลานซางและนครจำปาศักดิ์ของแคว้นลาว มีใจที่จะกล่อมเกล่าให้เป็นไทยง่ายกว่าจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงครามในแคว้นเขมร ที่แม้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นประโยชน์ต่อไทยมากกว่าแต่จิตใจของพลเมืองไม่ดีเท่าแคว้นลาว คือการจะเปลี่ยนให้มีจิตใจเป็นไทยได้นั้นต้องใช้ทั้งเวลาและวิธีการหลายอย่าง ปัญหาสำคัญคือความแตกต่างในเรื่องภาษา

กระทรวงมหาดไทยยังได้เสนอต่อไปว่าในส่วนของพลเมืองทั่วไปนั้น ความคิดที่จะเป็นปฏิปักษ์กับไทยนั้นคงไม่มีเท่าไร เนื่องจากมีฐานะยากจนไม่มีกำลังและสติปัญญาที่จะคิดถึงบ้านเมือง แต่พวกพ่อค้าซึ่งเป็นพวกต่างด้าว เช่น ชาวจีน หรือญวน รวมทั้งพวกคหบดีที่ได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศส บุคคลเหล่านี้จะฝักใฝ่ต่อฝรั่งเศสมากกว่า เพราะเคยได้รับผลประโยชน์จากฝรั่งเศส และก่อนที่ฝรั่งเศสจะถอนตัวไปได้บอกกล่าวว่าจะไปเพียง 6 เดือน และจะกลับมาใหม่ ซึ่งทำให้บุคคลเหล่านี้รอคอยให้ฝรั่งเศสกลับมา ส่งผลให้คนเหล่านี้ไม่ภักดีต่อต่อข้าราชการไทย กระทรวงมหาดไทยจึงเสนอว่า ในการปกครองราษฎรใน 4 จังหวัด ต้องแสดงอำนาจให้เห็นบ้าง "จนกว่าจะเสร็จจึงค่อยดำเนินในทางพระคุณ" เพราะเคยอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสที่ใช้วิธีการปกครองแบบอำนาจบังคับและต้องเร่งแก้ปัญหาเรื่องภาษาที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะทางด้านจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม ซึ่งใช้ภาษาเขมรมีผลต่อความยากลำบากในการปกครอง ทั้งนี้กระทรวงธรรมการมีหน้าที่สำคัญที่จะต้องให้ความรู้ เรื่องภาษาไทยแก่พลเมืองใน 4 จังหวัด⁶⁹

การจัดการศึกษาในครั้งแรกรัฐบาลมุ่งเน้นให้ความรู้แก่ผู้ใหญ่ก่อน โดยหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ มีหนังสือลับเฉพาะถึงนายกรัฐมนตรี เสนอโครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในดินแดนที่ไทยเข้าปกครองในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2484 แสดงถึงการดำเนินการที่ต้องการรวมเผ่าไทย กล่าวคือ

ในหลักการมุ่งหมายถึงการรวมเชื้อชาติไทย ให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเชื้อชาติไทย ฉะนั้นจึงไม่ได้มุ่งเพียงการที่จะจัดให้พลเมืองอ่านออกเขียนได้ และรู้หน้าที่พลเมือง ดังนโยบายที่รัฐบาลได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร และที่ได้ดำเนินการกันอยู่แล้วในปัจจุบันนี้ โดยที่มีความมุ่งหมายถึงการรวมเชื้อชาติไทยดังกล่าวนี้ ก็เพราะว่าในดินแดนที่ไทยได้เข้าปกครองนี้แม้พลเมืองจะเป็นเชื้อชาติไทย แต่ก็ได้ถูกตัดตอนแบ่งแยก จากไทยไปไม่น้อยกว่า 70 ปี ในระยะเวลาอันเช่นนี้

⁶⁹ หจข. สร.0201.35/35 เครื่องอุปโภคบริโภคในจังหวัดพระตะบอง จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ 21 สิงหาคม 2484.

พลเมืองย่อมจะเห็นห่างจากไทยไปหลายประการ เช่น ในสำเนียง ภาษาพูด ความนิยม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการแต่งกายด้วยดังนี้จึงต้องนับเป็นพลเมืองใหม่ซึ่งจะต้องจัดและวางวิธีให้การศึกษาแตกต่างจากที่ได้กำหนดไว้สำหรับพลเมืองของเราเอง⁷⁰

สำหรับแนวทางดำเนินงานให้การศึกษาดังกล่าว ได้มีการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอน คือ ลำดับที่ 1 จัดให้การศึกษาในด้านความรู้สึกรู้จักทั่ว ๆ ไป ได้แก่ การเผยแพร่ภาษาและหนังสือไทย ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ตลอดจนความนิยมในลักษณะและแบบแผนต่าง ๆ ของไทย ซึ่งในขั้นนี้ได้แบ่งดำเนินการเป็น 3 แบบ คือ

1) การเผยแพร่ภาษาและหนังสือไทย ที่เป็นการกำจัดอำนาจและอิทธิพลของฝรั่งเศสออกไป โดยการปราบปรามและทำลายอิทธิพลภาษาฝรั่งเศส เช่น ให้เปลี่ยนชื่อ จังหวัด-ตำบล หมู่บ้าน หรือชื่อร้านค้าต่าง ๆ ที่มีชื่อเป็นภาษาฝรั่งเศส ให้เปลี่ยนชื่อเป็นไทยหรือพื้นเมืองให้หมด โดยให้เข้าใจว่าภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาที่ใช้การไม่ได้อีกแล้ว ส่วนสมุด หนังสือพิมพ์ แบบเรียน ภาษาฝรั่งเศสทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นปฏิปักษ์แก่วิชาการปกครองของไทย เช่น แบบเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของเขมร ซึ่งกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรตัดเศียรพระยาละแวก ต้องเก็บทำลายเสียให้สิ้น ห้ามใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาทางการให้ใช้ภาษาไทย หรือผ่อนผันให้ใช้ภาษาพื้น ข้อสำคัญที่สุดคือให้พลเมืองใหม่เข้าใจว่าตนเป็น "คนไทย" และห้ามเรียกพลเมืองใหม่ว่า "ลาว" หรือ "เขมร"

2) การเผยแพร่ศาสนา ที่ต้องควบคู่ไปกับภาษาไทย โดยให้พระสงฆ์เทศนาเป็นภาษาไทย

3) การเผยแพร่วัฒนธรรมไทย ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี โดยการจัดตั้งองค์การ เผยแพร่วัฒนธรรมไทย จัดมหรสพต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเพาะความนิยมไทย ให้รู้สึกรักไทย และเข้าใจว่าเป็นเกียรติยศในการที่ได้มีโอกาสรวมเป็นชาติไทย รวมทั้งจัดให้มีวิทยุประจำตำบลที่สำคัญ

ลำดับที่ 2 จัดวางระบบการศึกษา เพื่อให้เป็นมาตรฐานตามความต้องการว่าจะได้พลเมืองมีความรู้และความเข้าใจในประเทศไทย

ลำดับที่ 3 จัดให้มีการศึกษาในทางอาชีพ หรือจัดให้วิสามัญศึกษา ที่รัฐบาลอาจดำเนินการไปพร้อมกับโครงการส่งเสริมอาชีพ

อย่างไรก็ตามหลวงสินธุสงครามชัย ได้เห็นถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากพลเมืองในดินแดนที่ได้คืนนี้ว่า ไม่มีความรู้สึกถึงความเป็นเชื้อชาติไทย เนื่องจากปัจจัยที่สำคัญคือ การถูกแยกไปอยู่ใน

⁷⁰ หจข. (2) สร. 0201.24.5/8 เสนอโครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในดินแดนที่ไทยเข้าปกครอง จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2484.

ปกครองของฝรั่งเศสไม่น้อยกว่า 70 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน ทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงนิสัย จึง “ไม่ควรเข้าใจว่าพลเมืองใหม่เหล่านี้นิยมความเป็นไทย และใคร่อยู่ร่วมกับไทยโดยสิ้นเชิงแล้วเหตุการณ์ต่าง ๆ ในระหว่างการขอคืนแดนคืนยอมเป็นประจักษ์พยานแสดงอยู่แล้วโดยชัดแจ้ง” และเน้นให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่มากกว่า โดยมองถึงความไม่แน่นอนของเหตุการณ์ การศึกษาผู้ใหญ่จะให้ผลที่เห็นได้ในปัจจุบันดีกว่าให้การศึกษาแก่เด็กเพราะ “พลเมืองใหม่ที่เป็นผู้ใหญ่จะยังไม่สูญเสียสภาพไปในระยะเวลา 30 ปีนั้น การให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่หรือการทำความเข้าใจแก่ผู้ใหญ่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า และเป็นเรื่องที่จะต้องทำในปัจจุบัน เป็นการหวังผลในปัจจุบัน” ส่วนปัญหาเรื่องเด็กนั้น เป็นเรื่องที่จะหวังผลได้ในอนาคตไม่ใช่ในปัจจุบัน เพราะเมื่อพูดถึงการปกครองพลเมืองใหม่แล้วโดยทั่ว ๆ ไปก็หมายถึงพลเมืองผู้ใหญ่ ไม่ใช่พลเมืองเด็กที่จะเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคต

จะเห็นว่าผู้เสนอโครงการนี้ ให้ความสำคัญกับเรื่องให้การศึกษาแก่พลเมืองใหม่ในดินแดนที่ได้ครอบครองนี้เป็นอย่างมาก โดยมองว่าการที่พลเมืองใน 4 จังหวัด มีสภาพความยากจน เนื่องจากไม่ได้รับการเอาใจใส่เรื่องการศึกษาอย่างดี กล่าวคือ ขณะอยู่ในปกครองของฝรั่งเศสไม่ได้ให้ความสนใจต่อเรื่องการศึกษาแก่ประชาชนแต่อย่างใด เฉพาะอำเภอที่เจริญแล้วจึงตั้งโรงเรียนเพียง 3 – 4 แห่งเท่านั้น ประชาชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นจะไปอาศัยเรียนตามวัดกับพระภิกษุเพียงอ่านออกเขียนได้ “ซึ่งส่งผลให้ราษฎรเหล่านี้โง่เขลา เบาปัญญา ไม่มีความคิด และความรู้ในอันที่จะแก้ไขอุปสรรค หรือจัดหาอาชีพได้เป็นหลักถานกว้างขวางออก บรรพบุรุษเคยทำมาหาเลี้ยงไรก็ตามไปหย่างนั้น เหตุนี้จึงยากจนคนแค่นี้มีการครองชีพอย่างต่ำมาก”⁷¹ ดังนั้น เมื่อไทยได้เข้าปกครองทั้ง 4 จังหวัดจึงได้เร่งเรื่องให้การศึกษาอย่างมาก และพยายามที่จะขยายการศึกษาให้กว้างขวางออกไป โดยจุดมุ่งหมายหนึ่งที่สำคัญของการขยายการศึกษา คือ ความต้องการบำรุงขวัญและจิตใจของชาวพื้นเมืองให้รักดีต่อไทย

การอธิบายว่าดินแดนที่เคยเป็นของไทยและถูกแยกไปอยู่ในปกครองฝรั่งเศสไม่น้อยกว่า 70 ปีนี้ไม่เข้าใจว่าหลวงสินธุสงครามชัยใช้ระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งหากดูว่าเหตุการณ์เสียดินแดนครั้งสำคัญคือ พ.ศ.2436 ก็คือระยะเวลาเพียง 48 ปี เสียมณฑลบูรพา 34 ปีมาแล้ว ในที่นี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหลวงสินธุสงครามชัยน่าจะหมายรวมถึงการยอมสละอำนาจเหนือเขมรส่วนนอก ยกเว้น พระตะบองเสียมราฐ ในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ พ.ศ.2410 ให้กับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเวลาถึง 74 ปี มาแล้ว(จากปี พ.ศ.2484) อย่างไรก็ตาม ดินแดนเขมรส่วนนอกหรืออาณาเขตประเทศกัมพูชานอกเหนือเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ไทยไม่สามารถยึดครองได้รวมทั้ง มิได้กล่าวถึงในข้อตกลงที่กรุงโตเกียวเลย

⁷¹หจข.(2) สร. 0201.24.5/8 การจัดการเสียดินแดนใหม่ 4 จังหวัด จาก รัตนมนตรีว่า การกะทรวงเสียดินแดน ถึง นายกรัฐมนตรี วันที่ 25 กรกฎาคม 2484.

สิ่งที่สำคัญของการส่งเสริมการศึกษาคือ ต้องให้งบประมาณดำเนินการอย่างเต็มที่ "เพราะฉะนั้นในเรื่องการเงิน จึงไม่ควรจะประหยัดการใช้จ่ายอย่างเบียดกรอ หรือใช้จ่ายเงินในลักษณะตระหนี่เหนียวแน่น เพราะว่าการจัดให้แก่พลเมืองใหม่นี้เป็นความจำเป็นอย่างที่ไม่สามารถจะเพิกเฉยได้" และต้องดำเนินการไปควบคู่กับการปกครองด้วย โดยให้เจ้าพนักงานฝ่ายปกครองทำหน้าที่จูงใจให้พลเมืองใหม่หันมาใช้ภาษาไทย ซึ่งหากใครทำให้พลเมืองใหม่สนใจภาษาไทยอ่านออกเขียนได้ จะได้รับความดีความชอบ อีกแนวทางหนึ่งในการจูงใจพลเมืองใหม่ให้เกิดความนิยมความเป็นไทยคือ การจัดส่งพลเมืองเก่าไปผสมกับพลเมืองใหม่ สนับสนุนการสมรสระหว่างพลเมืองเก่าและชาวพื้นเมืองรวมทั้งการให้สิทธิรับราชการ ให้ทุนเล่าเรียน และให้มาศึกษาต่อที่พระนครหรือจังหวัดสำคัญ ๆ

การเสนอโครงการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ดังกล่าว ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีได้รับการอนุมัติ ให้ดำเนินการเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2484⁷² สำหรับผลการดำเนินงานนั้นปรากฏตามรายงานของ ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนต่อมา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2485 ว่า การดำเนินการในระยะแรกได้ผลดี ราษฎรใน 4 จังหวัดโดยเฉพาะ จังหวัดพระตะบอง และพิบูลสงคราม ให้ความสนใจ เข้าเรียนภาษาไทยกันมาก "จนถึงกับราษฎรบางตำบลที่ทางการยังมีได้จัดการศึกษาผู้ใหญ่ ได้มาขอร้องต่อทางการจังหวัดให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อเรียนภาษาไทย ให้รู้เร็วตามความต้องการ"⁷³

ในเรื่องส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาไทย เดิมมีมติของคณะรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2481 กำหนดให้ข้าราชการหรือคนงานประจำต้องมีความรู้ภาษาไทยถึงขั้นอ่านออกเขียนได้เป็นอย่างดี ภายในวันที่ 1 เมษายน 2484⁷⁴ ซึ่งประกาศดังกล่าวมุ่งเน้นการเรียนรู้อักษรของคนในชาติ ตามนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ในเวลาต่อมาได้มีผลใช้บังคับต่อพลเมืองในดินแดนที่ได้คืนนี้ด้วย

รัฐบาลได้ให้ความสำคัญต่อการดำเนินการส่งเสริมการศึกษามาก เช่น ได้จัดอบรมประชาชนโดยเจ้าหน้าที่แผนกศึกษาธิการตามสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดพิบูลสงคราม ระหว่างวันที่ 5 - 13 กันยายน 2484 มีเนื้อหาเรื่องการรวมการปกครองพี่น้องชาวจังหวัดพิบูลสงคราม การจัดการศึกษา

⁷²เรื่องเดียวกัน.

⁷³เรื่องเดียวกัน

⁷⁴พจข. (2) สร. 0201.24.5/3 การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ จาก เลขากิจการคณะรัฐมนตรี ถึง นายกรัฐมนตรี วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2481.

ของรัฐบาลโดยจะจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนอาชีพ ให้ทุนนักเรียนไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ และเปิดโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ตามที่ต่าง ๆ ในจังหวัดนี้⁷⁵

รัฐบาลได้คัดเลือกนักเรียนรับทุนการศึกษาเพื่อศึกษาในระดับสูงต่อไป ดังเช่น นายขอบทองรักษ์⁷⁶ อดีตนักเรียนทุนฝึกหัดครูจังหวัดพระตะบอง ในขณะที่เรียนชั้นประถมเป็นศิษย์รักของนายวิชา สงวนจิต มีฐานะยากจนแต่เรียนดี เมื่อนายวิชา สงวนจิต ไปช่วยราชการที่จังหวัดพระตะบอง และมีทุนการศึกษาของโรงเรียนฝึกหัดครู จึงเสนอชื่อ นายขอบ ทองรักษ์ ให้รับทุนดังกล่าว นายขอบ ทองรักษ์ จึงมาเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูจังหวัดปราจีนบุรี ในปี พ.ศ. 2485 เมื่อเรียนจบยังไม่ได้ไปรับราชการที่จังหวัดพระตะบอง ประเทศไทยก็จำเป็นต้องคืนดินแดนให้ฝรั่งเศส จึงเป็นครูอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรีเรื่อยมา

ปัญหาที่น่าสนใจเกี่ยวข้องกับการศึกษาและนโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อดินแดน 4 จังหวัด คือ จากข้อตกลงอนุสัญญาสันติภาพระหว่างไทยและฝรั่งเศสในข้อที่ 8 กำหนดให้ เมื่อมีการโอนอาณาเขตให้แก่ประเทศไทยสำเร็จลง คนชาติฝรั่งเศสที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตนั้น ๆ จะได้สัญชาติไทยทีเดียว แต่ภายใน 1 ปี หลังการโอนอธิปไตยในดินแดน 4 จังหวัดให้แก่ไทยแล้ว คนที่ถือสัญชาติฝรั่งเศสอาจเลือกถือสัญชาติฝรั่งเศสก็ได้ หากเป็นพลเมืองฝรั่งเศสให้ทำคำแถลงต่อเจ้าหน้าที่ปกครองที่มีอำนาจ ส่วนคนในบังคับและคนในอารักขาฝรั่งเศสให้อินภูมิภาคานาไปอยู่ในอาณาเขตฝรั่งเศส โดยที่ประเทศไทยจะไม่ทำการขัดขวางด้วยประการใด ๆ⁷⁷

ตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน 2485 เรื่อยมา ซึ่งใกล้จะถึงกำหนดเวลา 1 ปี ในการโอนอาณาเขตให้แก่ไทยคือ ในปลายเดือนกรกฎาคม ถึงต้นสิงหาคม 2485 ได้มีรายงานว่าทางอินโดจีนฝรั่งเศสโดยเฉพาะที่จังหวัดพนมเปญ ได้โฆษณาเชิญชวนให้พระสงฆ์ในจังหวัดพระตะบองออกไปศึกษาต่อในโรงเรียนปริยัติธรรมที่พนมเปญ ภายหลังจากการสอบไล่ได้ระดับชั้นที่เรียกว่าชั้นดีโปลมหรือเปรียญพนมเปญ ส่วนทางสายสามัญรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสสนับสนุนให้เดินทางไปศึกษาต่อที่พนมเปญเช่นกัน โดยจะช่วยเหลือในค่าเดินทาง ค่าเล่าเรียน และที่พักฟรี พร้อมทั้งให้เงินเดือนใน

⁷⁵ หจข. (2) ศธ.25/1917 การอบรมประชาชนเกี่ยวแก่การจัดการศึกษา (วันที่ 27 กันยายน – 21 ตุลาคม 2484).

⁷⁶ สัมภาษณ์ นายขอบ ทองรักษ์ อายุ 74 ปี ข้าราชการครูเกษียณราชการ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 6 ตำบลรอบเมือง อำเภอเมืองฯ จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 25 สิงหาคม 2545.

⁷⁷ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 454.

ระหว่างที่เรียนอยู่ ได้มีผู้เดินทางจากพนมเปญเข้ามาชักชวนทำให้มี พระภิกษุ และนักเรียนชายหญิงหลายคนในจังหวัดพระตะบอง เดินทางไปศึกษาต่อที่พนมเปญ⁷⁸

สืบเนื่องจากเมื่อฝรั่งเศสได้มณฑลบูรพาของประเทศไทยไปแล้ว ได้พัฒนาให้มีความเจริญ โดยเฉพาะเมืองพระตะบอง มีโรงเรียนสอนภาษาฝรั่งเศสที่จัดเป็นอันดับสองรองจากพนมเปญ และเมื่อต้องส่งมอบดินแดนคืนให้แก่ประเทศไทย ยังมีนักเรียนอีกจำนวนมากที่ยังไม่จบการศึกษา ภายหลังจากรับมอบดินแดน 2 เดือน ทางการอินโดจีนฝรั่งเศสจึงมีนโยบายส่งเสริมให้นักเรียนในพระตะบองเดินทางไปเรียนต่อที่พนมเปญ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ รวมทั้งเมื่อสำเร็จการศึกษาก็จะพิจารณารับเข้าทำงาน หรือพิจารณาคัดเลือกไปเรียนต่อชั้นสูงขึ้นไปในที่อื่น โดยได้จัดตั้งสมาคมนักเรียนจากพระตะบองในพระบรมราชูปถัมภ์ของกษัตริย์เขมร ขึ้นที่พนมเปญ และประชาสัมพันธ์โดยส่งครูชาวญวนและชาวเขมรที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดพระตะบอง ทำที่กลับมาเยี่ยมบ้านและออกชักชวนนักเรียนดังกล่าว ปรากฏว่ามีนักเรียนจากจังหวัดพระตะบองออกไปเรียนเป็นจำนวนมาก⁷⁹

ศึกษาธิการจังหวัดพระตะบอง มองว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาสำคัญ เพราะมีผลทำให้พลเมืองในจังหวัดพระตะบองต้องการอพยพไปถือสัญชาติฝรั่งเศสมากขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งถึง 4 จังหวัดนี้ ตั้งแต่วันที่ 18 พฤษภาคม 2485 ให้ดำเนินการโดยพยายามเน้นการศึกษา และทำความเข้าใจแก่พลเมืองใน 4 จังหวัดว่าเขาลำบากนั้น “เป็นเชื้อชาติไทย ให้นิยมชาติและภาษาของไทยอย่างยิ่งที่สุด”⁸⁰ ซึ่งตามอนุสัญญาประเทศไทยจะไปกีดกันหรือขัดขวางการเลือกถือสัญชาติของพลเมืองเหล่านั้นไม่ได้ จึงต้องใช้วิธีการปรับปรุงด้านการศึกษาของไทยให้เสมอหน้าฝรั่งเศสจะได้ผลดีกว่าเพราะ “เพื่อเป็นการแข่งขันกันไปในตัวและพิสูจน์ให้เห็นว่าทางประเทศไทยทำได้เหมือนกัน”⁸¹ และปัญหาเรื่องการปกครองดินแดนใหม่ และการผูกมัดจิตใจของพลเมืองในระหว่างภาวะเช่นนี้ “เป็นปัญหาเรื่องใครดีใครได้ระหว่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องด้วยราสตรแข่งขันกันอยู่ในความ

⁷⁸ หจข. ศธ.(2) 25 /1684 เหตุกระทบทกระเทือนการจัดการศึกษาในจังหวัดพระตะบอง จากศึกษาธิการจังหวัดพระตะบอง ถึงปลัดกระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 23 มิถุนายน 2485.

กษัตริย์เขมรที่ครองราชย์ต่อจากเจ้ามุนีวงศ์ คือ เจ้านโรดม สีหนุ ซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์มเพียง 18 พรรษา

⁷⁹ หจข.สร.0201.37.6/19 คำแปลบทความจากหนังสือพิมพ์กัมพูชา 21 พฤษภาคม 2486.

⁸⁰ หจข.(2) สร. 0201.24.5/8 การจัดการศึกษาผู้ไทยในจังหวัดใหม่ 4 จังหวัด จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ถึง นายกรัฐมนตรี วันที่ 25 กรกฎาคม 2484.

⁸¹ หจข. ศธ.(2) 25 /1684 เหตุกระทบทกระเทือนการจัดการศึกษาในจังหวัดพระตะบอง จากศึกษาธิการจังหวัดพระตะบอง ถึงปลัดกระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 23 มิถุนายน 2485.

ปกครองของประเทศไทยและอินโดจีนฝรั่งเศสฝ่ายละครึ่ง ใครสามารถผูกพันจิตใจราษฎรได้ดีกว่ากัน ก็ย่อมได้เปรียบและอาดเปนเหตุลุกลามถึงเรื่องอื่นได้ในเวลาต่อไป"⁸²

ปัญหาการปรับปรุงการศึกษาใน 4 จังหวัดที่พบคือการขาดแคลนงบประมาณ ศึกษาธิการจังหวัดพระตะบองจึงได้เสนอต่อปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ 23 มิถุนายน 2485 ว่าจังหวัดพระตะบองมีความสำคัญที่ต้องเร่งจัดการศึกษา เพื่อใช้เป็นนโยบายดึงดูดพลเมืองดินแดนนี้ให้ภักดีต่อไทย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องของงบประมาณเรื่องการศึกษาเพิ่มขึ้น ให้มากกว่าหรืออย่างน้อยก็เท่ากับจังหวัดที่มีความสำคัญในระดับเดียวกัน ไม่ควรจะให้เงินน้อยไม่เช่นนั้นจะไม่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาด้านการศึกษาให้ทัดเทียมฝรั่งเศส ซึ่งจะมีผลทำให้พลเมืองเดินทางออกไปศึกษาต่อยังพนมเปญมากขึ้น⁸³ กระนั้นรัฐบาลก็ประสบปัญหาเรื่องการเงินของประเทศเนื่องจากภาวะสงครามจึงไม่สามารถส่งเสริมด้านการเงินได้มากนัก

4.2.3 การพัฒนาและสร้างความเจริญในพื้นที่ 4 จังหวัด

เมื่อประเทศไทยได้รับมอบดินแดนทั้ง 4 จังหวัดนี้แล้ว ได้มีคำสั่งจากนายกรัฐมนตรีถึงทุกกระทรวงที่เกี่ยวข้อง ให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจงานเพื่อปรับปรุงพื้นที่ที่ได้จัดตั้งเป็นจังหวัดใหม่ให้ดีขึ้น เนื่องจากดินแดนใหม่ที่ได้คืนนี้อยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม เพราะมิได้รับการฟื้นฟูตามที่ควรจะเป็นและจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขให้กลับคืนดีโดยเร็ว เพื่อความสมบูรณ์พูนสุขของอาณาประชาราษฎรในพื้นที่นั้น โดยให้ทุกกระทรวงพิจารณาปรับปรุงกิจการในกระทรวงนั้น ๆ โดยเร็ว และควรส่งข้าราชการผู้ใหญ่ออกตรวจตราดูแลหรือรัฐมนตรีจะไปดูเองก็เป็นการสมควร⁸⁴

นอกจากนี้ยังถือว่าดินแดนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยจึงมีคำสั่งของนายกรัฐมนตรีว่า พลเมืองในดินแดนเหล่านี้เป็นคนพื้นเมืองซึ่งถือว่าเป็นคนไทยเช่นกัน จึงให้ได้รับสิทธิพิเศษในการประกอบอาชีพที่สงวนสำหรับคนไทย ที่หลวงพิบูลสงครามทำขึ้นเพื่อป้องกันการขยายอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน มีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 26 อาชีพ

⁸² หจข.(2) สร. 0201.24.5/8 การจัดการศึกษาผู้ไทยในจังหวัดใหม่ 4 จังหวัด จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ถึง นายกรัฐมนตรี วันที่ 25 กรกฎาคม 2484.

⁸³ หจข. ศธ.(2) 25 /1684 เหตุกระทบกระเทือนการจัดการศึกษาในจังหวัดพระตะบอง จากศึกษาธิการจังหวัดพระตะบอง ถึงปลัดกระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 23 มิถุนายน 2485..

⁸⁴ หจข.สร.0201.35/34 การปรับปรุงงานในดินแดนใหม่ที่ได้คืน จาก นายกรัฐมนตรี ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 15 สิงหาคม 2484.

นอกจากกระทรวงมหาดไทยแล้ว ไม่พบหลักฐานว่าหน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการอย่างไรในการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่ 4 จังหวัดนี้ ในส่วนของกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงมหาดไทย (พระยาสุทรพิพิธ) ได้เดินทางไปตรวจท้องที่จังหวัดพระตะบอง พิบูลสงคราม และนครจำปาศักดิ์ ส่วนจังหวัดลานช้างไม่ได้เดินทางไป ได้รายงานการดำเนินงานใน 4 จังหวัดนี้ ถึงนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2484 แสดงให้เห็นถึงปัญหาสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรและสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญ⁸⁵ ในการพัฒนาพื้นที่ 4 จังหวัดได้แก่

1) การเลือกสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอแห่งใหม่ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการปกครองและยุทธศาสตร์ โดยมีการย้ายที่ว่าการอำเภอบางแห่ง แบ่งปันท้องที่และอำเภอใหม่ ย้ายที่ว่าการอำเภอทุกแห่งไปอยู่ในแนวชายแดนอินโดจีน เพื่อความสะดวกและเหมาะสมต่อการปกครองบางพื้นที่ เช่น อำเภอจอมกระสานขึ้นอยู่กับจังหวัดพิบูลสงคราม ไม่เหมาะสมเนื่องจากการคมนาคมติดต่อกับจังหวัดพิบูลสงครามยากลำบาก จึงให้อโอนไปขึ้นกับจังหวัดนครจำปาศักดิ์แทน ดังนั้นในเวลาต่อมาอำเภอจอมกระสานตั้งขึ้นกับจังหวัดนครจำปาศักดิ์⁸⁶

2) การกำจัดอำนาจผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น เช่น กำนัน (แม่คุ้ม) ที่ฝรั่งเศสเคยตั้งไว้เพื่อช่วยดูแลสอดส่องราษฎร โดยจะได้ผลประโยชน์จากการช่วยรัฐเก็บภาษีจากราษฎรได้ค่าตอบแทนจากเงินภาษี กำนันส่วนมากจึงมีฐานะร่ำรวยและมีอำนาจเหนือราษฎร ซึ่งถือเป็นผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น และเป็นผู้มีใจฝักใฝ่ต่อฝรั่งเศส ต้องกำจัดอิทธิพลเหล่านี้ให้หมดไป กระทรวงมหาดไทยได้เสนอไว้ 2 แนวทางคือ ให้ผลประโยชน์แก่กำนันตามเดิมซึ่งเป็นเรื่องไม่สมควรเพราะกำนันในดินแดนเก่าไม่ได้เช่นนั้น และอีกแนวทางหนึ่งคือให้ทำลายอิทธิพลของกำนันให้เสื่อมไป โดยการตั้งกำนันใหม่ซึ่งเลือกจาก “บุคคลที่มีน้ำใจเป็นไทย และให้สามารถควบคุมแม่คุ้มเก่า ๆ ได้” แต่ถ้ากำนันเก่าคนใดมีความประพฤติดีก็ให้คงไว้

3) การแก้ปัญหาพวกทุจริตก่อความไม่สงบ เช่น พวกปล้น พวกลักลอบตัดสายโทรเลข - โทรศัพท์ กระทรวงมหาดไทยสันนิษฐานว่าบุคคลเหล่านี้น่าจะเป็นเป็นนักโทษที่ ฝรั่งเศสปล่อยไปหรือพวกที่เข้าร่วมกับฝรั่งเศส และเป็นเครื่องมือให้ฝรั่งเศสในการเข้ามาก่อความไม่สงบในเขตไทย จึงได้สั่งการให้แต่ละท้องที่ (อำเภอ) เรียกขึ้นบัญชีบุคคลที่เคยเป็นทหารฝรั่งเศสเพื่อคอยสอดส่องพฤติกรรม

⁸⁵สร.0201.35/35 เครื่องอุปโภคบริโภคในจังหวัดพระตะบอง จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงนายกรัฐมนตรี วันที่ 21 สิงหาคม 2484. และหจข. มท. 5.8/2 ความคิดเห็นในการจัดทำบำรุงในจังหวัดนครจำปาศักดิ์ จากปลัดกระทรวงมหาดไทย ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 1 ตุลาคม 2484.

⁸⁶ไม่พบว่ามีการโอนอำเภอจอมกระสานตั้งขึ้นกับจังหวัดนครจำปาศักดิ์เมื่อใด

4) ส่งเสริมให้ปฏิบัติตามนโยบายการสร้างชาติ โดยนำแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มาสู่ประชาชน ซึ่งเป็นแนวนโยบายที่จะใช้พัฒนาชาติ และสิ่งที่รัฐบาล พยายามให้ความรู้แก่ประชาชนใน 4 จังหวัด ซึ่งรวมทั้งจังหวัดอื่นในประเทศด้วย โดยถือเป็น นโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่จะต้องส่งเสริมและให้ความรู้แก่ประชาชน ก็คือ

1. การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
2. การปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ
3. การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามวัฒนธรรม ในเรื่องการแต่งกาย กิริยามารยาท และการ จัดความสะอาดในบ้านเรือน
4. การทำความเคารพธงชาติในเวลา 08.00 น.
5. การทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์
6. การใช้ภาษาไทย
7. การให้ความรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติและการได้กลับเข้ามาอยู่ร่วม เป็นเชื้อชาติไทยเดียวกัน⁸⁷

วิธีการเผยแพร่ความรู้เหล่านี้รัฐบาลกำหนดให้ฝ่ายปกครองเมื่อออกตรวจท้องที่ ต้องเรียก ประชุมราษฎรและอบรมให้ความรู้แก่ราษฎรสิ่งที่เน้นย้ำสำหรับราษฎรใน 4 จังหวัด คือเน้นให้เห็น คุณค่าของการใช้ภาษาไทย ประวัติศาสตร์ชาติไทยและการได้กลับเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นพี่น้องอีก ครั้งหนึ่ง ซึ่งเรื่องนี้ได้รับการเน้นหนักมาก โดยเห็นได้จากบันทึกสมุดตรวจการข้าหลวงมหาดไทย ภาค 2 (พระพนมนครานุรักษ์) ซึ่งได้เดินทางไปตรวจราชการจังหวัดพิบูลสงครามในวันที่ 2 พฤศจิกายน 2485 ได้สั่งการให้คณะกรรมการจังหวัดและนายอำเภอปฏิบัติตามนโยบายของ กระทรวงมหาดไทย ในเรื่องการบำรุงท้องที่และบำรุงราษฎร รวมทั้ง "ให้เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายเฉพาะ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้เอาใจใส่อบรมราษฎร ให้นำหนักไปในทางให้บังเกิดความนิยมชมชอบใน ระบอบการปกครองของเรา จนเป็นผลในความรักชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์ รัถธรรมนูญและ เชื่อผู้นำอย่างมั่นคง"⁸⁸ สิ่งเหล่านี้เป็นนโยบายที่ปฏิบัติกันในยุคเชื่อผู้นำที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ภายหลังกรณีพิพาทอินโดจีนที่ผู้นำอย่าง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับความนิยมอย่างสูงในการเป็น ผู้นำของชาติที่สามารถนำชาติไทยชนะสงครามและได้ดินแดนคืนมา

⁸⁷ หจข.มท.5.10/372 รายงานการตรวจราชการปี 2485 จาก ปลัดจังหวัดพระตะบอง ถึง ข้าหลวง ประจำจังหวัดพระตะบอง วันที่ 26 พฤศจิกายน 2485.

⁸⁸ หจข.มท.5.10/350 ส่งสำเนารายงานตรวจราชการ จากคณะกรรมการจังหวัดพิบูลสงคราม ถึง ปลัด กระทรวงมหาดไทย วันที่ 4 พฤศจิกายน 2485.

รัฐบาลเชื่อว่านโยบายที่ส่งเสริมการบำรุงท้องที่และบำรุงความเป็นอยู่ของราษฎร จะช่วยแก้ไขปัญหาคความยากจนและปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในท้องที่ 4 จังหวัดนี้ให้ดีขึ้นได้ เช่นเดียวกับจังหวัดอื่นของประเทศ โดยจะให้ความสำคัญในเรื่อง การรักษาความสะอาดของบ้านเรือน ให้มีห้องสุขาใช้ในทุกครัวเรือน ส่งเสริมการทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ ส่งเสริมให้ทำการเกษตร ส่งเสริมการปลูกตาลและสอนการทำน้ำตาลเพื่อไว้บริโภคและจำหน่าย ให้ชนชั้นทำมาหากิน ให้นอนหัวค่ำตื่นแต่เช้าเพื่อรับประกอบกิจการงานต่าง ๆ และในบางพื้นที่ให้ แก้ปัญหาเรื่องการชลประทานโดยให้ช่วยกันทำเหมืองฝาย เป็นต้น⁸⁹

5) การก่อสร้างสถานที่ราชการและบ้านพักข้าราชการ ซึ่งของเดิมที่ฝรั่งเศสสร้างไว้ นั้นไม่เพียงพอ กระทรวงมหาดไทยจึงมีคำสั่งให้ก่อสร้างสถานที่ราชการเพิ่มเติม หรือหากพอซ่อมแซมได้ ก็ให้ซ่อมแซม สำหรับบ้านพักข้าราชการนั้นให้หาเช่าอยู่ ถ้าไม่มีให้สร้างที่พัชชั่วคราวก่อน และให้จังหวัดทำงบประมาณค่าก่อสร้างเสนอขึ้นไปอีกที

6) การแก้ปัญหาเรื่องข้าราชการเก่าของฝรั่งเศสที่มีอยู่บ้าง ประสงค์จะรับราชการกับไทย แต่กระทรวงมหาดไทยมีความเห็นว่า ยังไม่ทราบความคิดของคนเหล่านี้ว่ามีความประสงค์อย่างไร “ผู้ที่เคยรับราชการเป็นลูกมือฝรั่งเศสมาแล้ว ถ้าเป็นไทยแท้ก็ย่อมมีจิตตั้งใจทรยศต่อชาติเสียแล้ว หรือเป็นคนพื้นเมืองก็ต้องคาดว่ามีความใฝ่ใจต่อฝรั่งเศสยิ่งกว่าไทย ฉะนั้นจึงไม่สมควรที่จะรับไว้เป็นข้าราชการ หรือจ้างไว้ใช้ในราชการอันจะเปิดโอกาสให้ล้วงไส้ง่าย” แต่ก็มีบ้างที่ทางราชการจำเป็นต้องใช้คนพื้นเมืองเพื่อกิจการบางอย่าง ก็ให้ทางกรมตำรวจและฝ่ายปกครองคัดเลือกและกล่อมเกลาคิดใจนำมาไว้ใช้ในราชการ

7) การแก้ไขปัญหาเรื่องอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของนิติบุคคลของฝรั่งเศส มีกิจการหลายอย่างที่ เป็นสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา ได้ดำเนินการในรูปของเอกชน รวมทั้งตึกอาคารให้เช่าในตลาด เช่น ที่พระตะบอง หรือที่นาในพระตะบอง ก็เป็นของนิติบุคคล ดังนั้นเมื่ออินดินแดนให้แก่ไทย อสังหาริมทรัพย์และกิจการเหล่านี้ก็ไม่ต้องถูกโอนให้แก่ไทย จึงเป็นปัญหาว่ากิจการบางอย่างนั้น รัฐควรเป็นผู้ดำเนินการเอง เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น

8) ปัญหาเรื่องการให้นายโชกงมาเป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองพระตะบอง ซึ่งกระทรวงมหาดไทยมีความเห็นว่า เมื่อคราวมีกรณีพิพาทนายโชกงให้ความร่วมมือกับฝรั่งเศสอย่างมาก จึงได้แจ้งกระทรวงการต่างประเทศให้ดำเนินการทางการทูตไม่รับรองนายโชกง

9) ควรให้มีการนำสินค้าจากกรุงเทพฯ ออกไปขายยัง 4 จังหวัด โดยกระทรวงเศรษฐกิจกรมสรรพสามิต บริษัทไทยนิคม และบริษัทค้าพืชผลไทย พิจารณาส่งสินค้าที่ราษฎรต้องการและ

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน.

ขาดแคลนออกไปจำหน่าย เพื่อให้การค้าของไทยเป็นปึกแผ่นขึ้น และควรจะกีดกันไม่ให้สินค้าของอินโดจีนเข้ามายัง 4 จังหวัด

ดินแดนทั้ง 4 จังหวัดนี้ จังหวัดพระตะบอง ถือว่าเป็นจังหวัดที่เจริญที่สุด ส่วนจังหวัดอื่น ๆ ก็ยังมีสภาพเป็นป่าดงอยู่มาก ราษฎรมีฐานะยากจน และจำเป็นต้องได้รับการบำรุงและพัฒนาอยู่มาก เช่น เรื่องของเส้นทางคมนาคม การประกอบอาชีพ เป็นต้น

จากแผนการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ 4 จังหวัด ในเบื้องต้นนี้ไม่กล่าวถึงการก่อสร้างสาธารณูปโภคใด ๆ ให้แก่พื้นที่เหล่านี้ สิ่งที่รัฐบาลมุ่งเน้นส่วนใหญ่อยู่ที่นโยบายการปกครองในพื้นที่ 4 จังหวัด ดังจะเห็นว่าในวันที่ 30 กันยายน 2485 ได้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรี ถึงกระทรวงมหาดไทย ให้กวดขันในเรื่องระเบียบแบบแผนเพื่อให้พลเมืองใน 4 จังหวัดนี้มาเป็นไทยให้ได้จริง ๆ⁹⁰

นอกจากนี้ยังพบว่าในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เศรษฐกิจในประเทศไทยอยู่ในสภาวะฝืดเคือง จอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงพยายามหาวิธีการบำรุงทางเศรษฐกิจ โดยมีคำสั่งให้ทุกกระทรวงสำรวจพื้นที่ 4 จังหวัดนี้ว่าจะสามารถพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ได้อย่างไร โดยให้รายงานใน 3 เรื่องคือ ประการแรกการปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยราชการว่าได้ปฏิบัติงานอย่างไรไปบ้าง ประการที่สองให้สำรวจแหล่งทรัพยากรที่จะเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ และประการสุดท้ายมีโรงงานต่าง ๆ ที่ฝรั่งเศสทิ้งไว้ดูว่าสมควรจะนำมาใช้ประโยชน์ต่อไปอีกหรือไม่⁹¹

จากการรายงานการสำรวจของกระทรวงมหาดไทย พบว่ามีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญในแต่ละจังหวัดสามารถนำมาปรับปรุงเพื่อให้เกิดรายได้แก่ประเทศ คือ

1) จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ได้พบแหล่งทรัพยากรที่สามารถทำรายได้ให้แก่รัฐบาลอย่างมาก คือ

- บ่อพลอย ซึ่งพบอยู่ในพื้นที่ ตำบลบ่อพลอย อำเภอจอมกระสานต์ พบจำนวน 3 บ่อในพื้นที่ถึง 250 ไร่ เป็นพลอยสีแดง ซึ่งเดิมมีชาวจีน และชาวพม่าได้รับสัมปทานจากนายอำเภอจอมกระสานต์ชุด จำนวน 2 บ่อ ส่วนอีก 1 บ่อ ฝรั่งเศสยังสงวนเอาไว้

- ถ่านหินลิกไนต์ (หินดำ) ในท้องที่ตำบลหินดำ อำเภอมะโนไพร จำนวน 4 บ่อ ซึ่งฝรั่งเศสเคยเปิดให้สัมปทานสร้างรายได้ต่อปีเป็นเงินหลายพันเหรียญ

⁹⁰หจข.สร. 0201.35 /34 การปกครองดินแดนใหม่ จาก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 30 กันยายน 2485.

⁹¹หจข.สร. 0201.35/34 ให้สำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนมาจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึง กระทรวงมหาดไทย วันที่ 12 กันยายน 2485.

- ปลา ซึ่งมีอยู่อุดมสมบูรณ์ที่เขาลำเนา อำเภอมะนิงไพร และเกาะคอน กิ่งอำเภอสีทันดร⁹² ในฤดูน้ำหลากมีปลาชุกชุม ราษฎรทั้ง 2 ผังแม่น้ำโขงจะมาจับปลากันอย่างเนืองแน่น ฝรั่งเศสจึงได้จัดสร้างฉางเกลือขึ้นที่เกาะคอน เพื่อขายให้แก่ชาวบ้านเหล่านี้สามารถนำผลิตภัณฑ์จากปลาเหล่านี้ไปขายได้เงินจำนวนมาก ซึ่งกระทรวงมหาดไทยเสนอความเห็นว่าจะมีการสร้างโรงงานปลากระป๋องขึ้นที่นี่

2) จังหวัดพระตะบอง มีแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ คือ บ่อแร่ทองคำ ที่ตำบลพุดไธสมัน อำเภอสินธุสงครามชัย และนอกจากนี้สภาพพื้นที่ยังเหมาะแก่การปลูกข้าวมาก "ถ้าจัดให้มีนิคมกสิกรจะช่วยให้มีข้าวเป็นสินค้ามาก" รวมทั้งยังมีแหล่งปลาที่ชุกชุมอีกด้วย

สำหรับในพื้นที่จังหวัดลานช้างนั้นสภาพพื้นที่เป็นที่สูงไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว แต่ก็ได้มีการทดลองปลูกยาสูบ ฝ้าย ป่าน และปอ ดูเห็นว่าสภาพภูมิอากาศจะเหมาะสมมากกว่า⁹²

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้เกิดการขาดแคลนยาสูบ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ส่งเสริมพื้นที่การปลูกยาเพิ่มขึ้น จากภาคเหนือ เป็นอีก 8 ภาคในดินแดน 4 จังหวัดนี้ มีภาคพระตะบอง ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม และภาคอุบลราชธานี ประกอบด้วยจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และนครจำปาศักดิ์⁹³

รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนในจังหวัดภายในของไทย เดินทางเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำกินในดินแดนใหม่ ซึ่งเดิมในนโยบายวางไว้ในการประชุมเตรียมการรับมอบดินแดน กำหนดว่าคนไทยที่จะเดินทางเข้าไปอยู่ใน 4 จังหวัดในระยะ 1 ปี แรกให้มีเฉพาะข้าราชการ ตำรวจและครอบครัว เท่านั้น แต่ต่อมารัฐบาลกลับส่งเสริมให้คนไทยเข้าไปประกอบอาชีพและจับจองที่ดินยังดินแดนใหม่มากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ใน 4 จังหวัดนั้นมีที่ว่างมากแต่มีราษฎรอาศัยอยู่ไม่มาก รัฐบาลจึงส่งเสริมให้ราษฎรในดินแดนเก่าอพยพเข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นนโยบายที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สนับสนุนการประกอบอาชีพ ที่เรียกว่า "ก อ พว กรรม" ประกอบด้วย เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและพานิชยกรรม เช่น การโฆษณาผ่านรายการสนทนาของ นายมัน - นายคง ทางวิทยุ

เกาะคอนหรือเกาะโคน เดิมให้ขึ้นกับกิ่งอำเภอโพนทองแต่ยังไม่พบหลักฐานว่าได้ตั้งเป็นกิ่งอำเภอสีทันดรเมื่อใด

⁹² พ.ร.บ. ส.ร. 0201.35/34 การสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนมาจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 พฤศจิกายน 2485.

⁹³ ภาณีต รวมศิลป์, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 273-274.

กระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2484 ได้กล่าวถึง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ที่ยังมีที่ดินว่างเหลืออยู่มากเหมาะแก่การจับจองทำกสิกรรม และชักชวนให้ประชาชนเดินทางเข้าไปจับจองทำกสิกรรม⁹⁴ โดยกรมประชาสัมพันธ์ ในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขมีหน้าที่ให้การช่วยเหลือจัดหาที่ดินทำกินให้ราษฎรซึ่งมีรายงานการช่วยเหลือดังกล่าว 315 ครอบครัว ในจังหวัดพิบูลสงคราม ได้แก่ อำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต อำเภอพรหมขันธ์ อำเภอสันตสุขคามชัยและอำเภอมหาชนะชัย⁹⁵ มีคนไทยเดินทางเพื่อเข้าไปประกอบอาชีพในดินแดนที่ได้คืน เช่น นายก็๋เซี้ย และนางสมจิตร์ แซ่หน้า⁹⁶ ภายหลังแต่งงานแล้วได้เดินทางเข้าไปอยู่ที่จังหวัดพระตะบองเพื่อต้องการเข้าไปทำการค้า สร้างฐานะและครอบครัวที่นั่น โดยในครั้งแรกที่เข้าไปอยู่ได้เช่าบ้านอยู่ในเมืองพระตะบอง แต่ต่อมาเมื่อเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพาขึ้นจึงได้อพยพกลับมาอยู่กรุงเทพมหานครตามเดิม ครอบครัวข้าราชการที่อพยพเข้าไปในจังหวัดพระตะบอง เช่น ครอบครัวของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งพ่อรับราชการเป็นสรรพสามิตในจังหวัดพระตะบอง แม่ (คุณแม่แสงเงิน ฉายาวงศ์) จึงทำการค้า โดยเป็นเอเยนต์ค้าบุหรี่ จนกระทั่งประเทศไทยคืนดินแดนให้ฝรั่งเศสจึงได้อพยพกลับ⁹⁷

การปรับปรุงพัฒนาความเจริญให้แก่พื้นที่ 4 จังหวัดนี้ พบว่าในปี พ.ศ.2485 มีกระทรวงต่าง ๆ รายงานผลการปฏิบัติงาน ได้แก่ กระทรวงคมนาคมที่มีหน้าที่ดูแลในเรื่องสาธารณูปโภคได้ดำเนินการสร้างถนน โดยกรมทางหลวงซึ่งมีโครงการสร้างเส้นทางเชื่อมระหว่างพื้นที่ในอาณาเขตเก่าให้เชื่อมต่อกับอาณาเขตที่ได้มาใหม่ จำนวน 4 เส้นทาง คือ เส้นทางสายน่าน – อุดมเดชจรัส เส้นทางสายจันทบุรี – มะขาม – ไพลิน เส้นทางสายสุรินทร์ – ชองจอม – ลำโรง – พิบูลสงคราม และเส้นทางสายช่องเม็ก – จำปาศักดิ์ – ธาราบริวัตร์ แต่โครงการก่อสร้างก็ประสบปัญหาเนื่องจากช่วงสงครามมหาเอเซียบูรพา เจ้าหน้าที่ของกรมทางหลวงและวัสดุเครื่องมือการก่อสร้างต่าง ๆ ต้องถูกนำไปใช้ในการก่อสร้างเส้นทางในเขตรบเสียมมาก ทำให้การก่อสร้างเส้นทางเชื่อมต่อใน 4 จังหวัดต้อง “ทำไปตามกำลังวัตถุและเจ้าหน้าที่”⁹⁸

⁹⁴ หจข.(2) สร.0201.18.1/1 (ปีก1/2) บทสนทนาระหว่างนายมั่นกับนายคงทางวิทยุกระจายเสียง วันที่ 13 พฤศจิกายน 2484.

⁹⁵ หจข.สร. 0201.35/34 เสนอรายงานการสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนมาจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 กันยายน 2485

⁹⁶ สัมภาษณ์ นางสมจิตร์ แซ่หน้า อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 39 ซอยพัฒนาการ 14 ถนนพัฒนาการ เขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร วันที่ 6 เมษายน 2546.

⁹⁷ ภิรมย์ ภูมิศักดิ์, แม่ของจิตร. (พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: กำแพง, 2533), หน้า 42 – 44.

⁹⁸ หจข.สร.0201.35/34 การสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 พฤศจิกายน 2485.

กระทรวงคมนาคมได้เปิดการไปรษณีย์ โทรเลข โทรศัพท์ วิทยุ ธนาณัติ ออมสิน และเซคไปรษณีย์ ในพื้นที่ทั้ง 4 จังหวัด และส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวสังกัดของกระทรวงคมนาคม ให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ที่พัก และอาชีพของราษฎรในท้องถิ่น การนำเที่ยวเป็นหมู่คณะไปจังหวัดพระตะบอง และพิบูลสงครามเพื่อเข้าชมโบราณสถานต่าง ๆ เช่น เดินทางเข้าชมปราสาทนครวัดในเขตอินโดจีนฝรั่งเศส เป็นต้น⁹⁹

4.2.3.1 ความเป็นอยู่ของราษฎรใน 4 จังหวัด

เนื่องจากพื้นที่ 4 จังหวัดที่ได้คืนมานี้ มีลักษณะภูมิประเทศที่กั้นดารเป็นป่าเขา เดิมเมื่ออยู่ในปกครองของฝรั่งเศส ไม่ได้รับการใส่ใจในการพัฒนาจากรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส ยกเว้นเมืองพระตะบองที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นเขตที่ได้รับการพัฒนาอย่างมาก ทั้งการสร้างเส้นทางรถไฟ ถนนรถยนต์ เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานครเมืองหลวงของกัมพูชาและถือว่าเป็นเมืองที่ร่ำรวยที่สุด มีการจับจองที่ดินถือครองที่นาจำนวนมาก และปริมาณการส่งออกของพระตะบองมีมากที่สุด¹⁰⁰ ส่วนเมืองอื่น ๆ นอกจากพระตะบองไม่ได้รับการพัฒนาจากฝรั่งเศส จากรายงานการรับมอบดินแดนแสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรที่มีสภาพความยากจน โดยเน้นไปว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุที่ฝรั่งเศสไม่ได้ให้ความสนใจเหลียวแลในการพัฒนา รวมทั้งเรียกเก็บภาษีอย่างหนักทำให้ราษฎรไม่ต้องการที่จะพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เนื่องจากเกรงถูกเรียกเก็บภาษีจำนวนมาก

จากรายงานตรวจการของข้าหลวงประจำแต่ละจังหวัด ยังได้กล่าวถึงความเป็นอยู่และโรคภัยไข้เจ็บที่ราษฎรเป็นกันมากคือ ไข้ป่า (มาเลเรีย) และโรคเรื้อน (คุดทะราด) โดยจะสังเกตพบว่าโรคนี้เป็นกันมากในดินแดนที่เป็นแคว้นเขมรเดิมมาก คือในจังหวัดพิบูลสงคราม และพระตะบอง ส่วนไข้มาเลเรียเป็นกันโดยทั่วไป เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นป่าเขาจึงเป็นแหล่งเพาะเชื้อชนิดนี้เป็นอย่างดี สำหรับความเป็นอยู่ของราษฎรสามารถเห็นได้จากตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

1) จังหวัดพิบูลสงคราม

จากรายงานของข้าหลวงประจำจังหวัดพิบูลสงคราม ถึงกระทรวงมหาดไทย เมื่อไปตรวจท้องที่อำเภอไพร่ระยอเดช อำเภอพรหมขันธุ์ และอำเภอวาริแสน ในระหว่างวันที่ 15 - 23 มีนาคม 2485 พบว่าที่อำเภอพรหมขันธุ์ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวจังหวัด 52 กิโลเมตร นั้นแม้แต่ในเขตที่ตั้งที่ว่าการ

⁹⁹ ปัจจุบันคือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

⁹⁹ หจข.สร.0201.35/34 การสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จากรัตถมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 พฤศจิกายน 2485.

¹⁰⁰ เดวิด แชนด์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, หน้า 236.

อำเภอเองก็มีราษฎรออาศัยเพียงเล็กน้อย ซึ่งแต่ละหลังคาเรือนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ยากจนมาก บ้านปลูกเป็นกระต๊อบเล็ก อยู่ในสภาพทรุดโทรม สมาชิกในครอบครัวก็น้ำตามอมแมม ครัวอยู่ตรงอยู่ด้วยความป่วยไข้ คนไข้มีประจำอยู่แทบทุกหลังคาเรือน หรือที่ตำบลบ้านไผ่ ซึ่งมีราษฎรรวมกัน 2 หมู่บ้าน 300 คน มีร่างกายไม่สู้ลำสันเด็ก ๆ ก็พุโร ส่วนมากเคยผ่านการเป็นไข้หนักมาทั่วกัน นอกจากนี้ยังมีคนเป็นโรคเรื้อนกันอีกไม่น้อย¹⁰¹ ที่อำเภอวารินแสน สภาพเด็กนักเรียนซึ่งมี 55 คน แต่ละคนพุโรหน้าซีด เพราะเป็นไข้อยู่ประจำ ร่างกายผ่ายผอม เครื่องแต่งกายก็มีในลักษณะต่าง ๆ ปุปะขาดวัน และที่แก้มก็มีเพราะไม่มีเสื้อผ้าจะนุ่ง ตามเนื้อตัวเต็มไปด้วยกลากเกลื้อน ที่อำเภอสินธุสงครามชัย ก็มีรายงานว่ามีราษฎรเป็นโรคเรื้อนอยู่ทั่วไป ซึ่งมีได้ดำเนินการรักษาอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เนื่องจากขาดแพทย์และยารักษาโรค¹⁰²

2) จังหวัดนครจำปาศักดิ์

ราษฎรมีฐานะยากจนเช่นกันจากรายงานการตรวจราชการของข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ซึ่งให้เห็นว่า ราษฎรโดยทั่วไปมีอาชีพทำนา ทำไร่ ปลูกยาสูบ โดยมากตั้งบ้านเรือนและทำนาอยู่ริมลำน้ำโขง ส่วนราษฎรที่อยู่ลึกเข้าไป เช่นอำเภอจอมกระสานต์มีอาชีพทำไร่ข้าวแต๋ก็ทำเพียงเล็กน้อย ข้าวที่ได้บางครั้งก็ไม่พอกิน ฐานะของราษฎรส่วนใหญ่ยากจน ไม่ค่อยมีทรัพย์สินหรือเงินทองสภาพบ้านเรือนโดยมากปลูกเป็นกระท่อมอยู่อาศัย และส่วนมากจะป่วยเป็นไข้มาเลเรีย ส่วนที่เกาะโคนราษฎรยังมีอาชีพจับปลาด้วย และเนื่องจากการล่องเรือในแม่น้ำโขงตอนนี้จะมีแก่งสำคัญคือ แก่งลี่ผี หรือแก่งสมพมิตร เกาะโคนจึงเป็นศูนย์กลางการขนถ่ายสินค้าจากท้ายเกาะไปหัวเกาะเพื่อลำเลียงขนส่งลงเรือล่องขึ้นแม่น้ำโขงต่อไป ดังนั้นสภาพความเป็นอยู่ของราษฎรที่เกาะโคนแห่งนี้จึงมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าบริเวณอื่นโดยทั่วไป¹⁰³

3) จังหวัดลานช้าง

ราษฎรในจังหวัดนี้ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน เนื่องจากภูมิประเทศเป็นป่าเขาราษฎรที่อาศัยอยู่จึงมีอาชีพในการทำไร่ข้าวตามไหล่เขาและการทำไร่เลื่อนลอย สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นไม่ต่างจากจังหวัดอื่น ๆ คือ ปลูกเป็นกระท่อมเล็ก ๆ อยู่อาศัย มีสุขอนามัยที่ไม่ดี ลักษณะภูมิประเทศ

¹⁰¹ หจข.มท.5.10/348 รายงานการตรวจราชการ จาก ข้าหลวงประจำจังหวัดพิบูลสงคราม ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 21 เมษายน 2485.

¹⁰² หจข.มท. 5.10 / 374 รายงานตรวจราชการของปลัดจังหวัดพิบูลสงคราม จากคณะกรรมการจังหวัดพิบูลสงคราม ถึง อธิบดีกรมมหาดไทย วันที่ 20 มิถุนายน 2485.

¹⁰³ หจข.มท.5.10/428 รายงานตรวจราชการประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ จาก ข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2485.

เต็มไปด้วยป่าเขาทำให้ราษฎรโดยทั่วไปป่วยเป็นไข้มาเลเรียกันทั่วไป นอกจากนี้ยังติดฉี่นอีกด้วย¹⁰⁴ ส่วนการคมนาคมมีความยากลำบากมากเนื่องจากต้องใช้ทางเท้า ไม่มีทางล้อเกวียนหรือทางรถยนต์ การขนส่งจะใช้วิธีการหาบหามแล้วเดินไปตามไหล่เขาและใช้เส้นทางสัญจรตามแม่น้ำโขงซึ่งสะดวก เฉพาะเมืองที่อยู่ริมน้ำเท่านั้น

4) จังหวัดพระตะบอง

ราษฎรโดยทั่วไปในจังหวัดพระตะบองมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่าจังหวัดอื่นแต่ก็มีบางท้องที่ในอำเภอที่อยู่ไกลออกไปราษฎรป่วยเป็นไข้มาเลเรีย เช่นที่ อำเภอมงคลบุรี ซึ่งก็มีเฉพาะตำบลที่ตั้งไกลออกไปติดกับอำเภอโพลินเท่านั้น และโดยมากก็ขาดแคลนยาตำราหลวงในการรักษาพยาบาล¹⁰⁵

รัฐบาลพยายามเข้าไปดูแลในเรื่องปัญหาสาธารณสุขของราษฎรด้วยเช่นกัน เช่น กระทรวงสาธารณสุขได้เปิดสถานพยาบาลตามอำเภอต่าง ๆ พร้อมทั้งส่งแพทย์และผู้ช่วยแพทย์ ไปประจำอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ พร้อมทั้งมีหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ 2 แห่ง คือที่จังหวัดพิบูลสงคราม และจังหวัดลานช้าง เปิดโรงพยาบาล 1 แห่ง ที่จังหวัดพระตะบอง สามารถรับคนไข้ได้ถึง 100 เตียง ได้รับมอบอาคารสำหรับจัดตั้งเป็นสุขศาลา ที่จังหวัดพิบูลสงคราม ในอำเภอกันทรบุรี และศรีโสภณ จังหวัดพระตะบองที่อำเภออีกเทวเดช และโพลิน จังหวัดนครจำปาศักดิ์ที่อำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์ โพนทอง และกิ่งอำเภอสีทันดร และที่จังหวัดลานช้าง ในอำเภออดุลเดชจรัส ปีพ.ศ. 2485 กระทรวงสาธารณสุขรับงบประมาณการก่อสร้างอาคารสุขศาลาอีก 14 อำเภอ¹⁰⁶ และในการออกตรวจราชการก็จะให้มีนายแพทย์สาธารณสุขไปทำการปลูกฝีให้ราษฎรด้วย¹⁰⁷

ปรากฏว่าราษฎรยังคงเจ็บป่วยเป็นจำนวนมาก อาจเป็นด้วยในสภาพท้องที่ใน 4 จังหวัดนั้นเป็นดงไข้มาเลเรีย ประกอบกับการรักษาพยาบาลทำไม่ได้เต็มที่เนื่องจากในขณะนั้นเกิดภาวะสงครามทำให้ประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจขาดยาและเวชภัณฑ์ที่จะนำไปรักษาพยาบาลผู้ป่วย

¹⁰⁴ หจข.(1)มท.3.1.2.10/158 รายงานการเดินทางของคณะผู้แทนรับมอบดินแดนชุดปากกลาย จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 4 กันยายน 2484.

¹⁰⁵ หจข.มท.5.10/372 รายงานการตรวจราชการปี 2485 จาก ปลัดจังหวัดพระตะบอง ถึง ข้าหลวงประจำจังหวัดพระตะบอง วันที่ 26 พฤศจิกายน 2485.

¹⁰⁶ หจข.สร. 0201.35/34 เสนอรายงานการสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนมาจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 30 กันยายน 2485.

¹⁰⁷ หจข.มท.5.10/393 รายงานตรวจราชการของข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง จากข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 1 พฤษภาคม 2485.

รวมทั้งขาดแพทย์ที่จะเข้าไปทำการรักษาผู้เจ็บป่วยด้วย ดังตัวอย่างที่ อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดพระตะบอง มีศุขศาลาชั้น 2 เพียง 1 แห่ง และมีเพียงผู้ช่วยแพทย์เพียง 1 คนอยู่รักษาราษฎร ไม่มีตู้ยาตำราหลวงหรือร้านขายยา และยาตำราหลวงที่รัฐบาลแจกจ่ายให้ก็ไม่เพียงพอ¹⁰⁸ ที่อำเภอศรีโสภณ จังหวัดพินลสงคราม มีผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อนมาก ไม่มีเจ้าหน้าที่ดำเนินการในเรื่องนี้ เนื่องจากผู้ช่วยแพทย์ประจำศุขศาลาที่อำเภอนี้ถูกเรียกไปช่วยราชการทหาร และยาไปโรซิดที่ใช้รักษาโรคนี้ก็ “ขาดมือเบิกไม่ได้”¹⁰⁹

4.2.3.2 ความเป็นอยู่ของข้าราชการที่ไปปฏิบัติหน้าที่ใน 4 จังหวัด

จากการที่ประเทศไทยได้ดินแดน 4 จังหวัดนี้คืนมาจากฝรั่งเศสและได้เข้าทำการปกครอง ซึ่งเป็นพื้นที่ใหม่และเป็นการเร่งด่วน จึงทำให้การพิจารณาหาสถานที่ตั้งหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น ที่ตั้งศาลากลางจังหวัดและอำเภอ ต้องคำนึงถึงความสำคัญทางยุทธศาสตร์ด้วย โดยให้เป็นศูนย์กลางและสามารถติดต่อกับอำเภอต่าง ๆ ได้สะดวก หรือตั้งประชิดชายแดน เป็นต้น

หากไม่มีสถานที่ราชการและที่พักเดิมของฝรั่งเศสก็ให้จัดหาปลูกสร้าง หรือเช่าที่พักชั่วคราวก่อน และให้ตั้งงบประมาณเพื่อขออนุมัติการก่อสร้างสถานที่ราชการและบ้านพักเป็นการถาวรต่อไป¹¹⁰ แต่ละจังหวัดจึงตั้งที่ว่าการอำเภอและศาลากลางจังหวัดชั่วคราวขึ้น ยกเว้นจังหวัดพระตะบองที่ใช้จวนข้าหลวงเดิมของฝรั่งเศสซึ่งเคยเป็นจวนเดิมของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร จึงเป็นอาคารที่สง่างาม ส่วนอีก 3 จังหวัดใช้สถานที่ราชการชั่วคราว ทำให้มีปัญหาเรื่องสถานที่คับแคบใช้เป็นสถานที่ราชการและที่พักรวมกัน อาคารทรุดโทรมขาดความสง่างาม เช่น

ศาลากลางจังหวัดพินลสงครามซึ่งใช้สถานที่ตำรวจและที่ทำการป่าไม้เดิมของฝรั่งเศส เป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดชั่วคราวที่บ้านกลันท์ อำเภอกลันท์บุรี เมื่อรวมแผนกต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันจึงทำให้สถานที่คับแคบ ดังรายงานของข้าหลวงประจำจังหวัดว่า “โดยสถานที่คับแคบ ในห้องหนึ่งต้องให้เสมียนทำงานถึง 7 – 8 คน ซึ่งแต่ละโต๊ะต้องตั้งเบียดกันแทบจะหาทางเดินไม่ได้ โดยเฉพาะห้องของข้าหลวงประจำจังหวัดกับปลัดจังหวัดต้องยัดเยียดกันอยู่ในห้องเดียวกัน เพราะไม่มีสถานที่ที่จะ

¹⁰⁸ หจข.มท.5.10/372 รายงานการตรวจราชการปี 2485 จาก ปลัดจังหวัดพระตะบอง ถึง ข้าหลวงประจำจังหวัดพระตะบอง วันที่ 26 พฤศจิกายน 2485.

¹⁰⁹ หจข.มท. 5.10 / 374 รายงานตรวจราชการของปลัดจังหวัดพินลสงคราม จากคณะกรรมการจังหวัดพินลสงคราม ถึง อธิบดีกรมมหาดไทย วันที่ 20 มิถุนายน 2485.

¹¹⁰ หจข.มท. 2.1/43 สงบันที่กรายงานขอราชการและบ้านหาจัดซื้อของ ข้าหลวงประจำจังหวัดพินลสงคราม ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 29 สิงหาคม 2485.

ขยาย”¹¹¹ หรือที่อำเภอพรหมขันธุ์ ซึ่งเป็นอำเภอชายแดนติดกับเสียมราฐทางราชการ จึงเลือกสถานที่ตั้งที่ใกล้กับชายแดนเพื่อเน้นการบำรุงให้เจริญเช่นเดียวกับฝรั่งเศส แต่ที่ว่าการของอำเภอนี้ กลับใช้ที่ตั้งชั่วคราวที่ศาลาวัดของวัดกระจำ เช่นเดียวกับสถานีตำรวจที่ใช้อีกศาลาหนึ่งในวัดเดียวกัน สภาพความเป็นอยู่มีสภาพ "เป็นที่คับแคบกว้างยาวด้านละ 15 เมตร ยัดเยียดกันอยู่ทุกแผนก การ... ณ ที่นี้เป็นทั้งที่ทำงานที่อยู่และครัว ตัวเจ้าหน้าที่มีที่นอน โดยใช้เตียงผ้าใบหรือเสื่อปูแสดงเป็นอาณาเขตต์ประจำตัวบุคคล เป็นที่น่าเห็นอกในความบีบป็นอดทน นำส่งสารในการกินอยู่ อย่างที่ว่ามิอะไรก็รับประทานสิ่งนั้น ตลาดหรือที่ซื้อก็ไม่มี”¹¹² ที่อำเภอวาริแสนนั้น ที่ว่าการอำเภอชั่วคราวได้รับการปลูกสร้างใหม่ โดยนายอำเภอได้เกณฑ์แรงงานราษฎรมาช่วยกันก่อสร้าง ทั้งที่ว่าการอำเภอและบ้านพักข้าราชการโดยทำเป็นเสามาไม้พื้นปูฟากฝาและหลังคามุงแฝก ส่วนสถานีตำรวจยังต้องอาศัยศาลาวัดอยู่ ซึ่งมีสภาพทรุดโทรมหลังคารั่ว บันไดหัก ไม่มีฝักันห้อง ใช้เป็นทั้งที่ทำงานและที่พักอาศัยไปพร้อมกัน

จังหวัดลานช้าง ที่ว่าการอำเภออุบลเดชบุรีซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัด ได้เช่าเรือนมนิลาของราษฎร มีสภาพทรุดโทรมบ้างแต่ยังสามารถอยู่ได้ถึง 2 ปี¹¹³

จากสิ่งที่กล่าวข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของข้าราชการที่เดินทางไปรับราชการยังดินแดน 4 จังหวัด มิได้รับความสะดวกสบายในเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำงาน รัฐบาลให้แต่ละจังหวัดทำแผนผังสถานที่ราชการและบ้านพัก พร้อมงบประมาณเสนอขึ้นไป เพื่อรัฐบาลจะได้จัดสรรงบประมาณในการก่อสร้าง ให้แต่ละจังหวัดดำเนินการก่อสร้างแต่เนื่องจากภาวะสงครามมหาเอเซียบูรพาที่เกิดขึ้น ทำให้รัฐบาลต้องตัดงบประมาณการก่อสร้างสถานที่ราชการและบ้านพักข้าราชการในปี พ.ศ. 2485 ลง และให้เสนอขึ้นไปอีกครั้งในปีงบประมาณถัดไป อย่างไรก็ตามขณะนี้ยังไม่พบหลักฐานว่าในแต่ละจังหวัดได้รับงบประมาณการก่อสร้างหรือไม่ ตามความเข้าใจผู้วิจัยเชื่อว่าส่วนราชการต่าง ๆ ใน พื้นที่ 4 จังหวัดยังคงใช้ที่ว่าการชั่วคราวตลอดมา จนกระทั่งประเทศไทยจำเป็นต้องคืนดินแดนส่วนนี้ให้แก่ฝรั่งเศส เนื่องจากในการคืนดินแดนนั้นไม่กล่าวถึงอสังหาริมทรัพย์ใด ๆ ในส่วนนี้ที่รัฐบาลสร้างขึ้นใหม่เลย

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹¹² หจข.มท.5.10/348 รายงานการตรวจราชการ จาก ข้าหลวงประจำจังหวัดพิบูลสงคราม ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย วันที่ 21 เมษายน 2485.

¹¹³ หจข.มท.5.10/393 รายงานตรวจราชการของข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง จากข้าหลวงประจำจังหวัดลานช้าง ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 1 พฤษภาคม 2485.

ส่วนสภาพความเป็นอยู่ของข้าราชการ ใน 4 จังหวัดนี้ ปรากฏว่าข้าราชการส่วนใหญ่ที่อยู่ตามอำเภอที่ไกล ๆ และกันดาร เช่น ที่อำเภอพรหมขันธุ์ อำเภอวาริแสนในจังหวัดพิจิตรสงคราม หรือที่จังหวัดลานช้างนั้นส่วนใหญ่จะเป็นใช้ป่าหรือมาเลเซียกันทั่ว เช่น ตำรวจที่อำเภอวาริแสนนั้น ต้องผลัดกันนอนเมื่อกลับจากตรวจราชการเนื่องจากเจ็บป่วยกันทุกคน¹¹⁴ จากภาวะความเป็นอยู่ที่ยากลำบากและต้องผจญภาวะความเจ็บป่วย จึงทำให้ข้าราชการหลายรายขอย้ายตัวเองออกจากพื้นที่ ดังเช่นนายชู หินทรไชย ศึกษาธิการอำเภอจอมกระสานต์ จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ขอลาออกจากราชการเพื่อกลับไปรักษาตัวที่บ้านในจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากป่วยเป็นโรคประดงเรื้อรัง ที่จอมกระสานต์นั้นไกลและกันดารไม่มียาและหมอจะรักษา¹¹⁵ หรือนายทรงศักดิ์ สุทธิจินดา ศึกษาธิการจังหวัดลานช้าง ขอย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมที่จังหวัดเชียงราย เนื่องจากปฏิบัติราชการที่จังหวัดนี้มาครบ 3 ปี ส่วนสาเหตุที่ต้องการย้ายเนื่องจากสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งตัวเองป่วยกันทุกคน ต้องเสียเงินในการรักษาพยาบาลมากทำให้ไม่มีเงินเหลือเก็บเลย รวมทั้งที่จังหวัดลานช้างนั้นขาดแพทย์และยาที่จะรักษาพยาบาล¹¹⁶ ขณะนี้ยังไม่พบหลักฐานว่าทางราชการให้การช่วยเหลือข้าราชการที่อยู่ใน 4 จังหวัดนี้อย่างไร

แม้ว่าจะมีรายงานถึงความทุกข์ยากของข้าราชการที่ไปรับราชการในพื้นที่ 4 จังหวัดนี้ดังกล่าวข้างต้น แต่ก็มีรายงานอีกเช่นกันถึงข้าราชการที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าที่อื่น คือ ข้าราชการที่รับราชการอยู่ในจังหวัดพระตะบอง เนื่องจาก มีการกล่าวถึงข้าราชการเหล่านี้บางคนมีอาชีพเสริมด้วยการทำการค้าและทำนา¹¹⁷ ซึ่งบางครั้งก็ได้สร้างปัญหาความสัมพันธ์กับราษฎรในจังหวัดพระตะบองเช่นกัน

4.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าไปปกครองดินแดนที่ได้คืน

4.3.1 ประโยชน์ทางการเมือง

การดำเนินการที่รัฐบาลพยายามสร้างกระแสเพื่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมร่วมกัน ประสบความสำเร็จอย่างงาม ทำให้ประเทศไทยสามารถเข้าปกครองดินแดนเดิม ก่อให้เกิดผล

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁵ หจข. (2) ศธ.25/217 ข้าราชการลาออกจากราชการ วันที่ 19 พฤษภาคม 2485.

¹¹⁶ หจข. (2) ศธ.25/2704 ขอให้พิจารณาโยกย้าย วันที่ 17 มิถุนายน 2487.

¹¹⁷ หจข.สร.0201.37.6/19 รายงานของพระพิเศษพานิชย์ จากอธิบดีกรมโคสนาการ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 29 ตุลาคม 2485.

ทางการเมืองที่สำคัญ คือ เป็นการสร้างเสริมอำนาจให้แก่หลวงพิบูลสงครามและการดำเนินนโยบายทางการเมืองที่เน้นการสร้างชาติ

ความสำเร็จของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในฐานะผู้นำรัฐบาลผู้มีส่วนสำคัญทำให้ประเทศไทยได้ดินแดนบางส่วนที่เสียไปตามสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2449 คือนานี้ สร้างความรู้สึกชื่นชมยินดีให้กับประชาชนไทยเป็นอย่างยิ่ง ได้มีโทรเลขขอวยพรแสดงความยินดีกับนายกรัฐมนตรีจากคณะกรรมการอำเภอ จังหวัด หน่วยงานต่าง ๆ ประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ และที่อาศัยอยู่ต่างประเทศ ซึ่งนายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งให้ทำหนังสือตอบขอบใจไปทุกฉบับ และที่สำคัญยังมีพระราชโทรเลขแสดงความยินดีจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ส่งมาจากเมืองโลซาน ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ในวันที่ 29 มีนาคม 2484 ถึง คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แปลได้ความว่า

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก ในการที่ได้ดินแดนที่เสียไปคืนกลับมา พร้อมด้วยประชาชนที่ได้แยกบ้านกันไปนั้น ข้าพเจ้าขอมีส่วนต้อนรับและขออวยพรให้ท่านทั้งหลายที่อพยพเข้ามาจงประสบแต่ความสุขรุ่งเรือง เพื่อเข้ามาอยู่กับบรรดาเพื่อนร่วมชาติด้วยกัน ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดีอย่างจริงใจต่อรัฐบาลที่ได้บรรลุผลสำเร็จอันดียิ่ง ซึ่งจะได้อำนาจในประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทยชั่วกาลนาน

(พระปรมาภิไธย) อานันทมหิดล¹¹⁸

สิ่งที่เกิดขึ้นครั้งนี้ถือเป็นชัยชนะที่น่าภาคภูมิใจของประเทศไทย ที่สามารถเอาชนะชาติยุโรปได้จนมีผู้กล่าวว่า ความรู้สึกของคนไทยโดยเฉพาะผู้นำไทยในเวลานั้นมีความรู้สึกที่ "ฝรั่งไม่ใช่เทวดาอย่างที่ใครนึก"¹¹⁹

เหนือสิ่งอื่นใดชัยชนะครั้งนี้ หลวงพิบูลสงครามได้มีชื่อเสียงและเกียรติยศอย่างยิ่ง ในฐานะผู้นำกองทัพเข้าสู่รบจนได้รับชัยชนะ ดังนั้นในวันที่ 9 มิถุนายน 2484 เมื่อรัฐบาลได้รายงานผลของสงครามและการได้ดินแดนต่อสภาผู้แทนราษฎร นายพิน สุพรรณสาร ผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครหรืออยุธยา ได้เสนอให้สภาลงมติขอบคุณรัฐบาล โดยการปรบมือให้¹²⁰

¹¹⁸ หจข.สร.0201.35 /16 (สำเนา) โทรเลข จากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ถึงคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รับเมื่อ วันที่ 30 มีนาคม 2484.

¹¹⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475 – 2500, หน้า. 56.

¹²⁰ สำนักเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2 วันที่ 9 มิถุนายน 2484, หน้า 10.

ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2484 กระทรวงกลาโหมได้ยื่นเสนอให้หลวงพิบูลสงคราม เลื่อนยศ เป็น นายพลเอก นายพลเรือเอก และนายพลอากาศเอก แต่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้ง 2 ท่าน คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และนายพลเอก เจ้าพระยาพิชโยธิน มีความเห็นว่าการสงครามครั้งนี้ถือเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งของชาติ พระมหากษัตริย์ควรเป็นจอมทัพ แต่พระมหากษัตริย์ไม่มีโอกาสปฏิบัติหน้าที่นี้ จึงได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ หลวงพิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ถือเสมือนเป็นผู้แทนพระองค์ จึงสมควรได้รับพระราชทาน ความชอบครั้งนี้เป็นจอมพล จอมพลเรือ และจอมพลอากาศ และได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้ง ในวันที่ 28 กรกฎาคม 2484 พร้อมกับพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า พร้อมสายสร้อยทองคำด้วย¹²¹ ซึ่งนับเป็นจอมพลคนแรกสุด ของหลัง พ.ศ. 2475 ที่ได้รับยศเช่นนี้¹²²

จากสิ่งที่ได้รับในครั้งนี้ ก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนทางการเมืองภายใน กล่าวคือ ความสำเร็จของนโยบายเรียกกรังดินแดนคืน เป็นผลประโยชน์อย่างมหาศาลต่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเครื่องพิสูจน์ความเป็นนักชาตินิยมของตัวเอง และในมุมมองกว้างก็พิสูจน์พลังลัทธิชาตินิยมที่ กลายเป็นฐานสนับสนุนรัฐบาลเป็นอย่างดี¹²³ ทำให้อาณาเขตประเทศไทยสามารถขยายออกไปอีก ซึ่งถือเป็นความสำเร็จในการใช้ลัทธิชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ความสำเร็จดังกล่าวถือเป็นผลที่ทำให้ "ระบบพิบูลสงคราม"¹²⁴ ก้าวไปสู่ลักษณะเผด็จการ และลัทธิผู้นำมากยิ่งขึ้น ดังที่ พ.ต.ท.ชลอ ศรีศรากร ผู้ก่อการคณะราษฎรและอดีตคนสนิทของ หลวงพิบูลสงคราม ให้การในคดีอาชญากรรมสงคราม ว่า

*ตอนต้นจำเลย (หลวงพิบูลสงคราม) บริหารราชการดีมาก ฟังความคิดเห็น
ของเพื่อนฝูง คณะรัฐมนตรีกลมเกลียวกันดี แต่เมื่อได้ดินแดนคืนแล้ว จำเลยเป็น
จอมพล ทำอะไร ๆ โดยพลະการไม่ฟังความคิดเห็นเพื่อนฝูง...*

¹²¹ อ.พิบูลสงคราม, จอมพล ป.พิบูลสงคราม เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค, 2540), หน้า 157-159.

¹²² สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 22.

¹²³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475 - 2500, หน้า 272.

¹²⁴ สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ เรียกการเมืองการปกครองในสมัยที่หลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีทั้ง ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2481 - 2487) และครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2490 - 2501) ว่าระบอบพิบูลสงคราม

ส่วน พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรีก็ได้ให้การว่า

ข้าฯ ทราบว่าหลวงวิจิตรวาทการได้เคยทำบันทึกเรื่องลัทธินาซี และฟาสซิสต์ว่าคืออะไร และพิมพ์เป็นโรเนียวแจกให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในตอนแรก ๆ สังเกตว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามยังไม่กระตือรือร้นที่จะดำเนินการตามลัทธิทั้งสองดังกล่าวแล้ว แต่ภายหลังได้รับยศเป็นจอมพลแล้ว สังเกตว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม ชะมักเขม้นที่จะดำเนินการเผด็จการตามลัทธิทั้งสองนั้น¹²⁵

การดำเนินนโยบายที่สำคัญประการหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม คือ "นโยบายสร้างชาติ" ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างชาติมาก่อนหน้านี้แล้ว คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 โดยกล่าวว่า

คำว่าสร้างชาติเป็นคำสั้น อันได้ละความหมายไว้มากกว่าอักษรสองพยางค์ที่ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้นจึงมีผู้เถียงว่า ชาติมีมานานแล้วเหตุใดจึงต้องมาสร้างกันให้เป็นอะไรขึ้นมาอีก แท้จริงความหมายของการสร้างชาตินั้นมีว่า ชาติไทยมีอยู่แล้ว แต่สถานะบางอย่างของชาติยังไม่ดีขึ้นถึงระดับสมความต้องการของประชาชาติไทย เราจำเป็นต้องสร้างเพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิมช่วยกันปรับปรุงไปจนกว่าเราทุกคนจะพอใจ หรืออย่างน้อยก็ต้องให้ได้เสมอกับอารยะประเทศ¹²⁶

กระนั้นการดำเนินการสร้างชาติก่อนหน้าก็ไม่จริงจังมากนัก สิ่งหนึ่งที่หลวงพิบูลสงครามอ่อนวอนขอร้องประชาชนให้ร่วมมือกัน โดยได้นำเหตุการณ์เรียกร้องดินแดนนี้มาเป็นสิ่งสำคัญที่จะอธิบายให้ประชาชนชาวไทยเห็นความสำคัญของการสร้างชาติ กล่าวคือ

ประการที่ 5 อันเป็นประการสุดท้าย ซึ่งข้าพเจ้าใคร่จะขอให้พี่น้องทั้งหลายใส่ใจให้จงมาก คือ ขอให้ระลึกว่าเราไทย เราเป็นอารยประเทศและคนไทยก็เป็นอารยชนแล้ว เพราะฉะนั้น เราต้องจะปรับปรุงตัวของเราทุกคนให้เข้ากับความเป็นอารยของเราทุกส่วน เช่น การแต่งกายในที่ชุมชน เป็นต้น เราต้องใช้ของไทย แต่งกายอย่างไทย ไม่ปล่อยให้ ร่างกายปราศจากสิ่งปกปิด เช่น ไม่สวมเสื้อ เป็นต้น หรือนุ่งใสรังไม่ใช้ธรรมเนียมของไทย ฯลฯ รวมความว่าวัฒนธรรมของ

¹²⁵ สุทธชัย ยัมประเสริฐ, "การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491 - 2500)," หน้า 22 - 23.

¹²⁶ เทียมจันทร์ อำแหง, "บทบาททางการเมืองและการและการปกครองของจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ.2475 - 2487)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 162.

ไทย จะต้องรื้อฟื้นกันขึ้นมาปฏิบัติให้เข้มแข็งเป็นผลเห็นทันตา จึงได้ชื่อว่าเรา
เป็นประเทศที่สามารถเป็นตัวอย่างแก่พี่น้องชาวไทยผู้จะได้รับอิสรภาพในเร็ว
วันนี้¹²⁷

การดำเนินการสร้างชาติเพื่อให้ประเทศไทยเป็นชาติอารยะในสังคมสมัยใหม่ ถือเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่เริ่มเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อปี พ.ศ. 2481 แล้ว นโยบายที่สำคัญ คือการนำประเทศไทยเข้าสู่การเป็นอารยประเทศ ซึ่งรัฐบาลพยายามที่จะดำเนินการปรับปรุงประเทศในทุกทาง โดยการออกเป็นรัฐนิยมต่าง ๆ ออกมาเพื่อให้ประชาชนชาวไทยได้ปฏิบัติตาม และการได้ดินแดนคืนมาในครั้งนี้ส่งผลทางจิตวิทยาต่อชาวไทยอย่างยิ่ง กล่าวคือ เพราะทำให้ชาวไทยตระหนักว่าตนไม่ได้เป็นประชากรของประเทศอารยะในสังคมใหม่เพียงอย่างเดียว หากยังเป็นประชากรของประเทศมหาอำนาจ และทุกคนคิดว่าความสำเร็จทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากความเป็นอัจฉริยะของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มหารุขเมืองไทยในยุคสร้างชาติ¹²⁸

การดำเนินนโยบายสร้างชาติอย่างมากมาย คือความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่จะสร้างความเจริญให้แก่ประเทศไทย เนื่องจากการได้รับชัยชนะในการเรียกร้องดินแดนคืน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทัดเทียมกับนานาชาติโดยเฉพาะชาติในยุโรป ดังนั้น ชาวไทยในชาติก็สมควรที่จะต้องปรับปรุงตัวเองให้เจริญทัดเทียมชาติต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังที่ สังข์ พัดโนทัย กล่าวไว้ในหนังสือ สึกไทยในร้อยปี 2385 - 2485 ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2485 ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกอู๋ม พิชยนทรโยธิน ตอนหนึ่งว่า

ผลจากศึกคราวนี้ที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ ก่อให้ชาวไทยเกิดความภาคภูมิใจในเกียรติศักดิ์ของตน ที่จะบำเพ็ญตนเป็นอารยชนเท่าเทียมกับในอารยะประเทศทั้งหลาย เหตุนี้ หลังจากกรณีพิพาทแล้ว พระท่านจอมพลพิบูลสงคราม ได้เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาติทุกด้านที่ล้ำสมัยให้เข้ารูปกับความเจริญของโลก เริ่มแต่การประกาศใช้รัตนนิยม และการปรับปรุงการ

¹²⁷หลวงพิบูลสงคราม, "คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี กล่าวแก่มวลชนชาวไทย. โดยทางวิทยุกระจายเสียง 20 ตุลาคม 2483," (กรมธรรมการพิมพ์แจกในงานกุศลพระราชทาน ณ วัดเทพธิดาราม 12 พฤศจิกายน 2483), หน้า 25 - 26.

¹²⁸แกมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544) หน้า 66.

แต่งกายเป็นกาใหม่ ตลอดจนการเคารพทงชาติในเวลา 8.00 นาฬิกา เป็นต้นมา
 ดังนี้เป็นอาทิ ซึ่งได้ผลสำหรับดีอย่างรวดเร็ว¹²⁹

ภายหลังการได้รับชัยชนะในการเรียกร้องดินแดนคืนมา รัฐบาลโดยการนำของหลวงพิบูล
 สงครามได้ดำเนินนโยบายสร้างชาติอย่างขนานใหญ่ เช่นการออกสาส์นต่างๆ เรียกร้องให้ประชา
 ชนปฏิบัติตาม ได้แก่การแต่งกายของสตรีไทย และสวมหมวก เป็นต้น ดังคำกล่าวต่อไปนี้

เพื่อเป็นที่ระลึกและแสดงความชื่นชมยินดีในโอกาสอันประเสริฐ ที่ชาติไทย
 ของเราได้ประสบความสำเร็จ อันพึงพอใจในการปรับปรุงเส้นเขตแดนตามความ
 ยุติธรรมกับอินโดจีนของฝรั่งเศสคราวนี้ ท่านนายฯ หลวงพิบูลสงคราม นายก
 รัฐมนตรีขอวิงวอนด้วยความเคารพแต่พี่น้องสตรีไทยได้เปลี่ยนการแต่งร่างกาย
 ให้สมกับที่เราเป็นอารยประเทศและอารยชน¹³⁰

ความสำเร็จในการเรียกร้องดินแดนคืนในครั้งนี้ ส่งผลให้กองทัพและนายทหารต่าง ๆ ก้าว
 ขึ้นมามีบทบาทมาก หลวงพิบูลสงครามที่ได้รับพระราชทานยศเป็นจอมพล นายทหารคนอื่น ๆ
 เช่น หลวงพรหมโยธีแม่ทัพกองทัพบูรพาได้รับการเลื่อนยศเป็น นายพลตรี นายพลเรือตรี และนาย
 พลอากาศตรี หลวงเกรียงศักดิ์พิพิต แม่ทัพกองทัพอีสาน ได้รับการเลื่อนยศเป็น นายพลตรี ในวันที่
 8 พฤษภาคม 2484 ต่อมาในวันที่ 24 กรกฎาคม 2484 นายพลตรีหลวงพรหมโยธีเลื่อนยศอีกครั้ง
 เป็นนายพลโท¹³¹ ส่วนหลวงหาญสงคราม ผู้บัญชาการกองพลพายัพ เลื่อนยศจากนายพันโทขึ้น
 เป็นนายพันเอก เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2484¹³² ขุนรณนภากาศ (ฟื้น ฤทธาคนี) นายทหารเสนาธิการ
 กองทัพอากาศ ผู้ซึ่งนำเครื่องบินรบออกปฏิบัติการโจมตีและทิ้งระเบิดสนามบินในเขมร เลื่อนยศจาก
 นายนาวาอากาศโท ขึ้นเป็นนายนาวาอากาศเอก ในวันที่ 19 มิถุนายน 2484 และเวลาต่อมาได้รับ

¹²⁹ สังข์ พันธ์น้อย, "ศึกไทยในร้อยปี 2385 - 2485," พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกอุ่ม
 พิชเยนทรโยธิน. 16 ธันวาคม 2485), หน้า 146.

¹³⁰ กรมโคสนาการ, "คำวิงวอนของ พณฯท่านนายกรัฐมนตรีฝากไว้แก่พี่น้องสตรีไทยเรื่องการแต่งกาย
 14 มีนาคม 2484," ใน ประมวลคำปราศรัยและสุนทรพจน์ของ พณฯท่านจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี
 ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485 (ม.ป.ท., 2485). (ใช้ตัวอักษรตามที่ปรากฏในเอกสาร)

¹³¹ กรมยุทธการทหารบก, "ผนวกเอกสารราชการที่เกี่ยวข้องกับเกียรติประวัติการปฏิบัติงาน ของพลเอก
 มังกร พรหมโยธี," ใน หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกมังกร พรหมโยธี ณ วัดเทพศิรินทราวาส
 29 มิถุนายน 2509, หน้า 25 - 26.

¹³² "ชีวประวัติของพลเอกหลวงหาญสงคราม," ใน หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพลเอก
 หลวงหาญสงคราม ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 12 มีนาคม 2512, หน้า [2].

ตำแหน่งเสนาธิการกองทัพอากาศ¹³³ นอกจากนี้นายทหารต่าง ๆ ก็ได้รับบำเหน็จความชอบเลื่อนยศกันโดยถ้วนทั่ว รวมทั้งได้มีการมอบเหรียญชัยสมรภูมิแก่นายทหารและตำรวจสนามที่ทำการช่วยเหลือในกรณีพิพาทครั้งนี้ การสู้รบมีทหารจำนวนมากที่บาดเจ็บและเสียชีวิต ดังนั้นเพื่อเป็นการบำรุงขวัญทหารในกองทัพ ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และชายา หม่อมกอบแก้ว อาภากร จึงเสด็จไปเยี่ยมทหารที่ชายแดน ตั้งแต่วันที่ 8 ถึง 28 มีนาคม 2484¹³⁴ เป็นเวลาถึง 20 วัน โดยได้เสด็จเยี่ยมทั้ง กองทัพบูรพา กองทัพอีสาน และกองพลพายัพ¹³⁴

จากการประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2484 จึงได้มีมติให้ยกย่องและช่วยเหลือบุคคลที่ทำความประโยชน์ต่อประเทศชาติในการเรียกร่องดินแดนคืน ดังนี้

1. บุคคลที่เป็นยุวชน ลูกเสือ นักเรียน ประชาชน และข้าราชการพลเรือนวิสามัญ ที่ช่วยเหลือทหารจนถึงแก่ชีวิต ทูพพลภาพ หรือพิการ ให้แจ้งรายชื่อไปยังกระทรวงกลาโหม เพื่อพิจารณาให้บำเหน็จบำนาญตอบแทนความดีความชอบต่อไป
2. บุคคลที่เป็นข้าราชการพลเรือนที่ช่วยเหลือทหารจนเสียชีวิต ทูพพลภาพ หรือพิการ ให้พิจารณาความดีความชอบ คนใดควรได้ยศทางทหารให้แจ้งรายชื่อต่อกระทรวงกลาโหมเพื่อพิจารณาต่อไป
3. ถ้าผู้พิการคนใดยังมีความสามารถปฏิบัติงานได้ ให้หน่วยงานต่าง ๆ พิจารณาบรรจุงานในตำแหน่งที่เหมาะสม¹³⁵

ในวันที่ 14 เมษายน 2484 กระทรวงกลาโหมได้มีหนังสือสอบถามไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ถึงจำนวนผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ¹³⁶ กองบัญชาการทหารสูงสุดได้รายงานถึงจำนวนทหารและ

¹³³ ศรีพนม สิงห์ทอง, "จอมพล พัน รณนภาภาค ฤทธาคนี ผู้พิทักษ์น่านฟ้าไทย," ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพจอมพล พัน รณนภาภาค ฤทธาคนี, ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน, 2530, หน้า 44.

¹³⁴ หจข.สร.0201.35/28 ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เสด็จไปเยี่ยมทหารที่ชายแดน จากราชเลขาณุกรในพระองค์ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 7 มีนาคม 2484.

¹³⁵ หจข.สร.0201.35/29 การช่วยเหลือผู้ต้องบาดเจ็บหรือล้มตาย เนื่องจากการรบกับอินโดจีนฝรั่งเศส จากเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึง ทุกกระทรวง และหน่วยงาน วันที่ 11 มีนาคม 2484.

¹³⁶ หจข.สร.0201.35/17 ขอทราบจำนวนผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บในการเรียกร่องดินแดนคืน จากเสนาธิการทหาร ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี 14 เมษายน 2484.

ตำรวจที่เสียชีวิต มีจำนวน 160 คน และบาดเจ็บ ถึงทุพพลภาพ 16 คน บาดเจ็บสาหัส 100 คน และบาดเจ็บเล็กน้อย 307 คน¹³⁷

ขณะเดียวกันรัฐบาลได้มอบเหรียญชัยสมรภูมิ เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ผู้เข้าร่วมการสู้รบ ในครั้งนี้ โดยในวันที่ 7 เมษายน 2484 ได้ประกาศมอบเหรียญชัยสมรภูมิและเครื่องหมายเปลวระเบิดแก่ทหาร ตำรวจสงคราม และผู้ทำหน้าที่อย่างตำรวจสนาม¹³⁸ แต่เมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้น ได้มีมติของคณะรัฐมนตรีว่าเนื่องจากขณะนี้อยู่ในภาวะการณที่คับขัน การเงินของประเทศจะต้องนำไปใช้จ่ายเกี่ยวกับการป้องกันประเทศ จึงได้ลงมติว่าเฉพาะบำเหน็จความชอบของข้าราชการส่วนกลาง และผู้ที่ไม่ถึงขีดได้รับพระราชทานเหรียญชัยสมรภูมิที่ยังคงค้างการพิจารณาอยู่ที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนนั้น ให้ระงับไปไม่ต้องพิจารณาต่อไป¹³⁹ ซึ่งในเรื่องนี้มีบุคคลที่เป็นข้าราชการครูไปช่วยราชการในพระตะบอง แต่ไม่ได้รับบำเหน็จความชอบครั้งนี้ เช่น นายวิชา สวงวจิต เล่าให้ฟังว่าคณะครูที่ไปช่วยราชการที่พระตะบองด้วยกัน เคยรวมตัวกันเพื่อไปขอบำเหน็จและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้รับการพิจารณาซึ่งยังความเสียใจมาจนทุกวันนี้¹⁴⁰

การดำเนินการต่อมาของรัฐบาลเพื่อเป็นการเชิดชูวีรกรรมของทหารและตำรวจที่เสียชีวิต ในครั้งนี้ ก็คือรัฐบาลมีมติให้ก่อสร้างอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิขึ้น ประกอบรัฐพิธีวางศิลาฤกษ์โดยพระยาพลพลพยุหเสนา ในวันที่ 24 มิถุนายน 2484 ซึ่งเป็นวันชาติ และการก่อสร้างแล้วเสร็จอย่างรวดเร็วในเวลาเพียง 1 ปี ในวันชาติปีถัดมา จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มาเป็นประธานในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ คำกล่าวในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดที่สำคัญของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ยกย่องวีรกรรมของบุคคลที่เสียสละชีวิตเพื่อชาติกล่าวคือ

อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมินี้ จะเป็นเครื่องเตือนใจปวงชนชาวไทยโดยไม่มีวันลืมว่าประเทศไทยได้กู้เกียรติศักดิ์ของตนสำเร็จ ด้วยน้ำมือวีรชนคนไทยทั้ง 5 เหล่าคือ

¹³⁷ กรมยุทธการทหารบก, แผนกเอกสารราชการที่เกี่ยวข้องกับเกียรติประวัติการปฏิบัติงานของ พลเอก มังกร พรหมโยธี, หน้า 12.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21 – 25.

¹³⁹ หจข.มท.1/47 บำเหน็จความชอบข้าราชการส่วนกลาง และผู้ที่ไม่ถึงขีดได้รับพระราชทานเหรียญชัยสมรภูมิเกี่ยวกับกรณีพิพาทชายแดน จาก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย 25 ธันวาคม 2484.

¹⁴⁰ สัมภาษณ์ นายวิชา (นามเดิม บุญถึง) สวงวจิต อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 6 ตำบลบางยาง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 29 ตุลาคม 2545.

ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และพลเรือน ซึ่งต่างได้ยอมสละชีพเพื่อชาติ¹⁴¹

4.3.2 ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

ในการแสวงหาประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจในดินแดน 4 จังหวัดนี้ ก่อนที่ประเทศไทยจะได้ดินแดนเหล่านี้คืนมาได้กล่าวถึงเลย ต่อเมื่อได้ดินแดนมาแล้วจึงได้มีการมองว่าดินแดนทั้ง 4 จังหวัด จะเอื้อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจต่อประเทศไทยอย่างไร ดังปรากฏในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 9 มิถุนายน 2484 เมื่อหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้แถลงต่อที่ประชุม เพื่อขอมติรับรองการให้สัตยาบันในอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส ที่ประชุมได้ซักถามในประเด็นต่าง ๆ มากมาย และมีประเด็นที่น่าสนใจคือ การให้ความสำคัญต่อดินแดนที่ได้คืนมานี้จะให้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง รัฐจะต้องทุ่มเทงบประมาณเพื่อช่วยเหลือดินแดนนี้มากน้อยเพียงใด มีผลต่อการเพิ่มภาษีของราษฎรในดินแดนภายในหรือไม่ นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้เป็นผู้ซักถามรัฐบาล ดังนี้

ที่ข้าพเจ้าขอทราบจากรัฐบาลก็คือว่า ดินแดนที่เราได้ใหม่นี้จะมีผลประโยชน์พลießงตัวได้หรือไม่ ถ้าหากว่าผลประโยชน์ปลießงตัวไม่ได้แล้ว นี่ข้าพเจ้าไม่ได้พูดถึงเป็นดินแดนเก่าของเรา แล้วนี่ก็เป็นคนไทยด้วยกัน ซึ่งเรา จำเป็นจะต้องเอาคืน แต่ว่าผลได้ที่จะปลießงตัวคุ้มหรือไม่ ก็จะตกเป็นปัญหาภาระภาษีภายในเขตของเรา และถ้าหากว่าเราจะไม่พิจารณาเรื่องนี้แล้ว ภาระภาษีอาจจะเพิ่มขึ้น เพื่อจะคุ้มชูราษฎรที่ได้มาอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งโดยสมบัติอันที่จะเป็นประโยชน์ ที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในดินแดนนี้มีอะไรบ้าง นี่เป็นอีกข้อหนึ่งที่ข้าพเจ้าสงสัย¹⁴²

หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้ตอบคำถามดังกล่าว โดยกล่าวว่า การได้ดินแดนคืนมานั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนควรดีใจและถือเป็นเรื่องที่มีเกียรติอย่างยิ่ง และจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลจะต้องสนับสนุนปลießงดูที่น้องชาติเดียวกัน นอกจากนี้หลวงพิบูลสงครามยังได้ชี้ให้เห็นผลประโยชน์ที่ประเทศจะได้รับในทางเศรษฐกิจจากดินแดนที่ได้คืนมา ก็คือ เรื่องของป่าไม้สัก แร่ ข้าว โดยเฉพาะ ที่จังหวัดพระตะบองสามารถผลิตข้าวส่งออกได้มากถึงประมาณปีละ 2 แสนตัน และยังมียางพารา และ

¹⁴¹กรมโคสนาการ, ประมวนคำปราศัยและสุนทรพจน์ของ พนทันทนจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ผู้นำของชาติ (ฉบับที่ 2) 24 มิถุนายน 2485.

¹⁴²สำนักเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามันญ) สมัยที่ 2. วันที่ 9 มิถุนายน 2484, หน้า 21 - 22.

ปลาอีกจำนวนมาก¹⁴³ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเองก็ได้มองเห็นถึงความสำคัญของดินแดนนี้ในทางเศรษฐกิจ

แหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของ 4 จังหวัด คือจังหวัดพระตะบอง นับว่าเป็นจังหวัดที่เจริญมากมาตั้งแต่เมื่อฝรั่งเศสได้มณฑลบูรพาไปจากสยามในปี พ.ศ. 2449 ได้พยายามปรับปรุงและพัฒนาดินแดนแถบนี้ ทั้งการอนุรักษ์โบราณสถานต่าง ๆ เช่น นครวัด ในจังหวัดเสียมราฐ และการพัฒนาจังหวัดพระตะบอง ให้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดและเป็นแหล่งส่งออกข้าวที่สำคัญ ทำให้มีผู้คนเข้ามาจับจองที่นาจำนวนมาก

เมื่อประเทศไทยได้จังหวัดพระตะบองมาแล้ว มีผลกระทบต่อทางด้านเศรษฐกิจของอินโดจีนอย่างมาก ดังปรากฏในรายงานของข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ถึงปลัดกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2486 ว่าในขณะนี้ทางอินโดจีนมีความต้องการข้าวมาก เนื่องจากดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนมาคือ “อู่อ่าวของเขา” ทำให้ภาษีศุลกากรขาออก จากสินค้าข้าวจึงเป็นรายได้อย่างงามของอินโดจีน นอกจากนี้ยังมีผลทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าอย่างอื่นตามมาด้วย การที่ประเทศไทยได้ดินแดนนี้คืนมาทำให้อินโดจีนขาดรายได้และข้าวอย่างมาก¹⁴⁴ ดังปรากฏความสำคัญของการส่งออกข้าวของฝรั่งเศสจากจังหวัดพระตะบองก่อนปี พ.ศ. 2484 ว่ามีตัวเลขการส่งออกอยู่ระหว่าง 235,000 – 150,000 ตัน¹⁴⁵

จากรายงานการสำรวจของกระทรวงเกษตรธิการ เสนอต่อนายกรัฐมนตรี ตามที่ได้มีคำสั่งให้ทุกกระทรวงรายงานผลการปฏิบัติงานใน 4 จังหวัด เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2485 ได้รายงานถึงปริมาณแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของ 4 จังหวัดนี้ ปรากฏว่าที่จังหวัดพระตะบองมีพื้นที่ทำนาได้ถึง 1 ล้านไร่ แหล่งปลูกข้าวสำคัญ คือที่อำเภอเมืองพระตะบอง อำเภออริ๊กเทวเดช อำเภอมงคบุรี และอำเภอพรหมขันธุ์และจังหวัดพิบูลสงคราม มีพื้นที่ทำนา 20,000 ไร่ พื้นที่ทำนาเหล่านี้มีมากกว่าจำนวนพลเมืองเสียอีก¹⁴⁶ จากรายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ อ่างความเห็นของบริษัท

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22 – 23.

¹⁴⁴ หจข.บก.สูงสุด 1.13/60 รายงานความเป็นไปด้านปากเซ จาก ข้าหลวงประจำจังหวัดนครจำปาศักดิ์ ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 3 ธันวาคม 2486.

¹⁴⁵ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 550.

¹⁴⁶ หจข. สร.0201.35/34 เสนอรายงานการสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนมาจากอินโดจีนฝรั่งเศส จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 1 ธันวาคม 2485.

ข้าวไทย จำกัด ซึ่งเสนอว่า ในดินแดน 4 จังหวัดนี้ ถ้าทำกันจริง ๆ จะสามารถผลิตข้าวได้ถึงปีละ 4 แสน ตัน ต่อปี¹⁴⁷

ที่จังหวัดพระตะบองสามารถปลูกปลูกข้าวได้ผลดีอย่างมาก แต่ ในปี พ.ศ. 2485 เกิดความเสียหายแก่การขนส่งข้าวอย่างมาก เนื่องจากการขายข้าวของชาวนาจะต้องขายให้กับรัฐบาลโดยผ่าน บริษัท ข้าวไทย จำกัด ซึ่งบริษัทต้องลำเลียงข้าวเปลือกทางรถไฟ แต่เนื่องจากในระหว่างสงครามกองทัพญี่ปุ่นขอใช้ตู้รถไฟเพื่อการลำเลียงทางทหารจึงไม่เพียงพอต่อการขนส่ง บริษัทต้องให้พ่อค้านำข้าวมากองไว้ที่สถานีรถไฟเพื่อขอเช่าตู้รถไฟและรอการตรวจสอบคุณภาพข้าวซึ่งมีปริมาณมาก และในปีนี้มีฝนตกหนักทำให้ข้าวได้รับความเสียหายมาก¹⁴⁸ แต่ในปี พ.ศ. 2486 ชาวนาไม่นำข้าวออกขายในปริมาณมากเหมือนปีที่ผ่านมา เนื่องจากปีนี้มีฝนน้อยเกรงว่าจะได้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอ¹⁴⁹

ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาญี่ปุ่นต้องการข้าวจากไทยมาก เพื่อนำไปเลี้ยงกองทัพพบว่าเฉพาะกองทัพญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศไทย มีปริมาณความต้องการข้าวต่อเดือนในปริมาณที่สูงมาก กล่าวคือ ที่กรุงเทพฯ ต้องการ 7 ตัน ที่ทางรถไฟสายไทย – พม่า 40 ตัน ที่เชียงใหม่ 30 ตัน และที่กระบี่ 23 ตัน¹⁵⁰ จำนวนข้าวสารเหล่านี้ญี่ปุ่นได้สั่งซื้อจากประเทศไทยโดยผ่านกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดหาข้าวสารให้แก่ญี่ปุ่นก็คือ บริษัท ข้าวไทย จำกัด นั่นเอง ซึ่งมีใ้แต่จัดหาข้าวสารให้แก่กองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยเท่านั้น ยังต้องจัดหาข้าวสารเพื่อส่งออกให้แก่ญี่ปุ่นด้วยเช่น ในวันที่ 23 สิงหาคม 2486 นาย เค. นิชิโร ที่ปรึกษาสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นได้เข้าพบ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ของไทย เพื่อเร่งการจัดส่งข้าวสารแก่ญี่ปุ่นให้

¹⁴⁷ หจข. สร.0201.35/34, จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 พฤศจิกายน 2485.

¹⁴⁸ หจข. สร.0201.37/19 สภาพบางประการในอินโดจีนปัจจุบัน จากอธิบดีกรมโคสนาการ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 19 ตุลาคม 2485.

¹⁴⁹ หจข.บก.สูงสุด 1.13/64 รายงานการพบปะสนทนาระหว่างข้าราชการกับชาวต่างประเทศ จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ถึง ผู้บัญชาการทหารสูงสุด วันที่ 24 สิงหาคม 2486.

¹⁵⁰ กองประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑ์ทหาร กรมการศึกษาวิจัย กระทรวงกลาโหม เอกสารสงครามมหาเอเชียบูรพา วันที่ 26 ก.พ. แผนกปกครองทั่วไป 8 เรื่อง รายงานการประชุมประจำสัปดาห์ 7 กันยายน 2486 อ้างถึงใน ธาณี สุขเกษม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 – 2488), (ปริญาญการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522), หน้า 167.

*เป็นที่น่าสังเกตว่า ชื่อนี้ไม่น่าจะเป็นชาวญี่ปุ่น แต่ก็ไม่พบหลักฐานที่สามารถบอกรายละเอียดได้มากกว่านี้

ตันเรือที่จะมารับในเดือนกันยายน 2486 ถึง 95,000 ตัน ซึ่งกระทรวงพาณิชย์ก็รับจะสั่งให้บริษัท ชาวไทย จำกัด จัดซื้อข้าวจากทั่วประเทศส่งลงมาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้¹⁵¹

ที่จังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม กองทหารญี่ปุ่นได้ส่งผู้แทน 2 บริษัท คือ บริษัท มิตรชยุ และบริษัท โคนานโคชิ จากไซ่ง่อน เข้ามาทำการกว้านซื้อข้าวจากจังหวัดพระตะบอง ส่งไป ให้กองทัพของญี่ปุ่นที่อินโดจีนเช่นกัน พบว่าในเดือนมิถุนายน 2485 ได้มากกว้านซื้อไปถึง 150,000 ตัน โดยบริษัท มิตรชยุ ได้จัดซื้อข้าว 100,000 ตัน และบริษัท โคนานโคชิ จัดซื้อข้าว 50,000 ตัน ซึ่ง ทั้ง 2 บริษัทได้เจรจาผ่านทางรัฐบาลไทยแล้ว แต่ไม่สามารถจัดหาข้าวได้ครบตามจำนวน เนื่องจาก มีปัญหาในเรื่องของการขนส่งทั้งเรือและรถไฟไม่มีเพียงพอ¹⁵² จำนวนข้าวที่ญี่ปุ่นต้องการถือเป็น ปริมาณที่มากพอๆ และในปี พ.ศ. 2486 รัฐบาลญี่ปุ่นยังได้เร่งมายังกระทรวงพาณิชย์ว่ายังได้ ปริมาณข้าวสารไม่ครบจำนวนที่ต้องการด้วย¹⁵³

ยังพบอีกว่าในปี พ.ศ. 2489 เมื่อประเทศไทยจะต้องคืนดินแดนนี้ให้แก่ฝรั่งเศส ก็ได้มีการ อภิปรายกันอย่างกว้างขวางในรัฐสภาเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2489 ประเด็นหนึ่งที่ถูกถามคือ เรื่อง การขอลดปริมาณข้าวที่ต้องส่งออกให้แก่สหประชาชาติ ในฐานะที่แหล่งผลิตข้าวที่สำคัญจะต้อง หมดไป ซึ่งนายวิเศษ พงศ์วิศิษฐ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดชัยภูมิ เป็นผู้อภิปรายว่า

“ปัญหามีว่า เรื่องจำนวนข้าวที่เราจะต้องส่งให้แก่สหประชาชาตินั้นมี จำนวนมากมาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดพระตะบองนั้น ข้าวก็มีจำนวน มาก ในเรื่องนี้เราจะเจรจาขอให้สหประชาชาติลดจำนวนข้าวที่ต้องส่งออกจาก ประเทศไทยอีกได้หรือไม่”¹⁵⁴

แม้ว่าจังหวัดพระตะบองจะสามารถผลิตข้าวออกมาได้ในปริมาณที่มาก แต่ปัญหาสำคัญ ที่ประสบก็คือ ปัญหาในเรื่องการขนส่งไม่สะดวก จึงทำให้ไม่สามารถส่งออกข้าวได้อย่างเต็มที่¹⁵⁵ ดังจะเห็นว่า เส้นทางคมนาคมที่สะดวกคือการลำเลียงขนส่งออกสู่อินโดจีน ดังที่ฝรั่งเศสเคยทำมา

¹⁵¹ หจช.บก.สูงสุด 1.13/64 รายงานการพบปะสนทนาระหว่างข้าราชการกับชาวต่างประเทศ จากรัตมนตรี ว่า การกระทรวงพาณิชย์ ถึง ผู้บัญชาการทหารสูงสุด วันที่ 24 สิงหาคม 2486.

¹⁵² หจช.บก. สูงสุด 2/103 รายงานการเดินทาง ถึงเจ้ากรมประสานงานพันธมิตร.

¹⁵³ หจช.บก.สูงสุด 1.13/64 รายงานการพบปะสนทนาระหว่างข้าราชการกับชาวต่างประเทศ จากรัตมนตรี ว่า การกระทรวงพาณิชย์ ถึง ผู้บัญชาการทหารสูงสุด วันที่ 24 สิงหาคม 2486..

¹⁵⁴ สำนักเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร (วิสามัญ) สมัยที่ 2. หน้า 198 – 199.

¹⁵⁵ หจช.สร.0201 35/34 การสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส จาก รัตมนตรี ว่าการกระทรวงพาณิชย์ ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 พฤศจิกายน 2485.

ก่อน แต่การคมนาคมในประเทศไทยติดขัดปัญหาในเรื่องต่าง ๆ กล่าวคือ “เมื่ออยู่กับฝรั่งเศสเขาลำเลียงทางรถไฟ ทางถนน และทางน้ำ แต่ทางเราทางน้ำไม่อำนวย ทางถนนเรียกว่าเกือบใช้ไม่ได้ เพราะขาดน้ำมันเชื้อเพลิง ส่วนทางรถไฟก็ด้อยกว่าหลายเท่า”¹⁵⁶ ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น เนื่องจากประเทศไทยได้ประกาศร่วมเป็นพันธมิตรร่วมกับญี่ปุ่น ซึ่งประเทศไทยจำเป็นต้องให้การสนับสนุนในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกในการสงคราม เช่น รถไฟ เป็นจำนวนมาก ต้องถูกนำไปใช้ในเรือขนส่งทหารและอาวุธ เพื่อลำเลียงไปใช้ทางภาคเหนือ¹⁵⁷ จึงทำให้ตู้รถไฟมีไม่เพียงพอต่อการนำมาใช้ในการขนส่งข้าวที่จังหวัดพระตะบอง

นอกจากนี้แล้วผลประโยชน์ที่ได้อีกประการหนึ่งคือ “ปลา” จากแหล่งที่มาสำคัญ 2 แหล่ง คือ ในแม่น้ำโขง และ ในทะเลสาบเขมร จากรายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2485 ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าทรัพยากรที่จะก่อให้เกิดรายได้แก่ประเทศไทยอย่างงาม ในดินแดน 4 จังหวัดนี้ ก็คือ ปลา นั่นเอง แหล่งปลาที่สำคัญ คือ ที่จังหวัดนครจำปาศักดิ์ พิบูลสงคราม และพระตะบอง โดยที่จังหวัดนครจำปาศักดิ์นั้น แหล่งปลาที่สำคัญอยู่ในแม่น้ำโขง ตามเกาะดอนต่าง ๆ จะพบว่าในฤดูน้ำหลาก ราษฎรจะพากันมาจับปลาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเกาะโคน กิ่งอำเภอสีทันดร เป็นแหล่งปลาที่สำคัญ จนถึงขนาดเมื่อครั้งอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศส รัฐบาลอินโดจีนได้มาตั้งฉางเกลือเพื่อจำหน่ายเกลือให้แก่ราษฎรที่มาจับปลาที่เกาะโคนแห่งนี้ และเป็นรายได้เข้ารัฐอย่างงามทีเดียว ที่เกาะโคนราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพประมง มีฐานะร่ำรวย สามารถปลูกเรือนที่แสดงสภาพความเป็นอยู่ที่ดี และมีจำนวนครัวเรือนหนาแน่นกว่าที่ตั้งอำเภอเมืองนครจำปาศักดิ์เสียอีก จากความชุกชุมของปลานี้เอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงเสนอความเห็น ว่า ควรจะตั้งโรงงานปลากระป๋องที่เกาะโคนแห่งนี้ เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศ นอกจากนี้ที่จังหวัดพิบูลสงครามและพระตะบอง ก็ยังมีพื้นที่ติดกับแหล่งน้ำจืดที่สำคัญคือทะเลสาบเขมร ซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์¹⁵⁸ มีรายงานถึง

¹⁵⁶เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁷ดูรายละเอียดใน หจข.บก.สูงสุด1/72 ราชการในกองบัญชาการทหารสูงสุด (พ.ศ. 2485.); หจข.บก.สูงสุด 1/74 ราชการในกองบัญชาการทหารสูงสุด (พ.ศ. 2485.); หจข.บก.สูงสุด 1/86 ราชการในกองบัญชาการทหารสูงสุด (พ.ศ. 2485.), มีรายละเอียดการขอตู้รถไฟเพื่อใช้ขนส่งในราชการทหารจำนวนมาก

¹⁵⁸หจข.สร.0201.35/34 การสำรวจงานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ได้คืนจากอินโดจีนฝรั่งเศส, จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 พฤศจิกายน 2485.

ปริมาณปลาแห้งจากทะเลสาบเขมรของฝรั่งเศสก่อนที่ประเทศไทยจะได้ดินแดนคืน ว่าส่งออกถึงปีละ 30,000 ตัน และส่งเข้ามาในประเทศไทยถึงปีละ 2,000 ตัน¹⁵⁹

นายวิชา สวงวจิต เล่าให้ฟังว่าเมื่อครั้งเดินทางไปช่วยราชการในเขมรจะกลับบ้านทุกเดือนของฝากที่นำกลับมาด้วยทุกครั้งคือปลาแห้ง โดยมากเป็นปลาเนื้ออ่อนที่มีรสชาติอร่อยและนุ่มนวล นอกจากนี้ก็มีปลาช่อนตัวโตมากกว่าในประเทศไทยแต่เนื้อไม่อร่อย¹⁶⁰

อย่างไรก็ตาม แร่ธาตุที่สำคัญของจังหวัดพระตะบองและน่าจะเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศอย่างงาม แต่ไม่ได้รับการกล่าวถึงเลย ก็คือ “ไพลิน” ที่อำเภอไพลิน ซึ่งการทำไพลินนั้นมีมาตั้งแต่ในอดีตแล้ว และเมื่อครั้งอยู่ในปกครองฝรั่งเศส อำเภอไพลินได้ถูกยกให้เป็นอำเภอชั้นพิเศษที่สามารถปกครองตนเองและจะต้องหารายได้เลี้ยงตัวเอง แสดงถึงความเป็นอำเภอที่สำคัญอำเภอหนึ่ง ซึ่งขณะนี้ผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานว่าเหตุใดจึงไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้เลย

4.3.3 ประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่น

ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อญี่ปุ่นบุกเข้าประเทศไทย ดินแดน 4 จังหวัดนี้ มีความสำคัญที่เอื้อประโยชน์ต่อการเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ให้แก่กองทัพญี่ปุ่น ซึ่งก่อนที่ญี่ปุ่นจะยกพลขึ้นบกผ่านประเทศไทยนั้น ในวันที่ 7 ธันวาคม 2484 เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย นายทสุโบกามิ ได้ขอเข้าพบนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อขอให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่านแดน แต่ในวันดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงคราม พร้อมคณะได้เดินทางไปตรวจแนวรบด้านอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรีและพระตะบอง เพราะทราบข่าวว่าญี่ปุ่นได้เคลื่อนกำลังทหาร เข้ามาทางด้านอำเภออรัญประเทศและศรีโสภณ¹⁶¹ และในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 เมื่อญี่ปุ่นไปยกพลบุกประเทศไทยนั้น ได้ยกกองทัพมาทั้งกองทัพเรือและกองทัพบก โดยกองทัพบกได้ยกเข้ามาทางด้านจังหวัดพิบูลสงครามและพระตะบอง โดยส่งรถรบผ่านพระตะบองเข้ามา 600 คัน มีการ

¹⁵⁹ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 550.

¹⁶⁰สัมภาษณ์นายวิชา (นามเดิม บุญถึง) สวงวจิต อายุ 86 ปี บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 6 ตำบลบางยาง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี วันที่ 29 ตุลาคม 2545.

¹⁶¹สมโชค สวัสดิรักษ์, “ความสัมพันธ์ทางทหารระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสงครามมหาเอเชียบูรพา พ.ศ.2484 – 2488,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524, หน้า 27.

ต่อต้านกองกำลังญี่ปุ่นที่อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี เครื่องบินรบฝ่ายไทยจำนวน 3 เครื่อง ขึ้นต่อสู้กับเครื่องบินญี่ปุ่น 17 เครื่อง แต่เครื่องบินรบฝ่ายไทยถูกยิงตกหมด¹⁶²

การเคลื่อนกำลังของกองทหารญี่ปุ่นทางด้านจังหวัดพระตะบองนั้น มาทางสวายดอนแก้ว ที่เป็นทางติดต่อกับพนมเปญเข้ามาทางอำเภออิฐเทวเดช ทั้งทางรถยนต์และรถไฟโดยลำเลียงทหารอย่างมาก ตั้งแต่วันที่ 8 - 10 ธันวาคม 2484 หลังจากนั้นจึงน้อยลง มีการขนส่งเฉพาะโดยทางรถไฟ ซึ่งบรรทุกทหารเข้ามาขบวนละ 800 คน วันละ 6 เที่ยวบางส่วนได้พักที่พระตะบอง¹⁶³

ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาได้มีกองทหารญี่ปุ่นยึดครองในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะที่จังหวัดพิบูลสงครามและพระตะบอง ได้ยึดที่ทำการของรัฐบาลไทยหลายแห่งเพื่อใช้เป็นฐานปฏิบัติการ เช่น สถานีวิทยุกรมโฆษณาการที่พระตะบองถูกทหารสื่อสารของญี่ปุ่นจำนวน 60 คน ยึด¹⁶⁴ ที่สถานีรถไฟก็เป็นที่ตั้งหน่วยสถานีรถไฟของญี่ปุ่น ที่ตึกของแผนกประมงเก่าก็ใช้เป็นที่ทำการของหน่วยสารวัตทหารของญี่ปุ่น ที่ตึกข้างที่ทำการแผนกทาง ก็เป็นที่ตั้งหน่วยรักษาการณ์ของญี่ปุ่น¹⁶⁵

ช่วงแรกที่กองทหารญี่ปุ่นเข้ายึดครองดินแดนใน 4 จังหวัด พบว่าสร้างปัญหาให้กับประชาชนอย่างมาก เช่น ใช้อำนาจเข้าข่มขู่หรือทำร้ายร่างกาย เป็นต้น ซึ่งปัญหาการใช้อำนาจของทหารญี่ปุ่นต่อคนไทยนั้น มีอยู่ทั่วไปทุกที่ที่ทหารญี่ปุ่นเข้ายึดครอง เพราะปรากฏว่าทหารญี่ปุ่นที่ประจำอยู่ในประเทศไทย มักจะไม่เชื่อฟังคำสั่งของทางการทหาร โดยประพฤติดนไม่เหมาะสมและดูหมิ่นขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย เช่น เปลื้องกายอาบน้ำในที่สาธารณะ ทำร้ายประชาชนชาวไทยหรือการดูหมิ่นพระสงฆ์ เป็นต้น ปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างชาวไทยและทหารญี่ปุ่นได้มีอยู่เนืองๆ เหตุการณ์ที่ถือว่ารุนแรงมาก เช่น เหตุการณ์ที่บ้านโป่ง โดยมีสาเหตุจากทหารญี่ปุ่นได้ก้าวร้าวต่อพระสงฆ์ จนทำให้เกิดการยิงต่อสู้กันเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2485 ต่อมาญี่ปุ่นได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกองทัพในประเทศไทยเสียใหม่ โดยแต่งตั้งให้พลโทนาทามูระ อากิฮิโตะ (Nakamura Akihito) มาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นคนใหม่ในไทยเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2486 และจัดตั้งกองบัญชาการขึ้นใหม่เรียกว่า กองทัพจี (Ngi) มีสถานที่ตั้งกองบัญชาการอยู่ที่สมาคมพ่อค้าจีน ถนนสาทร โดยทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับฝ่ายไทย และควบคุมเหตุการณ์ในไทยมากกว่าเพื่อจะทำการสู้

¹⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

¹⁶³ หจข.บก.สูงสุด 1.13/76 บันทึกเกี่ยวกับพฤติการณ์ทหารญี่ปุ่น.

¹⁶⁴ หจข.บก.สูงสุด 2/36 หนังสือจาก พ.ต. ส. รอนปรบักซ์ ประจำกองอำนวยการผสมไทย - ญี่ปุ่น ถึงเจ้ากรมประสานงานพันธมิตร วันที่ 1 พฤษภาคม 2485.

¹⁶⁵ หจข.บก.สูงสุด 2/103, รายงานการเดินทาง ถึงเจ้ากรมประสานงานพันธมิตร

รบใดๆ¹⁶⁶ ปรากฏว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2486 เรื่อยมามีกองทหารญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในพระตะบองใหม่ โดยสับเปลี่ยนกับกองทหารเดิม และได้รับรายงานว่ากองทหารเหล่านี้มีระเบียบวินัยดีขึ้นหยาบคายน้อยลง จึงทำให้มีความสัมพันธ์กับประชาชนและข้าราชการในท้องถิ่นดีขึ้น ทั้งนี้เป็นผลจากการปรับปรุงกองทัพของพลโทนากรมุระนั่นเอง

จุดมุ่งหมายสำคัญของกองทหารญี่ปุ่น ในการยึดครองพื้นที่จังหวัดพระตะบองและพิบูลสงคราม คือ ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงอาวุธยุทธภัณฑ์ต่างๆ โดยพบว่าญี่ปุ่นได้ยกพลและรถรบผ่านจังหวัดพระตะบองเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ และรถยนต์ เส้นทางรถไฟที่พระตะบองนี้เชื่อมต่อกับเมืองพนมเปญของอินโดจีนฝรั่งเศส ดังปรากฏในข้อตกลงการยุทธร่วมกันระหว่างญี่ปุ่นกับประเทศไทย ในวันที่ 3 มกราคม 2485 ข้อที่ 6 กล่าวถึง "รถไฟของไทยซึ่งกองทัพญี่ปุ่นจะใช้เพื่อกิจการขนส่งทหารนั้น จะต้องใช้ขบวนที่ต่อเนื่องกับทางรถไฟสายอินโดจีน ไทย มลายู" ทั้งนี้เป็นการเขียนให้ทหารญี่ปุ่นสามารถมีสิทธิในการใช้ทางรถไฟลำเลียงจากพนมเปญของกัมพูชา ผ่านกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ หรือผ่านกรุงเทพฯ ไปมลายูจนถึงสิงคโปร์เพื่อประโยชน์ทางการทหารของญี่ปุ่น¹⁶⁷

ความสำคัญของเส้นทางนี้ ก็คือการส่งกำลังบำรุงของญี่ปุ่นจากแนวหลังไปสู่แนวหน้าที่พม่าซึ่งญี่ปุ่นได้วางแผนการรบไว้ โดยจะพบว่าเส้นทางรถไฟเพื่อส่งกำลังบำรุงนั้นญี่ปุ่นได้เตรียมไว้ 8 เส้นทาง และเส้นทางที่ 8 ก็คือจากไซ่งอน - สิงคโปร์ - ปีนัง - รางกุ้ง¹⁶⁸

จากการศึกษาในขณะนี้ ยังไม่พบหลักฐานใดที่แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับจังหวัดลานช้าง ซึ่งจังหวัดนี้การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบากรวมทั้งไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจจึงอาจไม่เป็นที่ต้องการของญี่ปุ่นก็ได้

ในช่วงแรกแห่งสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นสามารถรุกเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว นับแต่ฮ่องกง อินโดจีนฝรั่งเศส ไทย พม่า มลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และหมู่เกาะอื่นๆ จากนั้นก็ได้พยายามจะบุกเข้าอินเดียและทวีปออสเตรเลียต่อไป แต่ก็ไม่สามารถจะ

---

¹⁶⁶ดูรายละเอียดการปฏิบัติงานใน อาเคโตะ นากามุระ, ผู้บัญชาการชาวพุทธ บันทึกผู้บัญชาการกองทัพญี่ปุ่นประจำชาติไทยเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.) และ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 168.

¹⁶⁷โยชิฮาวา โทชิฮารุ, ทางรถไฟสายไทย - พม่า ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2538), หน้า 91 - 93.

¹⁶⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

คืบหน้าต่อไปได้และหลังจากปี พ.ศ. 2486 แล้วญี่ปุ่นก็เริ่มกลายเป็นฝ่ายตั้งรับและถอยร่นจากดินแดนที่ยึดครองตามลำดับ¹⁶⁹

ตั้งแต่ปลายปี 2485 เรื่อยมาได้มีการเคลื่อนไหวของทหารญี่ปุ่นใน 3 จังหวัด คือ พระตะบอง พิบูลสงคราม และนครจำปาศักดิ์ ทั้งนี้อาจเป็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวญี่ปุ่นเริ่มประสบความปราชัยในการรบจึงจำเป็นต้องถอยออกจากพม่า และต้องการใช้ประเทศไทยกับอินโดจีนเป็นฐานที่มั่นในการรบ เพื่อสร้างเส้นทางเชื่อมระหว่างไทยและอินโดจีน จึงได้เดินทางเข้ามาเพื่อทำการสำรวจเส้นทางหลายครั้ง เช่น ทหารญี่ปุ่น 2 นาย เดินทางจากเสียมราฐ เข้ามาสำรวจภูมิประเทศ ที่อำเภอพรหมวิหาร จังหวัดพิบูลสงคราม¹⁷⁰ การสำรวจเส้นทางจากพระตะบองไปอำเภอไพลิน และเข้าไปทางด้านอำเภอโพนน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี¹⁷¹ นอกจากนี้ยังได้มีนายทหารญี่ปุ่นเดินทางจากอินโดจีน เข้ามายังด่าน ตำบลเมืองเก่า กิ่งอำเภอโพนทอง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ สำรวจเส้นทางไปจนถึงจังหวัดอุบลราชธานีและสำรวจสถานีรถไฟวารินชำราบด้วย ทั้งนี้ มีข่าวว่าญี่ปุ่นจะสร้างทางรถไฟจากดงท่าในเขตอินโดจีนเชื่อมต่อกับอุบลราชธานี โดยผ่านมาทางเมืองเก่านี้¹⁷² นอกจากนี้ ยังมีรายงานถึงการซ่อมแซมสถานีที่บางแห่งเพื่อสร้างเป็นค่ายทหารชั่วคราวของญี่ปุ่นที่โพธิ์สัตว์¹⁷³ ในระหว่างนี้มีการคาดการณ์กันถึงสงครามที่เกิดขึ้นและแนวโน้มการพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น โดยจะถอยจากพม่าและมลายูเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งก็คงจะทำให้เกิดการสู้รบกับกองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศไทย ก่อนที่ญี่ปุ่นจะถอยเข้ามาตั้งมั่นอยู่ในอินโดจีนเป็นที่มั่นสุดท้าย เรื่องนี้ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพระตะบอง ได้รายงานให้ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต 5 รับทราบ เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2486 ถึงเหตุการณ์เคลื่อนไหวต่าง ๆ ด้านอินโดจีน เพื่อรายงานต่อไปยังเสนาธิการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุดให้รับทราบเรื่องทุกครั้ง¹⁷⁴

¹⁶⁹ ทวี ธีระวงศ์เสรี, สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น, หน้า 173 - 174.

¹⁷⁰ หจข.บก.1.13/42 การเคลื่อนไหวของต่างชาติ จากคณะกรรมการจังหวัดพิบูลสงคราม ถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย วันที่ 23 กรกฎาคม 2486.

¹⁷¹ หจข.บก.1.13/42 ชาวญี่ปุ่นไปอำเภอไพลิน จาก ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต 5 ถึง อธิบดีกรมตำรวจ วันที่ 19 พฤศจิกายน 2486.

¹⁷² หจข.บก.สูงสุด.1.13/60 รายงานความเคลื่อนไหวของญี่ปุ่น จาก ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ถึง อธิบดีกรมตำรวจ วันที่ 7 กันยายน 2486.

¹⁷³ หจข.บก.สูงสุด 1.13/42 การเคลื่อนไหวของต่างชาติ จาก ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต 5 ถึง อธิบดีกรมตำรวจ วันที่ 23 ตุลาคม 2486.

¹⁷⁴ หจข.บก.สูงสุด 1.13/42 เสนอข้อความโต้ตอบกับตำหรวดฝรั่งเศส จาก ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดพระตะบอง ถึง ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต 5 วันที่ 26 ตุลาคม 2486.

จากรายงานของหัวหน้าเสนานิการ 2 กองทัพบกสนาม ถึงเสนานิการกองทัพบก ในวันที่ 26 ตุลาคม 2486 ซึ่งให้เห็นความจำเป็นในการสำรวจเส้นทางของกองทัพญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2486 ว่า ในการทำสงครามญี่ปุ่น ได้จัดกองกำลังของตนไว้ที่อินโดจีนและประเทศไทย คือที่ไฮฟอง ฮานอย ไช่กอง และที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งการลำเลียงอาหารและอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ โดยทั่วไปอาศัย การลำเลียงทางเรือ แต่เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรสามารถฟื้นตัวขึ้นมาได้ ได้ตัดกำลังการขนส่งทางเรือ ของญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นต้องใช้เส้นทางขนส่งทางบกทั้งทางรถไฟและทางรถยนต์แทน ซึ่งเส้นทางจาก ไฮฟอง ฮานอย และไช่กอง มีทั้งทางรถยนต์และรถไฟแล้ว จากไช่กองก็สามารถเดินทางต่อเข้ามา ได้ทางจังหวัดพระตะบอง และปราจีนบุรี แต่เส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่ยาวมาก ซึ่งอาจทำให้ถูกโจมตี ในระหว่างการขนส่งได้ จึงทำให้ญี่ปุ่นต้องมีการสำรวจเส้นทางมากขึ้นเพื่อหาเส้นทางที่สะดวกที่สุด ได้แก่ เส้นทางแรก ข้ามจากสวันเขต มายังอำเภอมุกดาหารและต่อมายังจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีรถไฟต่อเข้ากรุงเทพฯ เส้นทางที่สอง จากท่าแขกข้ามแม่น้ำโขงมาขึ้นที่จังหวัดนครพนม ไป จังหวัดสกลนคร และอุดรธานี และต่อเข้ากรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ เส้นทางที่สาม จากปากเซข้าม แม่น้ำโขงมาที่ตำบลเมืองเก่า กิ่งอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ ซึ่งมีเส้นทางรถยนต์ต่อมา ถึงจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ก็ยังมีเส้นทางจากไช่กองเข้ามาทางพนมเปญและจังหวัด พระตะบองได้อีกด้วย เมื่อญี่ปุ่นสร้างเส้นทางเชื่อมต่อกันได้แล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ญี่ปุ่นอย่างมากในการเตรียมการรบซึ่งอาจมีความรุนแรงขึ้นในวันข้างหน้า¹⁷⁵

ต่อมาญี่ปุ่นตัดสินใจยึดครองอินโดจีน ในวันที่ 9 มีนาคม 2488 เพื่อใช้อินโดจีนเป็นฐานที่มั่นของญี่ปุ่น ในการทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อไป กองกำลังทหารญี่ปุ่นส่วนหนึ่งได้เคลื่อนที่เข้ามาทางด้านจังหวัดหนองคาย และนครจำปาศักดิ์ โดยมีรายงานว่าก่อนหน้าการยึดครองอินโดจีน 7 - 8 วัน ที่จังหวัดหนองคาย ได้มีนายทหารญี่ปุ่น 4 นาย เข้ามาอ้างว่าเป็นตัวแทนบริษัท มิตรชุกร มาติดต่อเรื่องขนข้าวจากหนองคายไปนครพนม จึงขอให้เตรียมไม้มาต่อแพไว้ จากนั้นวันที่ 9 มีนาคม ทหารญี่ปุ่นได้ลำเลียงอาวุธยุทธภัณฑ์ และทหารจำนวนมากมาที่จังหวัดหนองคาย แล้ว ขนข้ามไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งการดำเนินการของทหารญี่ปุ่นในครั้งนี้ เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก กองกำลังทหารฝรั่งเศสทางฝั่งลาวและเขมรไม่สามารถต้านทานได้ ส่งผลให้ทหารฝรั่งเศสส่วนหนึ่ง หลบหนีเข้ามายังประเทศไทย¹⁷⁶

¹⁷⁵ หจข.บก.สูงสุด 1.13/66 การเคลื่อนไหวของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการสำรวจพื้นที่ภาคอีสาน จาก หัวหน้าเสนานิการ 2 กองทัพบกสนาม ถึง เสนานิการกองทัพบก วันที่ 26 ตุลาคม 2486.

¹⁷⁶ หจข.สร.0201.37.6/19 เหตุการณ์เมื่อกองทหารญี่ปุ่นยึดเวียงจันทน์ จาก อธิบดีกรมโคสนาการ ถึง เลขาธิการคณะรัฐมนตรี วันที่ 29 มีนาคม 2488.

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ประเทศไทยประสบปัญหาอย่างมากจากการประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายอักษะ รัฐบาลหลายชุดต้องใช้ความพยายามอย่างหนักที่จะให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับคำประกาศสันติภาพของไทย ซึ่งเกี่ยวข้องอย่างมากกับดินแดน 4 จังหวัดที่ประเทศไทยจำเป็นต้องคืนให้แก่ฝรั่งเศส ดังจะกล่าวในบทต่อไป